

JEKLO IN LJUDJE

JESENIŠKI ZBORNIK

II.

NOVEMBER 1969

Lojze Ude

BOJI V ROŽU IN ZILJSKI DOLINI LETA 1918/19

I. Konec vojne

*Razpad Avstro-Ogrske. Proglasitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov.
Vprašanje meja, nasprotna načelna stališča.*

V začetku oktobra 1918 je že mnogo znakov kazalo na to, da se bližata konec vojne in poraz centralnih sil Nemčije in Avstro-Ogrske z njunimi zavezniki. Da pa se bo to zgodilo že v nekaj tednih, tega ni nihče pričakoval. »Videl sem sicer, da gre vse naglo h koncu, toda doslej nisem mislil na konec vojne in ni ga slutil nihče okrog v zavezniških deželah, tudi v taboru obeh centralnih sil ne«, tako piše za prve dni oktobra dr. Edvard Beneš, med prvo svetovno vojno generalni tajnik češkoslovaškega narodnega sveta v Parizu, Masarykov naslednik in predsednik Češkoslovaške republike.¹ Podobno oceno položaja je še za časa okrog 25. oktobra 1918 podal dr. Korošec, predsednik Jugoslovanskega kluba (JK) v avstrijski poslanski zbornici.² Nemci so se v oktobru 1918 sicer že zavedali, da ne bodo zmagali, mislili pa so, da bodo s premišljeno defenzivno taktiko ostali nepremagani in bodo mogli izsiliti mirovna pogajanja.³

Noben slovenski politik si torej še prav do zadnjih dni oktobra ni belil glave s premišljevanjem o tem, v kakšni situaciji se utegnejo Slovenci znajti ob koncu vojne, ob razpadu Avstro-Ogrske, ki ga je bilo sicer mogoče kmalu pričakovati.

Da bi bili Slovenci in drugi jugoslovanski narodi na konec vojne že v oktobru 1918 popolnoma nepripravljeni, se kljub temu ne more reči. Jugoslovansko gibanje, ki se je kot zadnje poglavje združevalnih teženj jugoslovanskih narodov začelo na tleh habsburške monarhije z majniško deklaracijo 30. maja 1917, je v narodnih svetih, ustanovljenih v mesecih avgustu, septembru in oktobru 1918, imelo vendar že prve zarodke lastnih oblastnih organov. V slovanskih dneh 16.—18. avgusta 1918 je bil v Ljubljani ustanovljen narodni svet za Slovenijo in Istro, »čigar namen je delovati za zedinjenje jugoslovanskih narodov v samostojno državo in čigar delokrog je sklepati in odločevati v vseh zadevah, ki jih v narodnem svetu zastopani činitelji priznajo za skupne«. Po ustanovitvi osrednjega narodnega sveta za Slovenijo in Istro so bili v nadaljnjih tednih ustanov-

ljeni pokrajinski oddelki narodnega sveta: 11. septembra je bil ustanovljen narodni svet za Trst, 13. septembra za Goriško, 19. septembra za Koroško in 26. septembra narodni svet za Štajersko. V zadnji tretjini oktobra je bilo v vseh važnejših in pomembnejših krajih Slovenije ustanovljenih okrog 130 krajevnih narodnih svetov.⁴ 5. in 6. oktobra je bil ustanovljen v Zagrebu narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov (Narodno Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba). 8. oktobra je stopila v Narodno Vijeće tudi hrvatsko-srbska koalicija, ki je doslej kot vladna stranka na Hrvatskem odklanjala aktivno udeležbo v jugoslovanskem gibanju, ki se je na tleh habsburške monarhije med prvo svetovno vojno začelo z majniško deklaracijo. To je morda še najprepričljivejši dokaz, da so se nekatere politične skupine jugoslovanskih narodov zavedale, da se bliža razpad Avstro-Ogrske. Dne 19. oktobra je Narodno Vijeće SHS v Zagrebu izjavilo, da prevzema v svoje roke vodstvo narodne politike in da postavlja temeljne zahteve za rešitev jugoslovanskega nacionalnega vprašanja. Prva točka te izjave se glasi: »Zahtevamo zedinjenje celokupnega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem njegovem etnografskem teritoriju.«⁵

Dne 29. oktobra je bila v Zagrebu in Ljubljani proglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Vrstni red narodov v imenu te države je izražal dotedanji vodilni položaj Slovencev v jugoslovanskem gibanju na tleh habsburške monarhije.

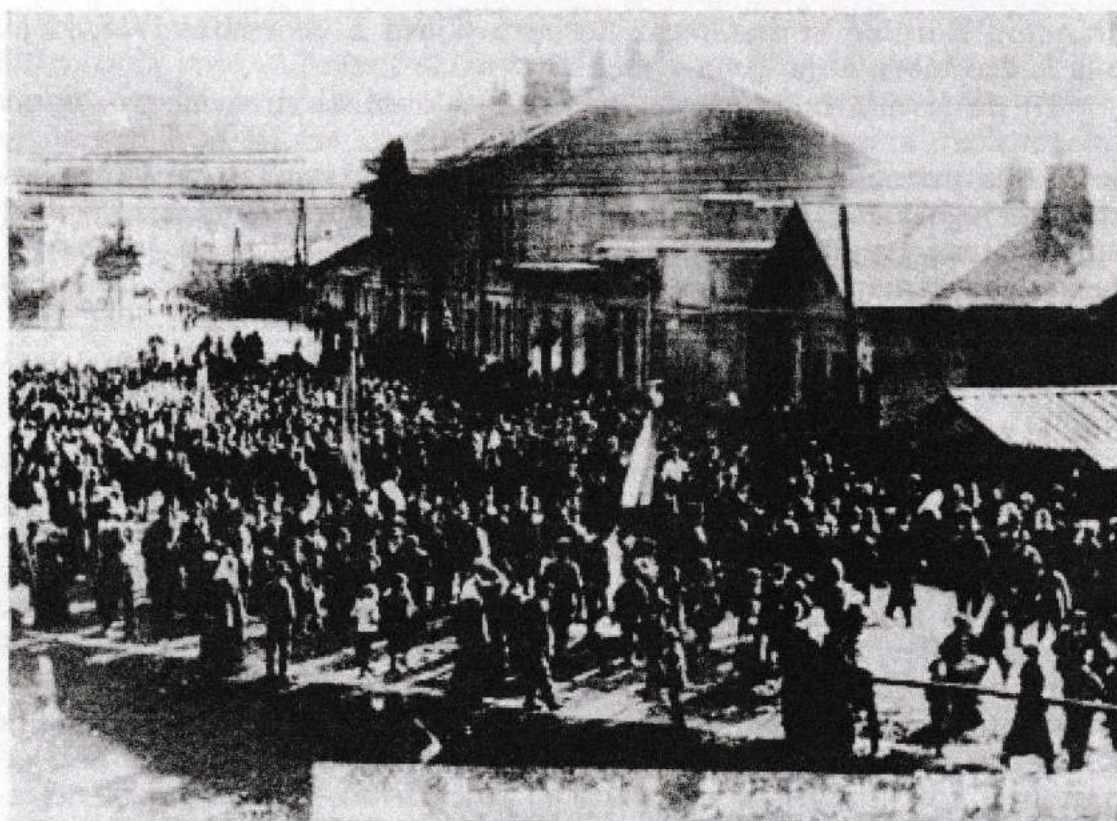
Osvoboditev izpod nemškega gospostva so sicer vsepovsod na Kranjskem in Štajerskem bučno proslavljali. Govori in udeležba, napisi na transparentih, ves razpored proslave ob proglasitvi osvoboditve 29. oktobra v Ljubljani so dali obrazec za take proslave po vsej Sloveniji. »Narodni praznik na Jesenicah« je v dnevniku Slovenec z dne 31. oktobra 1918 takole opisan:

»Zbirališče je bilo pred kolodvorom. Vse Jesenice so bile v slovenskih zastavah. Visele so tudi amerikske zastave. Ljudje prihajajo, zmeraj več jih je. Jesenice so organizirane, pokazalo se je ta dan. Od ene strani prihajajo Sokoli, od druge strani socialni demokrati, nato Orli z godbo in pevskim zborom. V krasnem redu obdajo prostor. Nastopijo govorniki: jeseniški zdravnik dr. Kogoj, duhovnik in delavski tajnik Anton Komlanec, Čeh Trumbič. — Naokoli 4—5 tisoč ljudi. Ljudstvo se solzi. Gromoviti živijo — in slava klici Jugoslaviji, Krekovemu spominu, dr. Korošču, slovanski zvezi, Wilsonu. Pevski zbor nastopi. — Razvije se spredaj godba, potem odbor, telovadna društva, pevski zbor, narodne noše, sodruzi in mnogobrojne ostale množice. Čez cesto napis: Na dan Slovan! — Prost mora biti, prost moj rod — Človek naj ne živi sebi. Čez cesto velike Krekove slike. — Popoldne ob tretji uri shod. Dvorana premajhna. Napolni se dvorišče delavskega doma. V ponos si lahko šteje katoliško delavsko društvo, da so manifestanti zbrali njegov prostor. Govori Anton Komlanec o ljudovladi (U.: o republiki). Ljudje poslušajo... Oči se iskre, navdušeni klici... reminiscence iz zadnjega časa navaja dr. Kogoj. Nastopi Čop iz Dobrave: ne smemo pozabiti zatiralcev. Zvečer je bil koncert v delavskem domu. Dvorana je bila zasedena, godba je igrala, nastopili so pevski zbori, deklamatorji.«

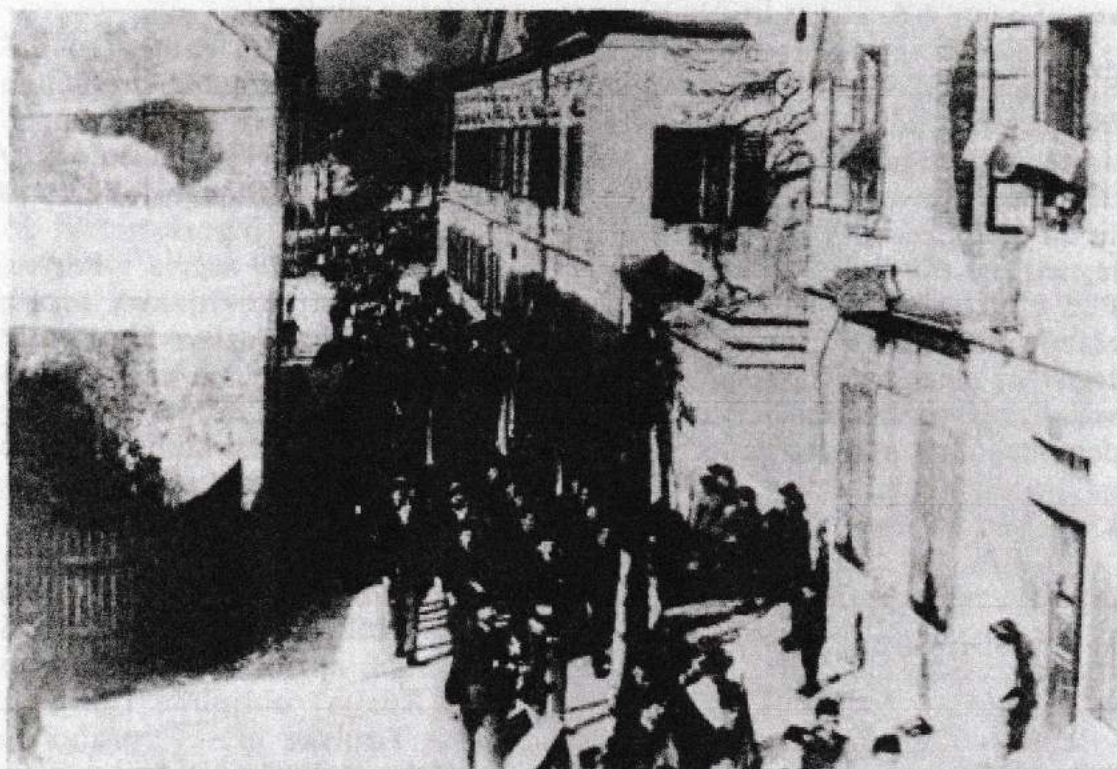

28. Hinko Smrekar: Vojni špiritisti. Lakota je bila huda posebno v zadnjem letu prve svetovne vojne

Tako so tiste dni proslavljali osvoboditev izpod nemškega gospostva po vseh večjih krajih na Kranjskem, na Štajerskem, na Gorenjskem, po časniških poročilih še v Kranju, v Tržiču, v Kamniku, v Domžalah, v Radovljici, v Boh. Bistrici in še v mnogih drugih krajih. Amerikanske zastave in klici Wilsonu so izražali zaupanje v načelo pravice do narodne samoodločbe, v pravično načrtanje državnih mej. Zanašajoč se na pomoč Srbije, s katero so se hoteli politično združiti ter je 1. decembra 1918 do te združitve tudi res prišlo, so slovenski politiki mislili, da so sedaj pač na strani zmagovalcev, da so »antantni zavezniki« in zaradi tega s svojimi mejnimi zahtevami vsaj nasproti premaganim Nemcem in Madžarom ne bodo imeli težav. Tem manj so bili pripravljene na kakšne resnejše težave tudi zaradi tega, ker je bilo vse to bučno narodno navdušenje nad osvoboditvijo izpod nemškega gospostva zelo močno pomešano tudi z veseljem, da je konec vojne, da je zopet mir. Vse bo lepo rešeno za zeleno mizo. Glede severnih mej sta slovenske politike v tem pričakovanju potrdila po svoji vrnitvi iz Pariza tedanja vodilna slovenska politika

29. Jesenice ob osvoboditvi leta 1918. Zborovanje pred železniško postajo

30. Jesenice ob osvoboditvi leta 1918. Povorka po Stari Savi

dr. Anton Korošec in dr. Gregor Žerjav z izjavo 2. decembra 1918, ki je bila 3. decembra objavljena v vseh slovenskih listih.

To pa je bila huda zmota. Nova jugoslovanska državna tvorba od zmagovalcev, antantnih sil Francije in Anglije ter velesil ZDA in Italije, še ni bila priznana. Jugoslovanski odbor (JO) v Londonu se je kot zastopnik jugoslovanskih narodov z ozemlja habsburške monarhije med vojno zaman trudil, da bi dosegel tako priznanje, kakor ga je dosegel češkoslovaški narodni svet v Parizu. Italija je nasprotovala z dosledno sovražnostjo, nasprotovala pa je tudi Srbija, ki je imela o politični združitvi Slovencev, Hrvatov in Srbov drugo zamisel kakor JO. Srbija pod vodstvom radikalne stranke s Pašićem je bila za prevlado, za hegemonijo, bila je za Veliko Srbijo in ne za Jugoslavijo enakopravnih narodov.

Ob koncu vojne, ko je za Slovence stopilo vprašanje mej v ospredje vseh drugih vprašanj, so bili torej Slovenci z antantnega vidika in z vidika Italije še vedno del premagane Avstrije. Sklicevati so se mogli le na tedaj splošno priznano načelo pravice do narodne samoodločbe in na antantno in ameriško večkrat ponovljeno obljubo, da gledajo na politično združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov blagohotno in da so jo pripravljene priznati. S priznanjem pa so odlašali še mesece in mesece. Brez antantnega priznanja države SHS, ali od 1. decembra 1918 dalje Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, torej Slovenci niso imeli pravice nastopati kot »antantna« zaveznica ali pričakovati, da bi vrhovni zavezniški svet v Parizu določil demarkacijsko črto, do katere bi smeli zasesti tiste dele Avstrije in Madžarske, ki so jih zahtevali za svojo državo. K temu se je pridružilo še dejstvo, da je npr. Italija začela računati z zavezništvom z Avstrijo in Madžarsko proti Jugoslaviji.

Načelno, z znanstveno argumentacijo svojih mejnih zahtev so bili Slovenci kolikor toliko zadovoljivo pripravljene. Tu so imena: ing. Janko Mačkovšek, učitelj Ante Beg, zgodovinar prof. dr. Fran Kovačič, prof. dr. teologije Matija Slavič ter še več drugih.⁶ Glavni referent za določitev in utemeljitev narodnostnih mej pri narodnem svetu za Slovenijo in Istro je bil Mačkovšek. To so bili sami poznejši eksperti pri jugoslovanski delegaciji na mirovni konferenci, ki se je 12. januarja 1919 začela v Parizu. Pod etnografskim, narodnostnim ozemljem so ti strokovnjaki v svojih elaboratih razumeli vse slovensko ozemlje z nemškimi jezikovnimi otoki trgov in mest na Koroškem in Štajerskem ter so s tem, ne da bi se zavedali, zastopali stališče, kakor ga je tedaj zastopala tudi Sovjetska zveza: demokratično stališče nasproti meščanskemu razrednemu stališču, ki so ga branili Nemci. Poleg tega so zahtevali slovenski eksperti tudi ozemlje, ki je bilo nasilno ponemčeno od srede 19. stoletja dalje.

Kaj pa bo treba storiti, da bodo meje, kakor so bile tako lepo načrtane v znanstvenih elaboratih, načrtane dejansko tudi na zemlji, o tem si slovenski politiki v Ljubljani nikakor niso bili na jasnem. Nasproti Italiji so Slovenci spričo londonskega pakta 26. aprila 1915, s katerim so antantne sile (Anglija, Francija, carska Rusija) obljubile Italiji za vstop v vojno na njihovi strani poleg južne Tirolske in severozahodne Dalmacije tudi Istro, Trst, Goriško, Kanalsko dolino, del Notranjske in Gorenjske, morali prepustiti svoje zahteve mirovni konferenci oziroma

direktnim pogajanjem z Italijo, nasproti Nemcem in Madžarom pa je bilo mogoče izvajati pravico do samoodločbe tudi dejavno, to je z vojaško zasedbo vsega slovenskega ozemlja. Kljub temu, da vrhovni zavezniški svet v Parizu ni bil naklonjen vojaškim akcijam novo nastalih držav, ki bi same hotele začrtati meje, jih vendar zaradi priznanega načela o pravici do narodne samoodločbe ni mogel prav prepovedati ali jih preprečiti.

Dokaj pravočasno se je narodna vlada SHS v Ljubljani zavedela nevarnosti, ki je grozila slovenskemu ozemlju po vojaštvu, ki je posebej z italijanske fronte drvelo v svoje domovine. V Slovenskem narodu 29. oktobra 1918 (posebna izdaja št. 253) je napisal dr. Pavel Pestotnik članek Narodna obrana, v katerem predlaga, da naj se ustanove »javne narodne straže«, ki naj »imajo spočetka ozek obramben delokrog vzdrževati mir in red, če bi ga motili na svojo pest se umikajoči vojaški oddelki, klateži ali nebrzdani nagon po tuji lastnini in uničevanju«. Te straže naj bi bile zarodek poznejše narodne milice. Organizacijo teh narodnih straž je treba »nasloniti po mestih na obstoječi policijski, po deželi na žandarmerijski aparat z vsem domačim izvršujočim in uradniškim osebjem«. Narodne straže so bile torej zamišljene, vsaj za prvo obdobje, le kot pomožna policija za vzdrževanje miru in reda v posameznih krajih.

31. Jeseniški zdravnik
dr. Frančišek Kogoj je bil
organizator narodne straže in
narodne obrane na Jesenicah

Dne 31. oktobra je nato izšel v dnevnikih listih »poziv na ustanavljanje narodne obrane«, to je narodnih straž, ki ga je podpisal osrednji odbor za narodno obrano v Ljubljani. Te narodne straže seveda še niso bile slovenska vojska. Bile so krajevno vezane skupine vojakov, ki jih izven krajev, za katere so bile ustanovljene, ni bilo mogoče uporabiti ali poslati tja, kjer bi bilo to za splošne narodne koristi potrebno, npr. na narodne meje.

Ta potreba se je kmalu pokazala. Koroški deželni odbor je že 25. oktobra 1918 naslovil na predsedstvo izvršnega odbora narodne skupščine (Präsidium des Vollzugsausschusses der Nationalversammlung) na Dunaju tale dopis: »Upoštevajoč, da Slovenci na Koroškem z izjemo Jezerskega nimajo strnjeno naseljenega ozemlja in da ima dežela proti jugu s svojimi gorskimi grebeni naravno mejo, proglašajo deželni odbor Koroško za nedeljivo.«⁷ Slovenec 1. novembra 1918 je poročal: »Koroški Nemci se hočejo polastiti cele Koroške... S slovenskim narodnim svetom niso stopili v noben stik... Hkrati so sklenili zasesti Karavanke, da branijo 'nedeljivo' Koroško pred jugoslovansko invazijo... Predsednik grof Lodron je stopil, kakor se nam poroča iz zanesljivega vira, v stik z vojaško oblastjo in izposloval, da zastražijo deželne meje in jih branijo... Slovenci smo brez moči, ker imajo Nemci na razpolago ves javni, vladni in vojaški aparat«.

V nasprotju s slovenskim stališčem (glej spredaj) naj bi strnjeno slovensko podeželje južne Koroške zaradi nemških jezikovnih otokov, trgov in mest prišlo v Nemško Avstrijo (kakor je bilo do podpisa mirovne pogodbe 10. septembra 1919 njeno uradno ime). To je bilo izrazito imperialistično, razredno stališče nemškega meščanstva in nemškega veleposestva, ki je imelo na ozemlju slovenske Koroške okrog 125.000 ha zemlje. Niso priznavali, da nad Slovenci izvajajo tudi nasilje. Germanizacija je bila po njihovem naravni pojav. To miselnost so na Koroškem v nadaljnjem prevzeli tudi nemškoavstrijski socialni demokrati.

Dne 5. novembra 1918 je prišla v Ljubljano delegacija koroških Slovencev pod vodstvom dr. Pintarja, ki je zahtevala, da naj slovenska vojska zasede slovensko Koroško. Isto je zahteval tudi rezervni nadporočnik Ludvik Primožič, poveljnik narodne straže v Št. Jakobu. Razmere na Koroškem so bile pač čisto drugačne kakor na slovenskem Štajerskem. Predvsem so mogli na slovenskem Štajerskem, že zaradi slovenskega položaja v samem Mariboru, organizirati slovensko vojsko iz lastnih sil (prim.: Lojze Ude, Boj za Maribor in Štajersko Podravje, Zgodovinski časopis 1961), na Koroškem pa so potrebovali vojaško pomoč od drugod. Pričakovali so jo predvsem iz Ljubljane, s Kranjske.

Na Kranjskem, v Ljubljani pa se iz že opisanih vzrokov slovenski politiki tega niso zavedali in ni na to nihče resno mislil. Na prvi seji narodne vlade v Ljubljani 1. novembra 1918 je sicer poverjenik za notranje zadeve dr. Janko Brejc, ki je bil kot predsednik Katoliškega političnega in gospodarskega društva za koroške Slovence poglavitna slovenska politična osebnost na Koroškem, stavil 5 predlogov, ki so se nanašali vsi na Koroško. Predlagal je »imenovanje komisarja za slovenski del Koroške s polnim pooblastilom, da izvaja ukrepe Narodne vlade«.

Poziv!

Ustanavljajte občinsko narodno obrano!

Navdušeni se veselimo svobode v neodvisni Jugoslaviji. Opravičeno pa gremi splošno veselje med narodom velika skrb, če našim pokrajinam konec vojne ne prinese novih, se večjih nesreč: požugi, plenjenja, ropanja, umori in druga nasilstva od strani izstradanih vojaških krdel, ki bi se v slučaju neredne demobilizacije vračala preko naše domovine. Na vse moramo biti pripravljeni. Zato pozivljamo po naročilu najvišje narodne oblasti, Narodnega veča v Zagrebu, vsa telovadna društva (orlovska in sokolska), požarne brambe in sploh vsa narodna društva, občine in posameznike, da dogovorno med seboj **takoj** osnujejo po vseh občinah, v vsaki vasi skupno občinsko narodno obrano.

Vsaka občina naj ima za ta prehodni čas svojo narodno obrano ali javno stražo. Če to zahteva posebnost lege, je tudi lahko več občin združenih v eno občinsko narodno obrano. Gotovo pa je najbolje, da se v vsaki občini in vsaki vasi ustanovi narodna obrana posebej.

Odbor za občinsko narodno obrano naj bo sestavljen po velikosti občine od 6 do 10 mož. V tem odboru vodi predsednik in njega namestnik upravne in organizacijske posle (popis, plačo, prehrano, obleko, ohutev itd.). Načelnik in podnačelnik pa naj skrbita za tehnično vodstvo straže, t. j. za četrne redovne vaje, rabo orožja, pouk v stražni službi in za eventualno razdelitev straže v več pododdelkov. Poleg tega ima odbor tajnika, blagajnika in po potrebi njihova namestnika. Vrhovna odločitev v vseh važnejših stvareh pristoji celotnemu odboru. Kjer bi župan ali kdorkoli oviral priprave za ustanovitev ali bi kakšna nezanesljiva oseba hotela delati ovire, naj se izvoli odbor za občinsko narodno obrano preko župana in teh oseb.

Kdo spada k narodni obrani? Za prvi začetek vsak moški nad 17 let star, ki se prostovoljno prikladi. Če bo kazalo vpeljati obvezno brambno dolžnost, pa od 17. do 50. leta, kar odloči »Narodno veče« v Zagrebu, ki preskrbi tudi orožje. Dokler pa tega ni, je dobro v slučaju potrebe vsaka obrambno orožje in sredstvo. Občinske obrane se dogovore medsebojno glede podpore v slučaju potrebe. Zunanji znak za člane, ki spadajo v narodno obrano, je okrogla kokarda v narodnih barvah in legitimacija od odbora občinske Narodne obrane.

Osrednji odbor za narodno obrano v Ljubljani.

32. Poziv za ustanavljanje občinskih odborov narodne obrane

33. Razglas o razpustu narodnih straž oziroma odborov narodne obrane (Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, letnik I., stran 7, z dne 15. 11. 1918; slika na strani 124)

Razglas Narodne vlade.

Narodne straže na Kranjskem so v popolni meri izvršile svojo dolžnost. Velika nevarnost pred razkrajajočo se soško armado je minila in predvsem se imamo zahvaliti delovanju narodnih straž, da se je prehod te vojske preko Kranjske izvršil v lepem redu in brez posebne škode prebivalstvu in deželi.

Otresli smo se s pomočjo narodnih svetov in po njih organiziranih straž tujega jarma in vpostavili lastno narodno vlado.

Nastopiti morajo zopet normalne razmere in vsa javno varnost ima v popolnem obsegu prevzeti „Narodna vlada SHS v Ljubljani“ po svojih organih. Zato je Narodna vlada sporazumno z Narodnim svetom v Ljubljani sklenila, da se najkasneje do dne 20. novembra 1918. razpuste vse narodne straže, oziroma narodne obrane.

Narodna vlada pa sedaj nujno rabi za vpo-klicano vojaštvo, katero se rekrutira pri svojih kadrih, in za oborožitev koroških in štajerskih Slovencev orožja in municije, ker namerja s pomočjo orožništva in organiziranega vojaštva skrbeti za varnost domovine, življenje in last vsakega posameznika in za notranji red in mir po deželi. Zato je treba, da se vse vojaško orožje in strelivo odda Narodni vladi.

Vsakega državljana in tudi vsakega dose-danjega člana narodne straže dolžnost je torej, da vse orožje, zlasti puške in municijo, tako j izroči najbližji orožniški postaji in ga tako dá Narodni vladi na razpolago v korist domovine.

V Ljubljani, dne 14. novembra 1918.

Josip Pogačnik s. r.,
predsednik Narodne vlade.

Dr. Lovro Pogačnik s. r.,
poverjenik za narodno brambo.

»da naj Narodna vlada zasede slovenski del Koroške, kakor hitro ima na razpolago potrebno vojaško moč«. Za komisarja so nato imenovali stolnega vikarja Franca Smodeja, glede vojaške zasedbe slovenske Koroške pa so sklenili, da se bo to zgodilo, »kakor hitro bo mogoče«. ⁸ Nič ni v nadaljnjem pokazalo, da se narodni vladi v tem pogledu kaj mudi. Slovenski politiki v Ljubljani se niso zavedali, da je treba pravico do narodne samoodločbe tudi dejavno izvajati in ne samo o njej govoriti. Bila sta zlasti dva člana narodne vlade, ki sta za vsako odločnejšo vojaško akcijo na Koroškem videla same težave: poverjenik za narodno obrambo, torej slovenski vojni minister dr. Lovro Pogačnik (član vseslovenske ljudske stranke, klerikalec) in načelnik narodnonapredne stranke ter poverjenik za prehrano dr. Ivan Tavčar. Ta se je vedno skliceval predvsem na pomanjkanje živil. Socialnodemokratska stranka pa se je glede ureditve mej že na vseslovenskem delavskem dnevu 28. julija v Ljubljani postavila na stališče »sporazumnega (podčrtal U.) dogovora s prizadetimi narodi ter ima biti zato naša vodilna misel načelo samoodločevanja in plebiscit«. ⁹ Vztrajala je na tem stališču, čeprav ni bilo pri koroški nemškoavstrijski socialnodemokratski stranki za tako sporazumno določevanje mej nobenega resnejšega razumevanja, od novembra 1918 celo čedalje manj. Z naredbo z dne 8. novembra 1918 je poverjeništvo za narodno obrambo pozvalo vse vojake od 18 do 40 let starosti, »da se nemudoma zglase pri svojih slovenskih kadrih v Ljubljani, Borovljah, v Celju in Mariboru«. To pa ni bila mobilizacija, temveč le poziv na patriotično zavest: »Vojaki, vzdržite še ta kratki čas v prid svoje domovine, ko ste se nad 4 leta borili za tujca!« ¹⁰ Tudi ni bil v tem pozivu naveden noben konkretnejši razlog, zakaj naj bi vojaki še vzdržali. Odziv je bil slab. Istočasno pa sta narodna vlada in drugo vojno okrožje v Ljubljani določili »za vrhovno vodstvo obrambe koroške meje« stotnika Alfreda Lavriča. ¹¹

Alfred Lavrič je bil sin avstrijskega oficirja, Slovenca, mati je bila Nemka. Bil je absolvent vojaške akademije v Dunajskem novem mestu. V prvi svetovni vojni je, pač kot avstrijski častnik, postal znan po svojem izrednem pogumu. Čutil se je Slovenca in je bil pri 17. pešpolku (pri Janezih) zelo priljubljen. Med prilogami njegovih Koroških spominov je kot 15. priloga navedena Lavričeva pritožba proti Soldatenzeitung zaradi žaljenja Slovencev. Slovenščine ni dobro obvladal. Ni mi pa znan iz tistih dni častnik, ki bi bil, z izjemo Maistra, po svoji energiji in inteligenci bolj primeren za poveljnika slovenske vojske. Bil je človek čistega značaja, visoko inteligenčen, tudi literarno zelo izobražen in pogumen do drznosti. Biografija Lavriča mora biti še napisana.

Imenovanje stotnika Alfreda Lavriča za vrhovnega poveljnika pri obrambi slovenske meje na zahodni Koroški pomeni glede na severno mejo še najbolj pozitivno dejanje narodne vlade SHS v Ljubljani. Iz inštrukcij 12. novembra 1918 za vojaško organizacijo na Koroškem je razvidno predvsem to, da je dobil Lavrič že vnaprej pooblastilo, da naj vojaško organizira le slovensko ozemlje južno od Drave. Potrebne vojaštva pa mu narodna vlada in II. vojno okrožje v Ljubljani za izvedbo te akcije nista dala na razpolago. Le čisto splošno je v pooblastilu rečeno,

»da se vse avtonomne oblasti pozivajo, da stotnika Lavriča v vsakem pogledu podprejo.«¹² Vse je bilo odvisno od tega, koliko prostovoljcev bo uspelo Lavriču pridobiti za stvar. V že omenjenih inštrukcijah z dne 12. novembra je bilo dobesedno rečeno: »Za orožje sposobni ljudje naj se pozivajo k **prostovoljnemu** (podčrtal U.) vstopu v narodno obrambo«.

II. Položaj, razpoloženje in dejavnost koroških nemških oblastnikov. Osvobodilna dejanja, osvobodilni poizkusi rožanskih in ziljskih Slovencev. Nova organizacija vojaštva. Dejavnost Lavriča in njegovih prostovoljcev.

Celovec, ključ za obvladanje Koroške, za organiziranje slovenskega podeželja v kateremkoli, zlasti pa v vojaškem pogledu, je bil trdno v rokah nemškega meščanstva. Z 31. oktobrom je postal predsednik izvršnega sveta koroške provizorične narodne skupščine socialistov poznejši deželni upravitelj (Landesverweser) dr. Arthur Lemisch, izrazit pangerman. (Ta provizorični deželni zbor je sestavljalo 27 meščanskih liberalcev, 11 krščanskih socialistov in 18 socialnih demokratov ter dva zastopnika vojaštva; tako dr. Martin Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*, Weimar, 1943, str. 65.) Ta je že v maju 1917 na deželnem zborovanju nemškonacionalnih zaupnikov v Celovcu spregovoril sledeče besede: »Živimo v strašno resnem času. Pot Nemcev v Avstriji ni nakazana po parlamentu. Nemci Ostmarke (U.: tako je preimenoval Avstrijo šele Hitler!) in posebno koroški Nemci morajo, ne da bi mogli upati na pomoč, hoditi svojo jasno predpisano pot v interesu velike Nemčije, kakor so jo doslej hodili.«¹³ To prepričanje je vodilo Lemischa tudi še po razpadu Avstro-Ogrske. V tej smeri je vodil politiko z železno doslednostjo, z nemajhno inteligenco, čeprav tudi z mnogo sreče. Celovško meščanstvo je bilo popolnoma pod vplivom te miselnosti. Podlegli pa so ji tudi nemškoavstrijski socialdemokrati.

Drugačne so bile razmere na podeželju južne Koroške. Nemških oblastnikov, ki so jih obdajali Slovenci, se je po razpadu Avstro-Ogrske polastila negotovost, obvladal jih je duh poražencev, strah, kaj bo. Le tako je mogoče razumeti, da so koroški Slovenci mogli ustanoviti nekaj narodnih svetov in narodnih straž ter da so se v posameznih občinah polastili oblasti. To se je prej kakor v Mežiški dolini ali drugod zgodilo v Borovljah. Tamkaj so se Slovenci 2. novembra 1918 pod vodstvom puškarja Pošingerja in župnika Trunka polastili občine. Koroški nemški pisatelj Perkonig, Boroveljčan, opisuje to »revolucijo« takole: »Vesti o bližajočih se italijanskih četah se množe, polom postaja pred očmi ljudi, ki so izgubili glavo, konec sveta. Razne govornice se pojavljajo kakor eksplozije: pohlep, razbrzdanost, brutalnost, ki se bliža že bolečnosti, ne pozna nobenih mej. V lahkovernejših triumfira vsaka še tako smešna vest. V tej zmedi, ki je že prava groteska, pa dela edini preračunano, minute pravilno ocenjujoč, diktator Pošinger. Obnaša se, kakor da so njegove zveze z Ljubljano pripravljene do najmanjše, trdne podrobnosti, kakor da bi bil načrt za prevzem občinske vlade v nekem

34. Borovlje

starem protokolu že zdavnaj sklenjena stvar in kakor da bi bil od celotne ljudske volje izbran za izvrševalca. V splošnem valovanju, ki, kakor se zdi, ne pozna nobenih pravil, so njegova gotovost, njegova smotrnost in zbranost človeško vsekakor občudovanja vredne. V svojem drznem nastopanju gre vedno do skrajne meje možnosti in zopet dokazuje, da pogumnim cvete sreča. — Tako kakor je presenetil žandarmerijo, omamlja brez ovinkov tudi vso občino. Lepo pojasnjuje, da je neogibno nujno, da se morajo občinski posli združiti v njegovih rokah. Vedno znova slika hudiča na steno: armade so na pohodu, on edini more rešiti trg, saj govori francosko, angleško, italijansko; on bo najboljši tolmač, seveda le v službi občine. Na koncu postane zelo glasen, nedvoumen: služiti hoče pač občini, katere glava je. — Tak odločnež ti prebije vsak paradni zamah. — Tudi občina kapitulira, potem ko Pošinger zagrozi z zadnjim sredstvom in ko, gradeč na lahkovernosti in majhni ljudski trdnosti, bahaško zatrjuje: Za menoj sta delavstvo in oborožena moč, misli pa pri tem žandarmerijo. — Za industrijski kraj Borovlje s številnim delavstvom ta fraza veliko pomeni, ta fraza je končno odločilna za preobrat. Občinsko zastopstvo odstopi in stori s tem nekaj, kar je edino možno in ustrezno. Občinsko zastopstvo napravi zadnje logične sklepe, da bi moglo učinkovati le kot netivo, če bi hotelo ostati in uveljaviti svojo moč proti volji občine. Seveda se v teh dogodkih polnih urah ne zaveda, da se umika — laži. — Na občinski hiši in na zvoniku razobesijo slovensko trikoloro.«¹⁴

Med »lažmi«, ki jih očita Perkonig Pošingerju, je bilo tudi več možnosti; nekatere so se izpolnile, npr. zasedba Borovelj po jugoslovanski vojski, po slovenskih prostovoljcih.

Opisi nadaljnjega dogajanja v Borovljah po tem slovenskem prevzemu oblasti v boroveljski občinski upravi in to v imenu Jugoslavije si nasprotujejo. Wutte npr. pravi, da je Pošingerju uspelo izsiliti odstop občinskega odbora le zaradi tega, ker župana Josefa Ogrisa ni bilo v Borovljah, da pa »je bilo že po nekaj dnevih po zaslugi župana, ki se je vrnil, in po zaslugi odločnega nastopa delavstva konec Pošingerjeve veličine.«¹⁵ Kot opisuje Perkonig, neposredna priča teh dogodkov in to iz tabora, ki mu je pripadal tudi Wutte, in kar deloma potrjujejo tudi Trunkovi spomini in pripovedovanje nemškoavstrijskega socialdemokrata Laggerja, pa bi sledilo, da nemškim silam ni uspelo odstraniti slovenske oblasti, deloma so jo le paralizirale. 5. novembra je bil v Borovljah celo slovenski shod, na katerem je govoril Pošinger. Žandarmerija ni nastopila proti novi občinski upravi, tudi Bürgerwehr, ki je bila kakor po vsej Koroški ustanovljena tudi v Borovljah po navodilih koroške deželne vlade z dne 1. novembra, se ni ganila. Nastalo je negotovo stanje. Brata Hajnriharja, ki sta se 14. novembra s Kranjske preko Jezerskega s prostovoljci pripeljala v Borovlje na dveh tovornih avtomobilih, sta se zopet odpeljala, ker nista imela razloga za intervencijo. Vinko Hajnrihar je odjahal iz Borovelj kar čez Ljubelj, da poroča o položaju v Borovljah Lavriču. Tudi koroška deželna vlada ni dejavno posegla v tok boroveljskih dogodkov. Koroško deželno poveljstvo je pri narodni vladi v Ljubljani le protestiralo, pač pa je koroški vojaški poveljnik Hülgerth (Befehlshaber von Kärnten, od 27. decembra dalje Landesbefehlshaber) poslal na Ljubelj oziroma v Ljubeljsko dolino pri Sv. Lenartu en vod celovškega 2. Volkswehr bataljona pod poveljstvom nadporočnika Husa¹⁶ ter je verjetno hotel s tem demonstrirati načelno stališče deželne vlade o nedeljivosti Koroške. Po pripovedovanju Laggerja je stari meščanski, nemškonacionalistični občinski odbor, ki je sicer 2. novembra odstopil, ob socialnodemokratski podpori protestiral in »prosil«, da se v direktnem stiku s koroškim slovenskim narodnim svetom v Celovcu vzpostavi prejšnje stanje, s to spremembo, da bi prišlo v občinski odbor tudi 9 kooptiranih socialdemokratov. Iz sejnega zapisnika 17. novembra, ki ga Lagger dobesedno citira, je razvidno, da je narodni svet v teh razgovorih izjavil, da je nastopil Pošinger »popolnoma samovoljno« in je torej Pošingerja in Trunka dezavuiral.¹⁷ Ko pa je 19. novembra vkorakal v Borovlje Lavrič s svojimi prostovoljci, je slovenska zastava še vedno visela.

»Kako kalen se mora zdeti vsakomur tisti čas, kako nemogoče je z neko gotovostjo presojati možnosti tistega časa, dokazuje strpnost s slovensko trobojnico. Njena izzivalnost je žgala stotere v srce, v mnogih je povzročala zagrizeno, srdito sovraštvo, toda nobena roka se ni drznila dvigniti se proti njej, čeprav bi se je stoteri lotili z divjo slastjo«,¹⁸ tako pripoveduje Perkonig.

Nekaj odločnega in trdega je le bilo v tej mali boroveljski slovenski revoluciji.

Drugi tak primer slovenske revolucije v malem je primer občine Brdo v zahodni Ziljski dolini blizu Šmohorja. Ta občina je bila v slovenskih rokah. V začetku novembra so tudi v občini Brdo ustanovili narodni svet. Načeloval mu je slovenski župan Rauscher, tajnik pa mu je bil Franc Grafenauer, bivši slovenski državnozborni poslanec. Neposredna priča, koroški Slovenec iz Melvič dr. Julij Felaher, član tega narodnega sveta, pripoveduje: »Narodni svet za občino Brdo je bil popolnoma suveren organ za svoje ozemlje in je izvajal suverene pravice na tem ozemlju. Dal je sneti slike avstrijskega cesarja iz prostorov ljudskih šol na Brdu in v Melvičah, v občinski pisarni in na pošti ter drugod. Narodni svet je odstranil vse učitelje in učiteljice na obeh ljudskih šolah, državne gozdarje eraričnih gozdov — Kuhna in Zobla — prevzel občinsko upravo, ki jo je do tedaj že tako vodil slovenski župan Rauscher, ter pretrgal vse zveze z okrajnim glavarstvom v Šmohorju. Učiteljstvo, ki je hotelo še dalje služiti v novi jugoslovanski državi, je zaprosilo narodni svet za sprejem v službo — med temi je bil tudi šolski upravitelj Planteu na ljudski šoli v Melvičah. Učitelji so dali zaobljubo lojalnosti do nove države. Tudi najhujši nasprotniki Slovencev v občini so izrazili narodnemu svetu lojalnost do jugoslovanske države, med njimi bivši nemčurski župan iz prvih let svetovne vojne, veleposestnik Ludvik Pipp v Dolah, ki je nasledil slovenskega župana Josipa Felaherja v občini. Imenovani je med prvimi izobesil slovensko zastavo na svoji hiši v Dolah . . . Narodni svet za občino Brdo je bil potrjen od narodnega sveta za Koroško in komisariata Narodne vlade SHS za Koroško v Celovcu. Z obema forumoma so bili vzpostavljeni stiki in ustanovila se je za občino Brdo tudi narodna straža, za katero

35. Podklošter

36. Št. Jakob v Rožu

smo dobili potrebno orožje od Narodnega sveta za Koroško v Celovcu». (Mir, št. 46, z dne 15. 11. 1918, str. 240.)

Narodni svet je vzpostavil tudi stike s slovensko narodno vlado v Ljubljani in jo dvakrat obvestil s posebnima spomenicama, ki ju je dostavil po kurirju Josipu Ravterju predsedniku slovenske narodne vlade in vojnemu ministru Pogačniku. V teh spomenicah je opisal položaj v slovenski Ziljski dolini in nujno zahteval, da vojaštvo zasede slovenski del Ziljske doline. Že pred tem je posebna delegacija narodnega sveta na čelu s poslancem Francetom Grafenauerjem v Šmohorju zaprosila komandanta bosanskega pešpolka, ki se je tedaj vračal s fronte skozi Ziljsko dolino domov v Bosno, da za novo jugoslovansko državo zasede slovenski del Ziljske doline vzhodno od Šmohorja. Žal pa ta intervencija ni imela uspeha.

V decembru 1918 sem po nalogu narodnega sveta vzpostavil stik z jugoslovansko vojaško posadko v Podkloštru in z nadporočnikom Mehletom, ki je bil tedaj komandant orožništva za Ziljsko dolino s sedežem v Podkloštru. V imenu narodnega sveta sem ga zaprosil, da bi čimprej ustanovil orožniško postajo na Brdu; zaradi pomanjkanja moštva pa tej naši prošnji ni mogel ugoditi.

Narodni svet za občino Brdo je torej razpolagal samo z lastnimi silami — domačini in je obstajal do 5. januarja 1919, ko je avstrijski Volkswehr iz nemške gornje Ziljske doline napadel Podklošter in ga zavzel. Do tedaj je narodni svet popolnoma suvereno ukrepal v vseh zadevah za občino Brdo.«¹⁹

Dne 17. novembra je bil v Blačah izvoljen pripravljalni odbor za ustanovitev narodnega sveta.

Kakor občina Brdo je tudi občina Št. Jakob v Rožu imela ob prevratu slovensko občinsko upravo. Župan je bil posestnik in gostilničar Franc Kobentar. Iz poročil v tisku ne moremo dobiti dovolj jasne slike o razmerah in dogajanjih v tej občini. Iz prvih dni po prevratu pa ima največ snovi že imenovani Primožič v svojih spominih.²⁰ Učitelj Primožič, Kobentarjev zet, rezervni nadporočnik, je prišel 22. oktobra na dopust, s katerega se ni več vrnil k svoji vojaški enoti. Pripoveduje, da je osnoval v Rožu slovensko vojaško formacijo, ki je imela namen pridružiti to ozemlje Sloveniji, Jugoslaviji. O tem je obvestil že 29. oktobra narodni svet na Jesenicah. Dne 3. novembra je to sporočil predsedniku in tajniku narodnega sveta na Jesenice, ki pa da ni ničesar ukrenil. Dne 4. novembra je o vsem tem poročal tudi narodni vladi v Ljubljani. Zatrjuje, da je dobil vtis, da narodna vlada Koroške nima v svojem programu, kar pa je v nasprotju z že omenjenim posvetovanjem in s sklepi narodne vlade (po sejnem zapisniku z dne 1. novembra 1918). Vobče je v Primožičevih spominih mnogo trditev — in to v bistvenih vprašanjih —, ki se ob soočenju s še drugimi viri in dejstvi kažejo kot napačne ali vsaj zelo površne. O tem bom od primera do primera še govoril.

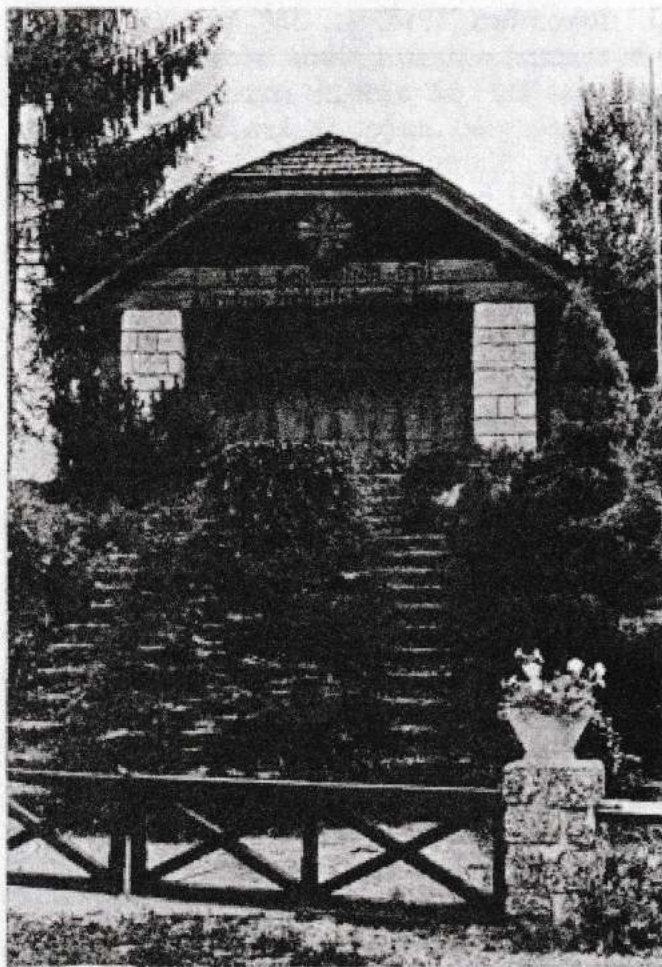
Dne 18. novembra je bil ustanovljen okrajni narodni odbor za beljaški okraj. Slovenec z dne 21. novembra 1918, št. 268, poroča o tem: »**Protest koroških Slovencev** s sestanka zastopnikov slovenskih občin beljaškega okraja v svrhu ustanovitve okrajnega narodnega odbora v ponedeljek 18. novembra. Sestanek vodi načelnik krajevnega odbora za občino Št. Jakob Franc Kobentar. Namen sestanka je pojasnil nadučitelj Aichholzer. Govorila sta Smodej iz Celovca in J. Špicer iz Radovljice. Okrog 100 zaupnikov protestira zoper nasilstva Vollzugsausschussa v Celovcu na slovenskem ozemlju, katera onemogočajo zvezo koroških Slovencev z našo državo SHS! Navdušeno pozdravljamo Narodno Vijeće v Zagrebu in Narodno vlado v Ljubljani, obljubljam zvestobo državi SHS in izražamo nado, da bodo naši osvoboditelji nudili nam vso svojo pomoč za popolno osamosvojitve izpod tujega jarma.«

Iz tega poročila je razvidno, da so se zgornjerožanski Slovenci pri izvajanju slovenske oblasti v imenu Jugoslavije morali boriti z nasprotovanjem nemške družbe in koroške deželne vlade. Toda razne straže, razpostavljene v prvi polovici novembra, ko imamo še opraviti s premiki raznih enot bivše avstroogrške vojske, ki hiti z italijanske fronte ali iz raznih službenih krajev na domove, so prvenstveno policijske straže, kakor jih je s 1. novembrom pod imenom Bürgerwehr ustanovila tudi koroška deželna vlada. Koroška deželna vlada proti tako zaposlenim narodnim stražam ni mogla imeti važnejših pomislekov. Kakor z zasedbo Ljubeljske doline po oddelku Volkswehr pa je koroška vlada tudi z zastraženjem severnega izhoda karavanškega predora po enem častniku in 26 mornarjih verjetno hotela demonstrirati svoje načelo o nedeljivosti Koroške. Narodne straže, ki jih je bil ustanovil Primožič, tega vojaškega oddelka, ki je demonstriral meje nemškoavstrijske uprave, niso skušale

odstraniti. Kakor v ziljskem in boroveljskem odseku je bilo tudi v šentjakobskem odseku vprašanje nemškoavstrijske ali jugoslovanske oblasti negotovo.

Koroško vojaško poveljstvo v tem času še ni razpolagalo z močnejšimi vojaškimi oddelki, s katerimi bi moglo uveljaviti vladno stališče o nedeljivosti Koroške. Stevilke raznih spisov si med seboj tudi nasprotujejo. Po Wutteju je v sredini novembra 1918 imelo koroško vojaško poveljstvo na razpolago skupno le 9 častnikov, 109 mož, 4 strojnice, 1 avtotop in 1 oklopni avto, po Knausu pa več. Wutte zlasti ne omenja oddelka mornarjev v Področnici. Hitro pa je napredovala organizacija avstrijske redne vojske, tako imenovani Volkswehr.

Volkswehr (Vw) je bila ustanova vlade, v kateri so imeli nemškoavstrijski socialdemokrati prva leta avstrijske republike še glavno ali vsaj zelo močno besedo. Julius Deutsch, poleg Bauerja, Rennerja in Seitza najmočnejša vodilna osebnost v socialdemokratski stranki, je bil tisti, ki je napravil načrt in ga tudi izpeljal. Vw je bila avstrijska regularna vojska, sestavljena iz prostovoljcev. Bila naj bi vojaško orodje za ohranitev »revolucionarnih« pridobitev, posebej republike, a bila je tudi orožje za vzdrževanje »novega« reda proti komunistom. Kot vojaki socialdemokrati sicer niso bili na svojem področju, saj se je nemškoavstrijska

37. Spomenik padlim
folksverovcem v Št. Jakobu

socialnodemokratska stranka med vojno utrjevala prav s protivojno propagando. V svojih knjigah Otto Bauer (*Die österreichische Revolution*, Wien, 1923) in Julius Deutsch (*Aus Österreichs Revolution*, Wien 1921) pripovedujeta, kakšno taktiko je zavzela stranka, da si je zagotovila večino in vodstvo v vojaških svetih (*Soldatenräte*) in v sami Vw. Velja pa to predvsem za Dunaj. V deželah, posebno na Koroškem, v tem pogledu ni šlo tako gladko ali sploh ni šlo. V tej zvezi naj se omejim le na sledeče ugotovitve: Glavne operativne enote Vw so bili bataljoni (baoni), število baonov je bilo sorazmerno s številom prebivalstva določeno in porazdeljeno po deželah. Že zaradi tega je bil socialni sestav Vw zelo različen. Za Koroško je bilo predvidenih 10, dejansko pa sestavljenih 8 baonov.²² Izmed treh celovških baonov, ki so bili najbolj bojoviti, je bil prvi baon sestavljen kar iz vojakov bivšega Gebirgsschützenregiment 1, drugi baon iz vojakov bivšega 7. pešpolka, tretji baon pa celo iz vojakov bivšega koroškega prostovoljskega strelskega polka, torej gotovo ne iz socialdemokratov. Za tretjo kompanijo drugega baona trdi Wedening, po drugi svetovni vojni koroški deželni glavar, ki je bil v tej kompaniji Soldatenrat, da je bila sestavljena po večini iz organiziranih socialdemokratov. (Zbornik *Abwehrkampf und Volksabstimmung*, urednik Franz Lagger, Celovec, 1930, str. 126; tudi za nekaj drugih formacij trdijo pisci tega zbornika, da so bile sestavljene povečini iz socialdemokratov.) Še najbolj socialnodemokratski je bil beljaški četrti baon. Častniški zbor Vw pa je bil na Koroškem že celo sestavljen iz skoro samih fanatičnih meščanskih, velenemških nacionalistov. Socialdemokrati so šli disciplinirano za njimi. Bili so pač tudi velenemški nacionalisti kakor ti častniki. To so bili socialdemokrati samo po imenu. Vodilna sila pa niso bili, močni in večkrat odločilni so bili le kot službeča sila, kot priprava velenemškega nacionalizma in ne kot načelni, dosledni socialdemokrati, marksisti.

Od vsega početka so bili na Koroškem poleg regularne avstrijske vojske Vw organizirani na zahtevo deželne vlade (tedaj *Vollzugsausschussa*) tudi krajevno vezani neregularni vojaški oddelki: *Bürgerwehr* in *Alarmkompanien*. Pozneje, od aprila 1919, so se ti neregularni vojaški oddelki imenovali *Heimwehr* (Hw).

Kako hitro je napredovala organizacija Vw, je razvidno iz ugotovitve Knausa, ki pravi, da je iz prejšnjega pešpolka št. 7 ustanovljeni Vw baon 2 v Celovcu štel 20. novembra že 426 mož.²³

Kako je bilo z organizacijo vojaštva v Sloveniji, posebej v Ljubljani, je najbolj razvidno iz že omenjenega dejstva, da narodna vlada oz. II. vojno okrožje v Ljubljani nista mogla dati Lavriču za izvršitev poverjene mu naloge nobenega vojaštva. Nekaj vojaštva je v Ljubljani sicer bilo, toda to vojaštvo so uporabili predvsem za straženje raznih vojaških in prometnih objektov, raznih skladišč. Okrog 100 mož 2. gorskega strelskega polka, ki se je 4. novembra vračal iz Ennsa skozi Maribor v Ljubljano, je do razorožitve *Schutzwehr* ostalo v Mariboru. Z italijanske fronte se je preko Gorice, kjer je ostal en teden, vrnil okrog 13. novembra v Ljubljano ostanek frontnega gorskega strelskega polka št. 2, a se razšel. 17. frontni pešpolk, kranjski Janezi, je prišel na Tirolskem v italijan-

sko ujetništvo. Od tega polka, ki se je vrnil iz Tolmezza v Ljubljano 10. novembra, se je po pripovedovanju Andrejke »stavilo narodni vladi na razpolago« okrog 250 mož. Velika večina vojaštva iz raznih vojaških formacij se je utrujena po dolgi in težki vojni razšla na domove. Ostali so predvsem aktivni častniki in podčastniki, ki so kot profesionalci hoteli ostati v vojaški službi, ostalo pa je v vojaški službi tudi mnogo narodno zavednih rezervnih častnikov. Na vse to vojaštvo ni nihče skušal jasno in prepričevalno vplivati, da bi zasedli slovenske meje, niti člani vlade niti častniki II. vojnega okrožja, ki je bilo poleg zagrebškega I. vojnega okrožja organizirano v Ljubljani že v začetku novembra. Drugemu vojnemu okrožju sta načelovala podmaršal Istvanović kot poveljnik in podpolkovnik Milan Ulmansky kot šef generalnega štaba, oba Hrvata, ki nista mogla razumeti, kaj za Slovence pomeni Koroška. Pa tudi politične stranke s svojim tiskom v Ljubljani se očitno niso zavedale, kaj je treba storiti za Koroško, hitro, takoj storiti. Sicer pa je bilo vse odvisno od dobre volje vojakov. Vojaki so bili sami prostovoljci, še glede bivših aktivnih ni bilo jasno postavljeno, kakšne so njihove dolžnosti. Šele v sredini novembra so začeli s sistematičnim organiziranjem vojaštva, seveda še vedno na prostovoljski podlagi: iz bivšega 17. pešpolka, 7. in 20. lovskega baona je bil ustanovljen ljubljanski pešpolk; iz 2. gorskega strelskega polka slovenski planinski polk in iz bivšega 7. pešpolka ter 5. strelskega polka je bil ustanovljen tržaški pešpolk. V Mariboru je bil iz moštva 7. pešpolka in 26. strelskega polka sestavljen mariborski pešpolk, v Celju pa iz 87. pešpolka celjski pešpolk. V teh polkih so se slovenski vojaki leta 1918/19 borili na severni meji.²⁴ Dokler so sestavljali te polke sami prostovoljci, so bili polki številčno slabotni. Komandni jezik je bil slovenski. Šele julija 1919 so bili ti polki uvrščeni v enotno jugoslovansko vojsko in so bili poimenovani s številkami. Organizirano je bilo tudi topništvo, saperstvo, letalstvo, konjenica, saniteta. Vse to vojaštvo je bilo financirano iz slovenskega deželnega proračuna najmanj do aprila 1919. Letniki 1895 do 1899 so bili mobilizirani z mobilizacijskim pozivom narodne vlade v Ljubljani v sredini decembra 1918. Letnik 1899 se je moral zglasiti osmega, nadaljnji letniki pa 11., 15., 18. in 20. januarja 1919. Napačna je trditev Andrejke, da je bila mobilizacija teh letnikov razglašena že v novembru 1918.

Poleg teh, iz samih Slovencev sestavljenih vojaških enot je bil v Ljubljani organiziran iz Srbov, ki so prišli iz avstrijskega ujetništva, 26. pešpolk. Znana je prostovoljna intervencija oddelka tega polka pod poveljstvom podpolkovnika Stevana Švabića 14. novembra 1918, ko so Italijani pri Vrhniku prekoračili demarkacijsko črto. Toda Švabića je vrhovna komanda srbske vojske zaradi tega takoj odpoklicala. 26. polku je bilo zapovedano, da nastopa sicer kot »antantna« vojska, a da se mora izogibati vojnih akcij. Kot »antantna« vojska je napravilo to vojaštvo nekaj dobrih uslug slovenski vojski, a zaneslo v vojevanje na koroški fronti tudi mnogo zmede. Ko se je oddelek tega polka, okrog 280 mož s sedmimi častniki, dal 15. decembra pri Grabštajnu zajeti in razorožiti, je to slovenski položaj na Koroškem zelo oslabilo. Beograjska vlada ni reagirala, iz česar so Nemci sklepali, da smo Slovenci v svoji akciji na

38. Ljubeljske serpentine

Koroškem vojaško in politično osamljeni, da delamo na svojo roko, brez odobritve srbske vlade oziroma vrhovne komande srbske vojske. V kakšne namene je bilo vojaštvo tega polka še uporabljeno, je razvidno iz imen krajev, kjer je opravljalo službo: Trbovlje, Zagorje, Hrastnik, Kranj, Jesenice . . . Tudi to vojaštvo je finansirala narodna oziroma deželna vlada v Ljubljani.²⁵

Dravska divizijska oblast je začela poslovati s 1. februarjem 1919, toda redna srbska vojska je posegla v boj na Koroškem šele maja 1919, ko je bilo za Koroško že prepozno.

Konec novembra 1919 je bilo po Seručarju za operativne potrebe na vsem Koroškem, torej v Ziljski dolini, v Rožu, v Podjuni pri Velikovcu okrog 2500 vojakov. Lavrič navaja za boroveljsko skupino 200 pušk, 9 strojnic, 1 top.

Lavrič je torej vojaštvo, s katerim naj bi izvršil svojo nalogo, moral zbrati sam. Takoj po imenovanju »za vrhovnega voditelja obrambe koroške meje« (8. novembra 1918) je pridobil za stvar več častnikov. Imenuje stotnika Kneza (odsek Žitara ves), nadporočnika Vinka Hajnriharja (odsek Borovlje), nadporočnika Držaja (odsek Področčica), poročnika Pangeršiča (odsek Podkoren) in nadporočnika Janka Ahačiča (rezerva v Trziču).

Razen teh je pridobil Lavrič še nekaj drugih častnikov: stotnika Friderika Krena, nadporočnika Aleksandra Lunačka, nadporočnika Janka Vilmana, poročnika Pavla Sirnika. Prve prostovoljce, nekaj nad deset, je dobil Lavrič v Škofji Loki. To so verjetno tisti, ki so pod poveljstvom

obeh Hajnriharjev na dveh tovornih avtomobilih preko Jezerskega 14. novembra prišli do Borovelj; koroško provizorično vrhovno poveljstvo je protestiralo. Nato je šel na Jesenice. Na Jesenicah je bila močna narodna straža pod poveljstvom dr. Kogoja okrepljena tudi z vojaštvom iz Ljubljane. Na tem velikem železniškem križišču se je trlo raznih vojaških, osebnih in materialnih transportov. Med častniki te narodne straže sta bila tudi nadporočnik Janko Vilman, jeseniški domačin, in nadporočnik Aleksander Lunaček, doma iz Št. Ruperta na Dolenjskem. Ta dva je Lavrič pridobil za svojo akcijo. Obljubila sta mu, da bosta zbrala kar mogoče veliko prostovoljcev. Ker so proti 15. novembru razni transporti z italijanske fronte ponehaval in so bile narodne straže na Kranjskem razpuščene, sta imela Vilman in Lunaček z zbiranjem prostovoljcev razmeroma velik uspeh. V svojih spominih pripoveduje Lunaček, da se je priglasilo okrog 120 prostovoljcev. Dan odhoda v kraj zbirališča, v Trzič, je bil določen na 18. november.

Ljubelj sam je že 14. novembra zasedel oddelek petnajstih tržiških prostovoljcev pod poveljstvom poročnika Lojzeta Udeteta. Z njim je šlo pet dijakov: Albin in Anton Mali, Anton Grebenc, Jože Šter, Ciril Rekar in devet delavcev: Anton in Rudolf Ahačič, Andrej Tišler, Jože Jabornik, Florijan Radon, Slavko Šarabon, Josip Cundrič, Janez Oman in Janez Grossmajer. Storili so to spontano, ne da bi vedeli za Lavriča in njegovo akcijo. Patruljirali so po Ljubeljski dolini in zadeli pri tem tudi na nemški Hussov oddelek pri Sv. Lenartu. Ude je Husa 18. novembra obiskal in zahteval, da odmaršira, ker da nima nobene pravice biti na ozemlju, ki je slovensko. Huss se je izgovarjal, češ da mora biti to urejeno s pogajanjmi med koroško deželno in narodno vlado v Ljubljani. Ali je res že treba zopet streljati ali ne, tedaj res še ni bilo jasno. Opozoril pa je Ude Husa, da bo moral zapustiti Sv. Lenart, da pa ga bo dve uri prej, preden bo treba oditi, obvestil, in če ne bo odmarširal, da bo zaukazal streljati.²⁸

Ko je bilo treba 18. novembra oditi v Trzič, tako pripoveduje dalje Lunaček v svojih spominih, pa so se od tistih okrog 120 prostovoljcev, ki so se prvotno priglasili, mnogi premislili. Prišli so pa končno v Trzič in odtod čez Ljubelj v Borovlje poleg Vilmana in Lunačka naslednji člani jeseniške narodne straže, sami delavci: Balanč Ivan, Bolte Alojz, Cegnar Jaka, Gogala Janko, Homan Jože, Kropivnik Franc, Kampič Primož, Kelih Franc, Klemenčič Pavel, Lagoja Aleš, Markelj Rudolf, Praprotnik Jože, Praprotnik Albin, Podgornik Andrej, Prešeren Janez, Perko Anton, Rogelj Anton, Smolej Lovro, Svetina Stane, Šturm Avgust, Šifrer Franc, Tušar Janez, Tušar Anton, Wergelj Franc, Wergl Rok, Zupanc Janko, Zupan Tine, Žejn Ivan, Trojar Avgust, Slamnik Janez, Košir Gregor, Erzar Drago, Perdaher Ignac, Jeglič Andrej, Gašperin Alojz, Gašperin Jože, Markelj Gašper, Stražišar Jože, Picej Jakob, Svetina Tomaž, Pikon Karol, Pikon Miha, Šmid Jaka, Okrožnik Anton.²⁹

Dne 18. novembra popoldne je Lavrič odposlal iz Trziča preko Borovelj na Wehrausschuss za Koroško še telefonično depešo, v kateri zavrača protest z dne 14. novembra in sporoča zahteve in pogoje v sedmih točkah, ki jih je naslednjega dne v Borovljah zdiktiral zastopnikoma koroške deželne vlade.³⁰

Dne 18. novembra proti večeru so vsi v Trziču zbrani prostovoljci prekoračili Ljubelj. Oberlajtnant Huss je po kratkem parlamentiranju z nadporočnikom Hajnriharjem in poročnikom Udetom ter še po telefoničnem razgovoru s Celovcem s svojim oddelkom zapustil Sv. Lenart. Po dogovoru bi se bil moral umakniti na severni breg Drave. Na Malem Ljubelju (Sopotnica) pa se je ta oddelek naenkrat ustavil in začel streljati. To so bili prvi nemški strelji na slovenske prostovoljce na Koroškem. Na zahtevo nadpor. Vinka Hajnriharja, ki je na konju zdirjal med Nemce in zagrozil, da bodo slovenski prostovoljci jurišali, če takoj ne odmarširajo dalje, je Hussov oddelek odmarširal in ni slovenskih prostovoljcev na maršu proti Borovljam nič več vznemirjal.³¹ Na Hajnriharjevo zahtevo je oddelek v zastavo pustil na mestu celo dve strojnici.

V jutranjih urah 19. novembra so slovenski prostovoljci pod poveljstvom stotnika Lavriča vkorakali v Borovlje. General Maister navaja v svojem članku v Slovenskem narodu (11. oktobra 1922, številka 231) število 58 mož in 7 častnikov ter 3 strojnice. Lavrič v svojih Koroških spominih navaja število 50 (str. 37), k številki, ki jo navaja Maister, pa ničesar ne pripominja. Prava številka utegne biti nekoliko višja.

Boroveljska Bürgerwehr je morala izročiti orožje.

39. General Rudolf Maister

Se isto dopoldne sta se kot zastopnika koroške deželne vlade zglasila pri Lavriču koroški deželni poveljnik Ludvik Hülgerth in dr. J. Pflanzl. V Koroških spominih opisuje Lavrič razgovore in pogodbo tega srečanja takole: »Ob 5. zjutraj sem zasedel znano središče puškarske industrije, Borovlje, in že ob 10. predpoldne sem sklenil to-le vojaško, politično konvencijo. — Pooblaščenci Koroške narodne vlade izjavljajo, da smatrajo zasedbo koroškega ozemlja južno od Drave za sovražno dejanje, za katero po njihovem prepričanju ni povoda. S silo se ne upirajo temu le iz tega razloga, da se v tem, jezikovno mešanem ozemlju vzdrži javni mir in red ter onemogoči izbruh državljanske vojne. — Vojaški pooblaščenec Narodne vlade v Ljubljani izjavlja na to sledeče:

Opiraje se na temeljni princip humanitete, izvajam pravo, da zahtevam pred vsem za svojo vlado ozemlje južno od Drave, ki je naseljena po večini po Jugoslovenih, jo vojaško organiziram in v tem ozemlju uveljavim jugoslovensko oblast v smislu navedenih sedem točk z dne 18. novembra.

Nato so se sporazumeli obojestranski pooblaščenci — zgornje svoje izjave vzdržavajoč — v naslednjih točkah:

1. Za sedaj naj zasede ozemlje nekdanje pokrajine Koroške južno od Drave jugoslovanska država in nje vojaške organizacije.

2. Kot začasna demarkacijska črta se določa Zilja (Gail) od ustja Ziljice do izliva v Dravo, potem Drava do Brezja (Pirk) južnovzhodno od Velikovca. — Jugoslovanski vojaški pooblaščenec predlaga, da bi se provizorna demarkacijska črta premaknila od izliva Ziljice v Ziljo ob Zilji navzgor do Mauthen, čemur pa pooblaščenci koroške narodne vlade ne morejo pritrditi, dokler njihova vlada v to ne privoli. Naznanili bodo svoji vladi predlog, tozadevni odgovor pa sporočili v Borovlje najkasneje do torka 26. tega meseca ob 11. dopoldne. — Provizorna demarkacijska črta se uravna tako, da stoje jugoslovanske straže na južnem bregu, avstrijske pa na severnem. Eventuelne spremembe te demarkacijske črte se določajo po dogovoru obojestranskih poveljnikov in postanejo sklenjene spremembe polnoveljavne šele po 12 urah po razhodu obeh komandantov. — Odločitev v zadevi predlagane nevtralne cone: Struga Drave od Sv. Lamberta do izliva Krke, Krka navzgor do izliva Gline. Glina do vključno Zrelca, dalje ponor (Kanallinie) Gline do mostu 438 in od tam splošno ob cesti do vključno Žoparč se sporoči tudi najkasneje do 26. t. m.

3. Z ozirom na splošni težki položaj (Notlage) osobito glede aprovizacije, ostane obče sedanja civilna administracija v veljavi. Kršenje ni nameravano brez predhodnega medsebojnega dogovora.

4. Zasigurana je nedotakljivost osebe in imovine brez razlike narodnosti, istotako tudi svoboda kretanja, dokler se le-ta ne zlorabi v svrhu propagande.

4. Sovražnostim se izognemo, ako se nas vojaško ne napade.

6. Prebivalcev južno od demarkacijske črte, ki se priznavajo za Nemce, ne bo major Lavrič zatiral, dokler bo on poveljnik. Isto velja tudi za koroško vlado glede slovenskega prebivalstva.

7. Jugoslovenskemu pooblaščenču se prizna pravica, da sme po predhodnem obvestilu prosto občevati z generalnim pooblaščenčem g. Smodejem in v to svrho prihajati v Celovec.

8. Orožništvo v onem ozemlju, ki je po demarkacijski črti oddeljeno, položi prisego za Jugoslavijo. Orožniki, ki te prisege ne morejo oddati, se instradirajo v ozemlju severno od demarkacijske črte in se oddajo v Celovcu na razpolago. — Uradniki, kateri se prostovoljno ne priznajo za Jugoslovane, se zavežejo, da ne bodo nastopili sovražno proti jugoslovenski državi.

9. Pooblaščenči koroške vlade izjavijo, da odstranijo topove, ki se nahajajo v takozvani nevtralni coni.

10. Zaželjene spremembe se dogovorijo v skupnih konferencah.

Ta provizorična konvencija stopi takoj v veljavo. — Hülgerth l. r., Lavrič l. r.

Nadaljnja razprava o stvarnem poteku te konference bi prekoračila skromen obseg teh vrstic, omeniti pa moram, da so nemški delegati takoj v začetku tretirali en *pourparler* radi principa humanitete in radi principa samoodločbe narodov.

Na tem mestu poudarjam, da sem dal delegatom nedvomno definicijo teh pojmov.³²

Wutte podaja le povzetek tega pogovora in pogodbe, ki v bistvenih točkah ne nasprotuje Lavričevemu popisu. To pogodbo je koroška deželna vlada ratificirala 23. novembra 1918. V končni redakciji te pogodbe 26. novembra pa so glede na novo razmejitev Lavričevega in Maistrovega poveljniškega območja potegnili vzhodno mejo ozemlja, na katero naj se nanaša pogodba, bolj zahodno. S to redakcijo so bili zavrtnjeni tudi Lavričevi predlogi glede demarkacijske črte do Mauthena (koroška deželna vlada se je tudi bala italijanske zamere) in glede nevtralne cone.

Kakor nemškoavstrijski vojaški oddelek pod poveljstvom oberlajtnanta Hussa v Ljubeljski dolini se je po tej pogodbi tudi oddelek nemškoavstrijskih mornarjev pri Področčici moral umakniti na severni breg Drave. Wutte o pogodbi Lavrič - Hülgerth še piše:

»Vladni predlog za zakon o državnem ozemlju z dne 22. novembra 1918 je glede Koroške začasno določal, da ozemlje republike Nemške Avstrije obsega vso Koroško z izjemo občine Jezersko, ki leži onstran Jezerskega grebena. 19. novembra pa je zasedel Borovlje stotnik Lavrič. Namestnik deželnega upravitelja Gröger je nato v noči od 19. na 20. november telefonično zaprosil državnega sekretarja dr. Ottona Bauerja, naj se takoj začnejo pogajanja z ljubljansko deželno vlado. Podvomil je v izvršljivost omenjenega vladnega zakonskega osnutka v celotnem obsegu. Bauer, ki se je hotel izogniti vsakemu konfliktu z Jugoslavijo in bil zaradi tega pripravljen južno Koroško žrtvovati, je izjavil nato dobesedno: 'Ta neumnost je bila storjena tukaj in mora biti popravljena.' Dejansko je bil nato zadevni zakonski osnutek spremenjen in se je glasil v zakonu o državnem ozemlju takole: 'Republika Avstrija obsega ... Štajersko in Koroško z izključitvijo ozemlja, ki je od Jugoslovanov strnjeno naseljeno'.³³

Vsekakor je šele zasedba rožanskega središča Borovelj po jugoslovanski vojski, po slovenskih prostovoljcih pod poveljstvom stotnika Lavriča prinesla vsaj do januarja 1919 jasnost in gotovost v nejasno, negotovo stanje, ki je ostalo kljub osvobodilnim težnjam rožanskih in ziljskih Slovencev ob razpadu Avstro-Ogrske. Na pogodbeno določenem ozemlju je bila vzpostavljena slovenska oblast, oblast Države Slovencev, Hrvatov in Srbov.

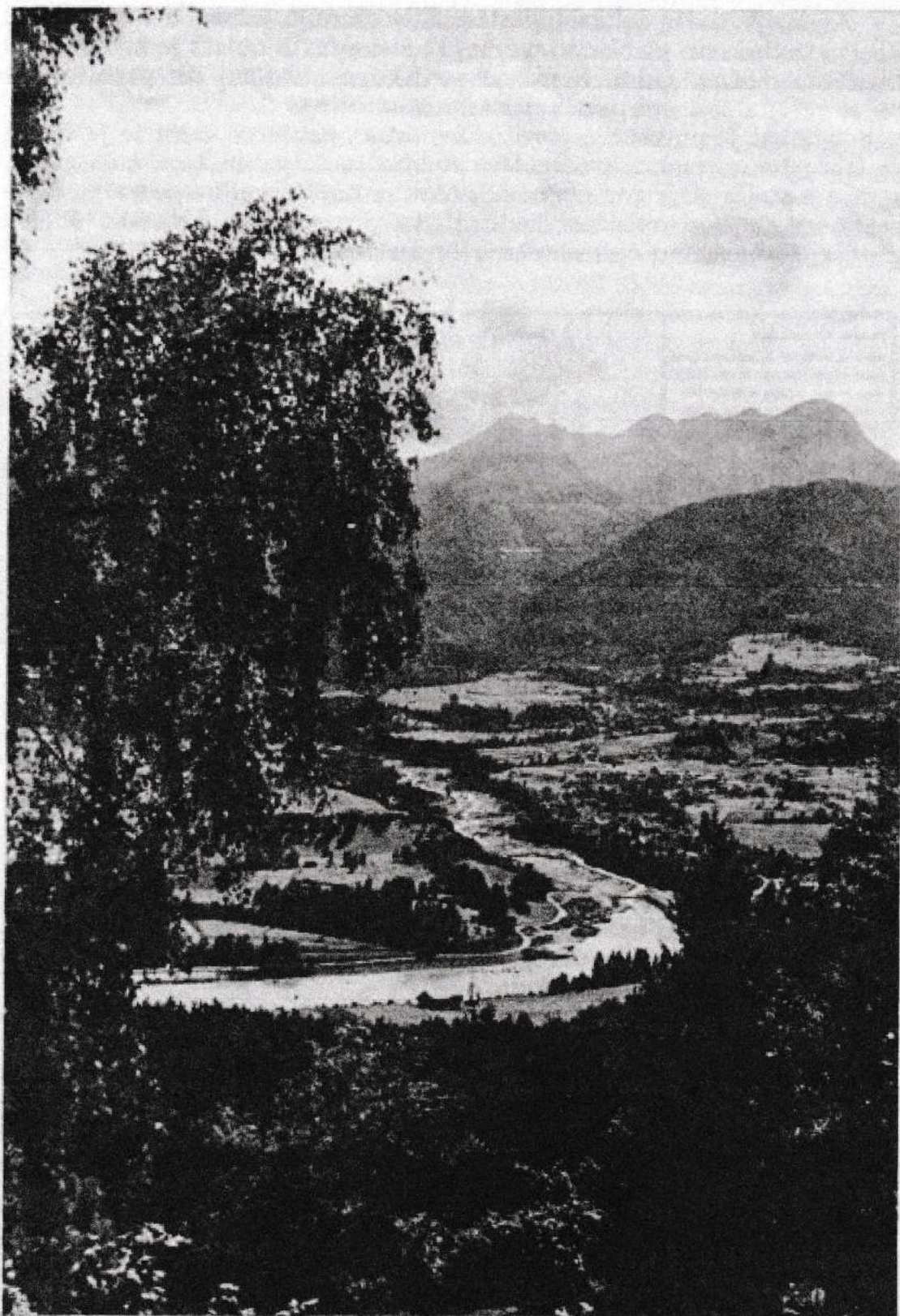
Štacijski poveljnik je postal stotnik Kren. Občini je Kren naznanil ustanovitev štacijskega poveljstva s temle dopisom:

»Občin. uradu Borovlje.

1.) Jaz sem z včerajšnjim dnem prevzel štacijsko poveljstvo v Borovljah in odsek Borovlje. 2.) Vsi uradi ostanejo v prejšnji podrejenosti. Zaenkrat se ne bo izvršil od jugoslovanske vlade noben poseg v službeni obrat. Vsi predstojniki so osebno odgovorni, da ne nastane noben zastoj v poslovanju. 3.) V izvlečku se naznanja vsebina pogajanj s koroškimi pooblaščenici. 4.) Za komandanta policije v Borovljah imenujem nadporočnika Hajnriharja in naprošam, da se istemu v občinski pisarni da na razpolago pisalna miza v svrhu tesnega sodelovanja in v skupnem interesu radi vzdrževanja reda in miru. Orožništvo in narodna garda sta radi vzdrževanja miru in reda podrejeni nadporočniku Hajnriharju. 5.) Gostilne in kavarne ostanejo vsak večer odprte kakor do sedaj do 9. oz. 10. ure. 6.) V občinski odbor se naj sprejme, kakor je bilo to že ustno z županom g. Ogrisem dogovorjeno, Ludvik Borovnik. 7.) Občinski urad se naproša, da v skupnem interesu pomirjujoče vpliva, da se ne bi motil red in mir. — Posebno se opozarja, da se mora klicu stražarjev in straž brezpogojno pokoriti. 8.) Štacijsko poveljstvo v Borovljah se nahaja v poslopju gostilne „Just“, prvo nadstropje, soba 2, kjer se nahaja na zunanjem delu napisna tabla z dvema jugoslovanskima zastavicama. 9.) Eventuelne nesporazume je treba takoj sporočiti komandi. 10.) Naproša se, da se označena napolila prepíšejo ter original vidira proti blagohotni vrnitvi.«³⁴

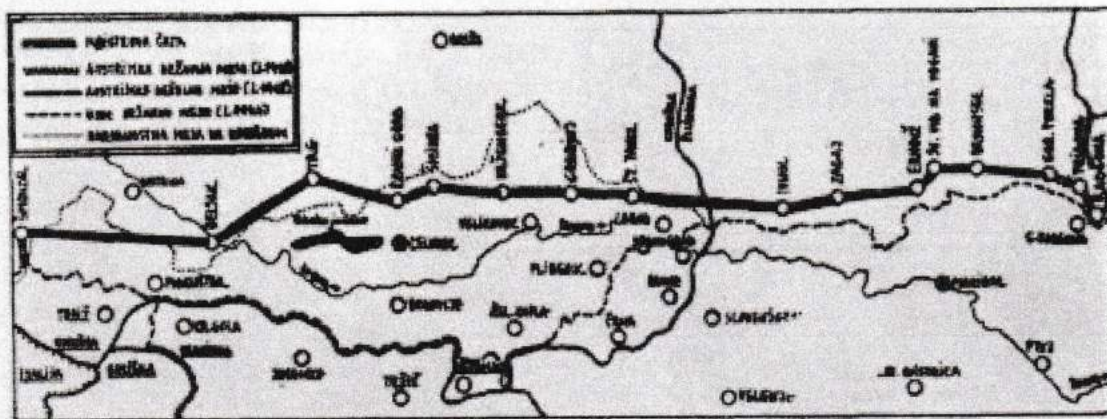
Nobenega smisla ne bi imelo, če bi se ob tem uspehu slovenskih prostovoljcev spuščali v razna razmišljanja, npr. o tem, kako da Slovincem ni uspelo obdržati vsaj Koroško južno od Drave.

Predvsem ni bilo slovenskega politika in ga po vsem razpoloženju slovenskega naroda, posebej tudi koroških Slovencev, ni moglo biti, ki bi imel pogum, da bi se zavzel za mejo po Dravi. Mnogo pritožb koroških Slovencev je bilo slišati zaradi pogodbe Lavrič - Hülgerth. Tudi Lavrič v svojih Koroških spominih večkrat pravi, da mu je služilo zasedeno ozemlje južno od Drave le kot odskočna deska za zasedbo Celovca. Razen tega je zavisel položaj v Rožu in spodnji Ziljski dolini tudi od razvoja dogodkov v Podjuni, pri Velikovcu. Morda bi koroški Nemci v januarju 1919 ne bili odpovedali pogodbe Lavrič - Hülgerth, ko bi v Podjuni slovenske čete ne bile prišle na severni breg Drave in ko bi srbski oddelek 14. decembra 1918 ne bil prodril do Grabštanja. Toda to so že ugibanja, ki ne spadajo v zgodovino, čeprav imajo nekaj realne opore v nekaterih izjavah poznejših nemškoavstrijskih predlogov. V tej zvezi, ko nam gre v glavnem za opis vojaških dogajanj, se v to ne bi spuščal.

40. Rož — prizorišče večkratnih bojov in spopadov

Znano je, da je dobila Jugoslavija na ozemlju južno od Drave (brez Ziljske doline) pri plebiscitu večino. Jugoslovanska oblast je imela v prebivalstvu močno oporo. Nemškoavstrijsko razpoloženi del prebivalstva pa je seveda pod vplivom hujskanja iz bližnjega Celovca kazal nezadovoljstvo, kar je povzročilo številne incidente. Resen incident se je zgodil že takoj 19. novembra zvečer. Dva vodilna moža rožanskega nemškutarstva, gostilničar Ogris in nadučitelj Mak iz Kaplje, sta na povratku s posvetovanja z boroveljskimi meščani, kako vreči jugoslovansko oblast, grozila slovenskemu častniku Lavričeve skupine z revolverji.³⁵

41. Maistrova demarkacijska črta

Vojaška organizacija Koroške v določenih mejah južno od Drave, poglobljena naloga, ki je bila Lavriču naložena, je zahtevala ustrezno vojaško moč. Meja je bila dolga 70 do 80 km. Kaj naj bi bilo pod vojaško organizacijo zasedenega ozemlja razumeti, je bilo odvisno od tega, ali imaš dogovorjeno demarkacijsko črto za nekaj stalnejšega ali pa za nekaj zelo prehodnega, zasedeno ozemlje torej samo za oporišče nadaljnega prodiranja, za npr. odskočno desko za prodor proti Celovcu. Lavriču je bilo od vsega početka naročeno tudi, da skuša dobiti potrebno število vojakov predvsem na Koroškem.

Poglavje vojaškega organiziranja na zasedenem delu Koroške južno od Drave je v naši zgodovini zelo slabo obdelano. V že omenjenem članku v Slovenskem narodu (11. oktobra 1922) piše Maister o »popolnem, brezprimernem ravnodušju med koroškimi Slovenci«. Za njim ugotavlja to tudi Andrejka (str. 279). Nemška literatura izrablja to Maistrovo trditev za dokazovanje, da Rožanom in Ziljanom ni bilo za zedinjenje s Slovenijo v Jugoslaviji. To pa je tendenčna trditev že spričo tega, kar vemo o že opisanih dogajanjih v začetku novembra v Borovljah, v ostalem Rožu, v Ziljski dolini. Nekaj drugega je z vprašanjem, kako so se priglašali koroški Slovenci v slovensko vojsko. A tudi tu je treba imeti pred očmi dejstvo, da je kakor slab uspeh zbiranja slovenskega vojaštva na Koroškem tudi slab uspeh zbiranja vojaštva za obrambo »nedeljive Koroške« pripisati splošnemu pojavu vojne utrujenosti in naveličanosti. Ljudje so se šele polagoma začeli politično osveščati. Primožič v svojih spo-

minih upravičeno napada omenjeno Maistrovo trditev in še druge podobne trditve. Primožič zatrjuje, da je bilo v narodnih stražah beljaškega okraja, ki da so bile pod njegovim poveljstvom, okrog 800 vojakov, koroških Slovencev. Tako število kakor enotno poveljstvo pa je hudo pretiravanje. To so bile narodne straže z vso svojo značilnostjo. Bile so krajevno vezane in krajevno zainteresirane in bi jih bilo za neko enotno akcijo, za zasedanje slovenske meje na Koroškem le težko, najbrž nemoogoče pridobiti. Poglavitno pa je, da Primožič ne more navesti niti enega razgovora z Lavričem, v katerem bi obravnavala vprašanje v narodnih stražah. Vedno znova samo ponavlja, da je Lavrič njegove straže ignoriral. Morda tudi Lavričevo ravnanje ni bilo povsem pravilno. Razumljivo pa je, da so Lavriču predstavljali slovensko vojsko le tisti koroški Slovenci, ki so se po razglasih na občinskih deskah (pisec tega spisa je zbiral vojake v Bajtišah in Selah ter je sam pritrjeval pozivne razglase na občinskih deskah) zglasili pri njegovi komandi. Le-te je mogel uvrstiti v svojo vojsko in jih poslati tja, kjer jih je potreboval. Lavrič ni imel nobene pravice razpolagati s Primožičevimi narodnimi stražami, kolikor jih je res bilo, ker je bila Lavričeva vojska od vsega začetka organizirana na prostovoljski osnovi. Primožič bi se bil temu tudi uprl. Primožič bi se bil moral sam zglasiti, se informirati, se podrediti. On pa tega ni storil. Pravi koroški prostovoljci, prava koroška slovenska vojska v Rožu in v Ziljski dolini so bili le tisti koroški in drugi Slovenci, ki so se uvrstili v vojaške enote pod Lavričevim poveljstvom. Vse drugo je bilo zelo škodljiva nacionalna nediscipliniranost. Vsakomur mora biti razumljivo, kaj bi bil mogel Lavrič, drzen in podjeten, kakor je bil, storiti, ko bi bil mogel že v novembru razpolagati z 800 vojaki, o katerih govori Primožič.

Lavričevi vojaški komandi v Borovljah se je priglasilo nekaj desetih koroških Slovencev. V večjem številu so se priglasili iz naslednjih krajev: Sele, Borovlje, Slovenji Plajberk, Podljubelj, Svetna vas, Št. Janž, Sveče in Mače, torej iz Borovelj in iz okolice Borovelj.³⁶ Če prištejemo k tem prostovoljcem, koroškim Slovencem, še one iz Mežiške doline in iz Podjune, če imamo v nekem smislu za prostovoljce tudi Primožičeve narodne straže, potem se o »brezprimerni ravnodušnosti« koroških Slovencev ne bi smelo govoriti.

Prve dni decembra je pripeljal iz Trziča močno četo prostovoljcev s Kranjske nadporočnik Janko Ahačič. Zglasila sta se tudi koroška Slovenca poročnika Vinko Möderndorfer in Janko Gačnik. Kakor drugih uradnikov je bilo tudi častnikov med koroškimi Slovenci razmeroma zelo malo.

Na koncu novembra 1918 je štela boroveljska (od januarja 1919 dalje ljubeljska) skupina slovenskega vojaštva okrog 200 mož — pušk, 9 strojnic in 1 top.³⁷ S temi možmi naj bi se Lavrič vključil v vojaško akcijo po pogodbi, ki jo je 27. novembra 1918 sklenil Maister s pooblaščenecem štajerske deželne vlade in graške Militärkommando polkovnikom Passyjem. Do izvršitve te pogodbe pa ni prišlo.³⁸

Pod okriljem pogodbe Lavrič-Hülgerth so mogle narodne straže beljaškega okraja v bližini svojih vasi izvesti nekaj manjših vojaških akcij. Oddelek menda šentjakobske narodne straže je pod poveljstvom

nadporočnika Primožiča zasedel Rožek. Celovške Freie Stimmen z dne 25. novembra pišejo, tako navaja Primožič, »da so jugoslovanske čete po konspirativnem shodu v Št. Jakobu v Rožu 18. novembra in po **prihodu Lavriča** (podčrtal U.) zasedle Rožek in ga osvojile v popolnem redu...« Primožič je dal zastražiti tudi dravski most pri Rožeku. V Mariji na Zilji je organiziral slovensko narodno stražo učitelj nadporočnik Ignac Napokoj in nadzoroval ozemlje v kolenu Zilje in Drave. Knaus prisoja Primožiču in Napokojju po približno 60 mož.³⁹ Da je bil na ziljskem ozemlju tudi kakšen jugoslovanski vojaški oddelek pod poveljstvom stotnika Dequala, kakor trdi Knaus, ne bo res. Dequal je bil orožniški stotnik.

Med tem so v ziljski slovenski občini Št. Štefan, torej izven ozemlja, ki so ga bili po pogodbi Lavrič - Hülgerth zasedli Lavričevi prostovoljci, nemški Korošci, večinoma rudarji iz Plajberka za Dobračem, razgnali Slovence, ki so se ob ustanavljanju narodnega sveta 24. novembra zbrali v Št. Štefanu. Te nemške Korošce je organiziral in opijal domači nadučitelj. (Učiteljstvo je bilo do Slovencev večinoma sovražno razpoloženo.) O dogodku je v nemški literaturi mnogo napisanega. Predvsem hočejo videti nemški pisci v tem dogodku prvi koroški ljudski upor proti jugoslovanskemu osvajanju koroškega slovenskega ozemlja. Čez nekaj dni nato so prišli v Št. Štefan slovenski orožniki pod poveljstvom nadporočnika Mehleta. Organizirane so bile slovenske orožniške postaje še v Ziljski Bistrici, v Čajni, na Gorjah, v Stranji vesi in v Zahomcu, torej v krajih izven ozemlja, zasedenega po Lavričevih prostovoljcih po pogodbi Lavrič - Hülgerth.⁴⁰ Nemški nacionalisti, med njimi mnogi častniki v civilu, so takoj organizirali akcijo za likvidacijo teh orožniških postaj. Dne 1. decembra so se morali slovenski orožniki umakniti iz Marije na Zilji, torej iz kraja na ozemlju, ki ga je po pogodbi Lavrič - Hülgerth zasedel Lavrič. Dne 4. decembra so morali slovenski orožniki zapustiti Št. Štefan. Zelo verjetno je, da so prav ti »upori« poleg dogodkov pri Velikovcu 1. decembra 1918 opogumili oziroma spodbudili koroško deželno vlado in da je koroški provizorični deželni zbor 5. decembra 1918 z vsemi, tudi s socialnodemokratskimi glasovi sklenil, »da se je treba vdoru jugoslovanskih čet z vsemi močmi upreti... Le antantnim četam, ki se kot take izkažejo, se ni upirati.«⁴¹ Redna nemška vojska Volkswehr, katere organizacija je tako številčno kakor po disciplini med tem zelo napredovala, se je sicer uradno in javno vzdržala vsake akcije, ki bi kršila pogodbo Lavrič - Hülgerth. Dne 5. decembra so nemški in nemškutarski ziljski kmetje pregnali slovenske orožnike iz Čajne, iz Ziljske Bistrice, iz Zahomca in iz Gorij, 8. decembra pa celo iz Podkloštra,⁴² kjer je bil sedež poveljnika slovenske žandarmerije nadporočnika Mehleta. Dne 10. decembra je poročal Slovenec še o nemškem napadu na slovensko stražo pri karavanškem predoru.

Situacija je bila dokaj zmedena: slovenske orožniške postaje v spodnji Ziljski dolini so bile likvidirane, dve postaji celo na jugoslovanskem ozemlju (Marija na Zilji in Podklošter); nemški Korošci so napadli baje celo slovensko stražo pri karavanškem predoru; nejasno je, kaj so delale narodne straže, o katerih govori Primožič, in končno: daleč od krajev

42. Kapetan Miroslav Martinčič,
poveljnik prvega
bataljona ljubljanskega
pešpolka; kasnejši general

tega dogajanja pa je še vedno obstajal »suvereni« slovenski narodni svet na Brdu, o katerem pripoveduje Felaher.

V Mariji na Zilji je napravil red in zopet vzpostavil jugoslovansko oblast oddelek vojaštva, ki ga je poslal Lavrič iz Borovelj. Poveljnik mu je bil poročnik Janko Gačnik. Pomagala sta mu slovenska častnika, domačina Müller in Napokoj. Po nekaj dneh se je oddelek vrnil v Borovlje.⁴³

V to zmedo je končno posegel prvi bataljon iz kranjskih prostovoljcev sestavljenega ljubljanskega pešpolka, ki se je pod poveljstvom stotnika Miroslava Martinčiča 11. decembra 1918 pripeljal iz Ljubljane v Področico. Štel je nad 300 mož. Bataljon je še istega dne prišel v Št. Jakob. Nadporočnik Primožič je informiral Martinčiča o položaju,⁴⁴ pri tem pa zahteval, da se Martinčič podredi njegovemu poveljstvu. Primožičeva za-

hteva je morala zbuditi v Martinčiču le odpor. Spomini Primožiča z ene in stotnika Martinčiča ter nadporočnika Stenovca z druge strani so polni medsebojnih očitkov.

Martinčičev bataljon prostovoljcev s Kranjske je ozemlje, zasedeno po pogodbi Lavrič - Hülgerth, zopet popolnoma pomiril in to stanje je trajalo do začetka januarja 1919. Dne 14. decembra je 2. četa tega bataljona z blizu 80 možmi pod poveljstvom nadporočnika Prezlja zasedla Podkloster. Izmed znanih koroških prostovoljcev je bil v tej četi tudi Franjo Kristan. Istega dne je prišel v Rožek tudi vod 1. bat. ljubljanskega pp. pod poveljstvom Jožeta Hribarja.

Po prihodu 1. bataljona ljubljanskega pešpolka v Področico in v Št. Jakob sta narodna vlada in II. vojno okrožje v Ljubljani oprostila Lavriča funkcije »vojaškega pooblaščenca« ter sta ga imenovala za »poveljnika zahodne Koroške« (to je južno od Drave in zahodno od Frajbaha). Lavričeva naloga odslej je bila: zasedeno ozemlje obdržati, izogibati se akcijam severno od Drave, toda mnogo »demonstrirati«. Iz Ljubljane so sredi decembra Lavriču v Borovlje poslali 41 pešcev in 2 poljska topa. Nekako v istem času je pomnožil boroveljsko skupino oddelek 35 Srbov iz 26. pešpolka, torej bivših avstrijskih ujetnikov. Oddelku je poveljeval podporočnik Kamperelić. Sredi decembra je štela boroveljska skupina majorja Lavriča okrog 270 mož, 9 strojnic in 2 topa.⁴⁵

Odnos med vojaštvom boroveljske skupine in prebivalstvom je bil različen in se je ravnal po političnem prepričanju prebivalstva. V splošnem pa se je pokazalo, da vojaštvo s častniki vred na to, kako se je treba v takem položaju znajti, kako je treba ravnati, ni bilo in skorajda tudi ni moglo biti dovolj pripravljeno. V tem utegne biti nekaj Primožičeve kritike upravičene. Morda največja politična napaka, ki so jo storili prostovoljci, je bila v tem, da so takoj odstranili vse nemške napise in jih zamenjali s samo slovenskimi napisi, in to povsod, tudi v trgih, v katerih je bilo nekaj nemškega ali močno nemško mislečega prebivalstva. Gotovo pa to ni. Ni verjetno, da bi nemško nacionalistično prebivalstvo, ki je bilo sicer v manjšini, bilo pripravljeno zadovoljiti se s položajem zaradi večje slovenske obzirnosti. Hoteli so ostati gospodje. Obnašanje vojaštva je bilo sicer zadovoljivo disciplinirano. Nekateri izgredi so bili kaznovani ali odločno grajani. Prosvetni kontakt s slovenskim prebivalstvom je mogel biti v sedmih tednih bivanja v Borovljah šele v povojih. Velika slovenska veselica v Glinjah, pa naj imamo še take pomisleke proti takim prireditvam, ni bila brez pozitivnega pomena za ustvarjanje prijateljskih odnosov med slovenskim prebivalstvom in vojaštvom. V drugi polovici decembra je postajal odnos nemškega dela prebivalstva do vojaštva čedalje bolj sovražen. To je bil vpliv hujskanja iz Celovca. Zgodilo se je, da je v pred Justom postrojeno vojaštvo padel strel, ki je zadel v nogo Lavričevega adjutanta Sirnika. Nekaj najhujših hujskačev je bilo aretiranih in odpeljanih v Ljubljano na grad.

Civilna uprava na zasedenem ozemlju Ziljske doline in Roža je napredovala še bolj počasi kakor vojaška organizacija. Dne 9. decembra je prišel v ta del Koroške in sicer v Rožek prvi slovenski sodnik — Sitar. Dne 13. decembra je v Karawankenhofu pri Podgori v bližini Borovelj

začelo poslovati »SHS okrajno glavarstvo Celovec, Beljak in Šmohor — politična ekspozitura Borovlje«. V Karawankenhofu se je nastanilo tudi orožništvo s poveljnikom stotnikom Cvahtejem, pozneje Dequalom.

Dne 9. decembra so se začela v Ljubljani med zastopniki Nemške Avstrije, koroške in štajerske deželne vlade ter zastopniki slovenske narodne vlade pogajanja o raznih gospodarskih vprašanjih. Pogajanja so bila zaključena 12. decembra s pogodbo, s katero so bila med Nemško Avstrijo in Slovenijo urejena nekatera gospodarska vprašanja. Na zahtevo narodne vlade pa so bila teritorialna vprašanja izključena. Lavrič, ki je bil pri teh pogajanjih navzoč, pripoveduje: »Smodej: „Jugoslovanska vlada je sklenila izključiti teritorialno vprašanje iz razprave!“ (med splošnim razburjenjem so se pogajanja prekinila — alea est jacta! Kocka je padla!) Koroški zastopniki so zahtevali akreditive in se odstranili. Že 13. decembra so se pa tudi javili pri generalu Luzzatiju v Trbižu«. Zastopnika koroške deželne vlade dr. Reinlein in korvetni kapitan Peter sta prosila Luzzatia za pomoč proti Jugoslovanom, najprej, da naj pošlje v Beljak in Celovec »kontrolni komisiji«. Prvega dne je Luzzati to prošnjo odklonil. Dne 14. decembra pa sta se Reinlein in Peter zopet zglasila in ponovila svojo prošnjo. Luzzati je obljubil, da bo prošnjo odposlal italijanski vladi. Zastopnika koroške deželne vlade sta imela celo naročilo, naj

43. Skupina prostovoljcev alpinske čete pod vodstvom Petra Badjure, ki je bila 11. aprila 1919 v patrolji na Golici. Jeseničani: Ivan Bidovec, Franc Bokal, Janez Darnič, Anton Frelj, Rudolf Kunčič, Tonček Morič, Albin Smolej, Franc Razinger, Ivan Sešek, Karel Verhovšek

Deutlich schreiben!

Am	Tag	Vom provinzialer Bezirk	Ortsangehöriger	von	Ortsangehöriger	von	Ortsangehöriger	Am	Tag	Ort	Ortsangehöriger
1918	15.12.										
1918	16.12.										
1918	17.12.										
1918	18.12.										
1918	19.12.										
1918	20.12.										
1918	21.12.										
1918	22.12.										
1918	23.12.										
1918	24.12.										
1918	25.12.										
1918	26.12.										
1918	27.12.										
1918	28.12.										
1918	29.12.										
1918	30.12.										
1919	1.1.										
1919	2.1.										
1919	3.1.										
1919	4.1.										
1919	5.1.										
1919	6.1.										
1919	7.1.										
1919	8.1.										
1919	9.1.										
1919	10.1.										
1919	11.1.										
1919	12.1.										
1919	13.1.										
1919	14.1.										
1919	15.1.										
1919	16.1.										
1919	17.1.										
1919	18.1.										
1919	19.1.										
1919	20.1.										
1919	21.1.										
1919	22.1.										
1919	23.1.										
1919	24.1.										
1919	25.1.										
1919	26.1.										
1919	27.1.										
1919	28.1.										
1919	29.1.										
1919	30.1.										
1919	31.1.										

44. List iz vpisne planinske knjige z Golice v času, ko je bil Badjura tam s svojo patroljo

v primeru, če bi Luzzati prošnjo glede kontrolne komisije zopet odklonil, pritisneta na Luzzatija, da naj odpošlje v Beljak in Celovec italijansko vojaštvo.⁴⁶ S tem se je prav na prošnjo koroške deželne vlade začelo sodelovanje dveh imperialističnih sil, ki sta si stali v vojni sovražno nasproti, a sta se proti osvobodilnim težnjam slovenskega naroda našli kot zaveznici. Pogum in samozavest koroških Nemcev sta rastla tudi s pomočjo Italijanov. Dne 15. decembra so imeli koroški Nemci že pogum, da so pri Grabštanju napadli srbski oddelek 26. pešpolka (sestavljene iz bivših avstrijskih ujetnikov), ki je štel okrog 280 mož s 7 častniki in ki mu je poveljeval kapetan Milosavljević. Kljub temu, da so se ti Srbi sklicevali na antantni značaj, so jih koroški Nemci ujeli in razorožili, nato pa preko Budimpešte poslali nazaj v Jugoslavijo. Ko beograjska vlada ni na to prav nič reagirala, je to za koroške Nemce pomenilo, da so Slovenci v boju proti njim politično in vojaško osamljeni.⁴⁷

Med tem so v zaledju Roža in Ziljske doline, na Gorenjskem, nastale nove vojaške formacije prostovoljcev, ki pa jih je, sodeč po poteku bojev v januarju 1919, le deloma mogoče imeti za rezervo slovenskega vojaštva na Koroškem. Glavnina Jeseničanov, ki so bili pri narodni straži, je, kakor že znano, odšla z Lavričem čez Ljubelj v Borovlje. Nekaj Jeseničanov, menda okrog 20, je odšlo v Ljubljano in se priglasilo pri poveljstvu legije prostovoljcev za Koroško v belgijski vojašnici. Poveljnik je bil podpolkovnik Herman Vidmar. Poveljnik 3. legije, ki je bila formirana v začetku decembra, je bil stotnik Rudolf Badjura. Razni pisci spominov opisujejo Badjuro kot duhovno izredno razgibanega, nacionalno zelo zavzetega častnika. Tretja skupina Jeseničanov, bivših članov narodne

straže, je odšla k Savskim jamam in na Rožco. Poveljnik je bil poročnik Vladimir Kapus, pomagala sta mu Miha Čop in Anton Marič. Nekateri imenujejo to skupino »jeseniška alpinska četa«. Nekako v sredini decembra je bila Badjurova »legija« ali »četa«, kakor jo nekateri imenujejo (okrog 100 mož), premeščena v Radovljico. Ko so v prvi polovici decembra prihajale s Koroškega vesti o likvidaciji slovenskih orožniških postaj v Ziljski dolini, so jeseniško alpinsko četo na iniciativo dr. Kogoja pomnožili novi prostovoljci z Jesenic in iz okolice. Konec decembra 1918 sta se Badjurova legija in jeseniška alpinska četa združili. Tako združena skupina teh prostovoljcev je dobila ime »alpinska četa«. Pod tem imenom je bila ta skupina prostovoljcev znana do konca bojev na Koroškem. Patruljirali so ali imeli stalne postojanke pri Svetem Križu, v Medjem dolu, v Savskih jamah, na Suhi, na Gorici, na Kopelični gori, na Kleku in na Rožci. Zahodno od Rožce je bilo že območje Šefmanove čete.⁴⁵

Na skrajnem zahodu kranjsko-koroške meje se je namreč iz narodnih straž v Gornjesavski dolini zelo samostojno izoblikoval še en oddelek vojakov prostovoljcev. To so bili fantje in moške, ki so zaradi ogroženosti Gornjesavske doline po Italijanih, ki so stalno silili čez demarkacijsko črto, tudi po razpustu narodnih straž na Kranjskem vztrajali v vojaški službi. Formirali so se v četo, ki je v raznih obdobjih štela najmanj 110 in največ 150 mož, povečini domačinov iz Podkorena, iz Rateč, iz Kranjske gore in iz Rut. Četi je poveljeval nadporočnik Karel Šefman in je imel sedež v Podkorenu. Prva dva meseca je bila pozornost te čete obrnjena predvsem proti Italijanom. Ozemlje severno od Gornjesavske doline, to je spodnja Ziljska dolina, je bilo do januarja 1919 po pogodbi

Deutsch schreiben!

№	Ime	Ime in priimek	Prejeto	Število dni	Število dni	Število dni	Število dni	Število dni	Število dni
1	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
2	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
3	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
4	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
5	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
6	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
7	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
8	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
9	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
10	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
11	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
12	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
13	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
14	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
15	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
16	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
17	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
18	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
19	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
20	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
21	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
22	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
23	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
24	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
25	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
26	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
27	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
28	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
29	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...
30	1/4	...	...	...	...	...	...	...	...

45. List iz vpisne planinske knjige z Golice v času, ko je bil tam Badjura s svojo patroljo

Lavrič-Hülgerth tako in tako zasedeno po slovenskih prostovoljcih s Kranjske in po nekaj domačih narodnih stražah. Sicer pa so pod kontrolo Šefmanove čete spadali prehodi in karavanški vrhovi zahodno od Rožce, predvsem Kamniti vrh vzhodno in Petelinjek zahodno od ceste Podkoren — Strmec, Ziljska dolina. Na koroško stran so se usmerili šele potem, ko so 5. januarja 1919 nemškokoroške čete zavzele Podklošter. Ali je bila med Šefmanovo četo v Gornjesavski dolini in med slovensko posadko v Podkloštru oziroma med ziljskimi narodnimi stražami za primer nemškega napada dogovorjena kakšna zveza, ni znano. Najbrž ne, Sicer pa se je zdelo, da je spodnja Ziljska dolina po prihodu Martinčičevega bataljona na Koroško in z zasedbo Podkloštra trdno v jugoslovanski posesti.⁴⁹

V zavesti, da morajo v morebitnem nadaljnjem jugoslovanskem prodiranju proti Celovcu ali Beljaku računati na italijansko podporo, opogumljeni po velikem uspehu pri Grabštanju, ko se je pokazalo, da Slovenci ne morejo računati na diplomatsko pomoč srbske vlade oziroma redne srbske vojske, pa so koroški Nemci prešli v ofenzivo. Najprej so o božiču 1918 napadli in ujeli iz 94 Srbov in 20 Slovencev sestoječo posadko v Št. Pavlu.⁵⁰

Na dopis srbskega generala Smiljanića, ki je 31. dec. 1918 iz Ljubljane (kamor je bil poslan le kot vojaški opazovalec) predlagal, da naj bi iz dveh jugoslovanskih in dveh nemškoavstrijskih častnikov sestavljena komisija preiskala grabštajnski in šentpavelski dogodek, koroški deželni poveljnik Hülgerth ni niti odgovoril. Ni se hotel dati motiti v izvajanju svojih nadaljnjih napadalnih načrtov. Sedaj se je obrnil na zahod.⁵¹

Poveljnik zahodne koroške fronte major Lavrič je po obveščevalcih zvedel, da koroški Nemci pripravljajo napad proti Podkloštru in Št. Jakobu. Odpeljal se je 1. januarja 1919 s svojim štabom v Št. Jakob. Njegov načrt je bil izprazniti izolirani Podklošter in do 2. januarja zbrati v Št. Jakobu 5 stotnij, 14 strojnic in 3 topove. S temi silami je nameraval preiti v napad, v Borovljah in pri humperških mostovih pa pustiti za obrambo le eno četo. Za načrt je hotel dobiti prej odobritev od II. vojnega okrožja v Ljubljani, ki sta ga o načrtu obvestila poročnik Möderndorfer in vojaški zdravnik dr. Dolenc. V svojih Koroških spominih Lavrič pravi, da je bil to greh proti Svetemu duhu (str. 45 in 96). II. vojno okrožje načrta ni odobrilo, po telefonu je neki častnik Lavriču celo izjavil, da je njegovo mesto v Borovljah. Kurirja sta se vrnila še istega dne, to je na novega leta dan 1919. Prinesla sta Lavriču ukaz, naj v noči na 3. januar demonstrira blizu Borovelj čez Dravo. Za to demonstracijo mu je II. vojno okrožje poslalo 22 pionirjev. Zaukazana demonstracija je bila 3. januarja tudi res izvedena. Sto mož z eno strojnico se je pri Borovljah s čolni prepeljalo na severni breg Drave, tamkaj tri ure »demonstriralo« in se vrnilo zopet na južni breg Drave. Pogodba Lavrič—Hülgerth je bila s tem prekršena. Hülgerth je sicer pogodbo pismeno odpovedal za dne 2. januarja, prej, preden je zaukazal napad, a v roke je prišla ta odpoved Lavriču šele 4. januarja (str. 97). Takoj ko je Lavrič sprejel odpoved pogodbe, je zaukazal razstreliti železniški most pri Vernberku in beljaško električno napeljavo, tako piše Lavrič v svojih

46. Oddelek Šefmanove čete v Podkorenu

spominih (str. 46). Knaus pripoveduje, da je uspelo slovenskemu vojaškemu oddelku razstreliti le nekaj tirnih vozlov, razstrelitev beljaške električne napeljave pa ni uspela (I, str. 74). Daljnosežnejšega pomena pa je bilo dejstvo, da stotnik Martinčič ni takoj izpolnil povelja, ki ga mu je diktiral Lavrič že 4. jan. popoldne, naj tako slabotno in eksponirano posadko, kakor je bila v Podkloštru, takoj umakne. Martinčič pri-

47. Nadporočnik Karel Šefman,
komandant prostovoljcev
v Kranjski gori in Podkorenu

poveduje: »Jaz sem se vedno bal za četo v Podkloštru, ki je bila izpostavljena napadu bodisi iz Beljaka ali iz Ziljske doline. Zato sem 5. januarja odšel v Podklošter, da vidim četo in da ji priporočim največjo opreznost. Odpeljal sem se tjakaj že zjutraj v spremstvu žandarmerijskega poveljnika iz Borovelj (U.: menda stotnika Dequala). Na pol poti se srečamo z nekoliko Slovenci, ki so bežali iz Podkloštra. Ti so nam povedali, da so Nemci iz Ziljske doline ponoči zajeli četo v Podkloštru in jo odpeljali v Beljak. Takoj sem se vrnil v Št. Jakob.«⁵² Lavričevega povelja Martinčič ne omenja. Iz njegovega pripovedovanja tudi ni mogoče sklepati na to, da ga je bil pripravljen izvršiti, če ga je sprejel, kar je verjetno. Stalno vmešavanje zalednih častnikov II. vojnega okrožja v Ljubljani v Lavričeve načrte in odredbe je jemalo Lavriču potrebno avtoriteto »poveljnika zahodne koroške fronte«.

Napad na Podklošter so Nemci že dalj časa pripravljali in ga dobro organizirali. Četrtega januarja ob 5. uri popoldne je odpeljal iz Mauthena, šest železniških postaj zahodno od Šmohorja, posebni vlak in od postaje do postaje pobiral kmete prostovoljce. V Šmohorju in v Čajni (Nötsch), končni postaji, so vstopili tudi folksverovci. Sodeč po postajah, ki jih navaja nemško poročilo, je bilo Nemcev več kakor polovica. Pridružilo pa se jim je tudi večje število nemško mislečih Slovencev, tako imenovanih »vindišarjev«.

Moštvo slovenske posadke v Podkloštru je bilo nastanjeno v šoli. Častniki so stanovali privatno, poveljnik Prezelj v kolodvorski gostilni. Na kolodvoru je bila stalna straža osmih mož, ki je na podkloštrski kot obmejni postaji kontrolirala promet. S častniki vred je posadka štela okrog 80 mož. V Podkloštru je bila tudi slovenska orožniška postaja in na pošti so delali slovenski uradniki. Župnik je bil zaveden Slovenec. O tem, da se nekaj pripravlja, je posadka zvedela že nekaj dni pred napadom. Poveljnik Prezelj je zahteval od Martinčiča pomoč. Ukvarjal se je tudi z načrtom, da bi se umaknili na Korensko sedlo. V noči od 4. na 5. januar — močno je snežilo — so se gibale slovenske patrulje po Podkloštru in bližnji okolici, a niso ničesar opazile. Nemci so ponoči zavzeli postojanke vzhodno od Podkloštra, odkoder jih slovenska posadka ni pričakovala. V jutranjem mraku so napadli v treh oddelkih. En oddelek je zavzel kolodvor in ujel tamkajšnjo stražo. Drugi oddelek je polovil slovenske častnike po privatnih stanovanjih, zajel orožnike in »zasedel župnišče«, kakor se izraža nemško poročilo, ter pošto. Nadalje pravi nemško poročilo: »Od oddelka hauptmana Mahra je napadal vod rezervnega lajtnanta nadučitelja Josefa Milloniga, ki je bil sestavljen v glavnem iz Slovencev iz Straje vasi (U.: to je iz »vindišarjev«), močno jugoslovansko postojanko — šolo. Stražnik pri vhodu je bil ustreljen in vod je bliskovito vdrl v pritličje. Jugoslovani so se na stopnicah, ki so držale v prvo nadstropje, pogumno branili. Iz oken prvega nadstropja in iz podstrešnih lin so metali ročne granate in streljali s strojnimi. Da bi preprečil nepotrebne žrtve, je hauptman Gressel zaukazal obstreljevati šolo z infanterijskim in strojničnim ognjem iz zahodno in južno ležečih poslopij. Ko je bil ognjeni venec sklenjen od vseh strani in je bilo z močnim dva in pol metra visokim zidom obdano šolsko poslopje

popolnoma zaprto, so Jugoslovani po daljšem boju položili orožje. Imeli so nekaj mrtvih in ranjenih (U.: oplazni strel na glavi je dobil tudi Franjo Kristan), ujetih je bilo 74 mož in 4 častniki, izročiti so morali 4 strojnice, mnogo vojnega materiala in ročno blagajno z 20 tisoč kronami.⁵³

Slovensko poročilo o poteku tega boja ne nasprotuje nemškemu. Precej huje pa si nasprotujeta navedbi o oborožitvi slovenske posadke. Po slovenskem poročilu, po spominih Franja Kristana (pri U.), je imela posadka le dve strojnici, ki pa so jih zadetki mnogih nemških strojnic kmalu onesposobili. Ročnih granat posadka sploh ni imela in na vsako puško je prišlo le 40 patronov. Posadka se je vdala, ko ji je zmanjkalo streliva. Med »vojnim materialom« so bile pokvarjene puške in zlomljeni bajoneti. Nobenega upanja ni imela, da bi prišla pomoč.⁵⁴ Odpeljali so jo v ujetništvo, najprej v taborišče v Spittalu, nato v Edling, odkoder jih je osem pod vodstvom Franja Kristana pobegnilo preko Korenskega sedla nazaj k Martinčičevemu bataljonu.

Ziljski nemški in nemškutarski kmetje so se z istim vlakom, s katerim so se pripeljali, vrnili domov. Oddelek folksverovcev, 30 mož s častnikom, je dobil povelje zasesti Korensko sedlo, kjer je moral zadeti na Šefmanovo četo. Folksverovci iz Čajne s hauptmanom Mahrom in šmohorski folksverovci so nadaljevali prodiranje proti Brnci, kjer so razorožili slovensko orožništvo, a se nato vrnili v Podklošter ter tamkaj ostali kot posadka. Šmohorski folksverovci so ostali v Brnci. Glavno vojaško silo, ki naj bi po načrtih in ukazih koroškega deželnega poveljstva prodrla do Št. Jakoba in Področčice ter zavzela severna vrata karavanškega predora, so sestavljali: 4. beljaški, razmeroma najmočnejši bataljon, dve samostojni kompaniji folksverovcev v Vrbi, tisti oddelek mornarjev, ki se je po sklenitvi pogodbe Lavrič-Hülgerth moral od karavanškega predora umakniti na severni breg Drave, in nekoliko oddaljenejši oddelek folksverovcev v Spittalu. Vsi so dobili ustrezna povelja.

Beljaški delavski in vojaški svet pa je še z dopisom 2. januarja 1919 koroškemu deželnemu zboru protestiral proti dispozicijam koroškega deželnega poveljnika, »po katerih naj bi (U.: Beljačani) podprli napredovanje na ozemlje, ki je skoro izključno naseljeno po Slovencih. — Vsakemu napredovanju čez prej določeno demarkacijsko črto (U.: po pogodbi Lavrič-Hülgerth) brez odobritve zakonodajnih teles se bo delavski in vojaški svet uprl z vsemi sredstvi.«⁵⁵ Napada na Podklošter se 4. VWB prav zaradi tega ni udeležil. Potem ko so druge vojaške formacije zavzele Podklošter, pa je prišlo pri 4. VWB do preobrata, tem laže, ker so bili častniki po veliki večini sami meščanski sinovi, velenemški nacionalisti. Ko je Hülgerth 5. januarja po zavzetju Podkloštra zapovedal, naj 4. VWB preko Bač napreduje proti Št. Jakobu in Področčici, je njegov poveljnik major Sanitzer ubogal. Ni znano, ali je beljaški delavski in vojaški svet ponovno kaj sklepal. Sanitzer je takoj izdal ustrezna povelja, da zbere bataljon, ki je bil razpršen po raznih stražnih krajih in je začel prodirati proti Št. Jakobu. Pri prodiranju od Brnce dalje je 2. vod 1. kompanije 4. VWB 5. januarja popoldne zadel na nadporočnika Primožiča, poveljnika narodne straže v Št. Jakobu, ki se je na saneh peljal proti Beljaku,⁵⁶ da obiše menda narodno stražo v Mariji na Zilji. Njegovega čudaškega

vojvodovanja je bilo s tem konec. Primožičeva vožnja kaže na neinformiranost in brezskrbnost. Koroški Slovenec, štabni narednik Matej Martič, pripoveduje: »Mi smo zasedli z narodnimi stražami mostove čez Ziljo proti Beljaku. Opore nismo imeli nobene, bili smo brez častnikov. Nadporočnik Primožič v Št. Jakobu ni hotel verjeti, da bodo Nemci napadli.«⁵⁷

Tudi folksverovci v Vrbi (dve samostojni kompaniji) so dobili od Hülgertha ukaz, da v noči od 5. na 6. januar prekoračijo Dravo, zavzamejo Rožek in nadaljujejo prodiranje proti Št. Jakobu. Rožek je napadla formacija, ki se je pri Tmara vesi (Emersdorf), severozahodno od Rožeka, s čolni — en čoln se je prevrnil in so trije utonili — prepeljala čez Dravo. Ob eni uri so napadli slovensko stražo pri rožeškem mostu z južne strani. Na znak s svetlobno raketo sta vdrla nato čez most tudi glavnina folksverovcev iz Vrbe ter oddelek mornarjev. Rožek je bil zavzet v boju, v katerem je bilo na obeh straneh nekaj mrtvih in ranjenih. Dne 6. januarja so Nemci po daljšem počitku nadaljevali pot proti 6 do 7 km oddaljenemu⁵⁸ Št. Jakobu. Od beljaške strani so se bližali folksverovci 4. bataljona. Zasnežena pota so zavirala premike napadalcev in napa-dencev.

Prvi bataljon ljubljanskega pešpolka, ki mu je poveljeval stotnik Martinčič, je štel 5. januarja okrog 200 mož. Ko se je Martinčič s poti proti Podkloštru vrnil v Št. Jakob in ko je zvedel, da se zbirajo sovražne čete tudi pri Vrbi, je ugotovil, da se pri Št. Jakobu ne bo mogel uspešno braniti in da je njegova glavna naloga sedaj ubraniti severna vrata karavanškega predora. Zaukazal je izprazniti Št. Jakob. K Podrožčici in še dalje h karavanškemu predoru se je Martinčičev bataljon premaknil v noči od 5. na 6. januar oziroma 6. januarja (Martinčičevi spomini), ravno še o pravem času, da je mogel, sedaj okrepljen s četo, ki mu jo je poslal Lavrič iz Borovelj in v kateri je bilo nad 40 prostovoljcev koroških Slovencev, zaustaviti in 6. januarja zjutraj izpred karavanškega predora odločno zavriniti folksverovce 4. VWB, ki so se skupno s folksverovci iz Spittala pripeljali do Podrožčice kar z vlakom ter zasedli kolodvor. Ko bi bili Nemci tisti posebni vlak, ki je pripeljal do Čajne in od Podkloštra zopet odpeljal nemške in nemškutarske kmete iz Ziljske doline, uporabili

48. Topovska baterija koroških prostovoljcev pri Podrožčici

49. Poročnik Lojze Ude,
komandant odreda lahkih
strojnic

za to, da bi takoj 5. januarja prepeljali vojaštvo k Podrožčici po železnici, bi bila severna vrata karavanškega predora izgubljena in Martinčičev bataljon bi se bil znašel v največji nevarnosti. Na kranjski strani ni bilo rezerv. Nemško poveljstvo pa je imelo z disciplino svojih čet težave. 4. kompanija beljaškega bataljona npr. se je zjutraj 6. januarja še upirala iti proti Podrožčici (I. str. 81). Vsekakor je koroško deželno poveljstvo moralo na novo razporediti svoje čete za koncentrični napad na severna vrata karavanškega predora, kar pa je zahtevalo nekaj dni časa.

Koroški deželni poveljnik Hülgerth je dobil iz Borovelj sporočilo, »da je jugoslovanska posadka izgubila glavo« in da je razen 30 mož pri humperških mostovih v Borovljah le še 50 Jugoslovanov.⁵⁹ Hülgerth je nato 7. januarja 1919 zaukazal poveljniku humperškega odseka Schenku, da zavzame humperška mostova in Borovlje, zasede Ljubelj in zavaruje zasedeno ozemlje na vzhodno stran. Na razpolago za izvršitev tega ukaza je imel Schenk 1. VWB (okrog 500 mož), celovško Soldatenwache, eno močno kompanijo, alarmni vod v Zihpoljah, nekaj artilerije s tremi topovi, pomožni vlak z železniškim materialom in sanitetni avto. Pridružili so se še razni hajmverovski oddelki.

V Borovljah je bilo tega dne s stražo pri humperških mostovih nekaj nad 200 mož in poleg tega še 35 Srbov, bivših avstrijskih ujetnikov z enim

častnikom, ki pa so imeli povelje, da se ne spustijo v boj, nadalje 9 strojnic in 2 topa (1 top je bil poslan v Področčico). Orožniki v Karawankenhofu za boj niso prišli v poštev.

Stražo ob humperških mostovih je tega dne s 35 možmi zamenjal nadporočnik Aleksander Lunaček. Takole pripoveduje (spomini pri U.):

»Čim je bila izmenjava končana in je oddelek, ki smo ga zamenjali, odkorakal, mi je bila prva skrb, da si temeljito ogledam položaj. Trenutno se mi je zdelo najvažnejše zavarovanje levega krila v smeri Svetne vasi, zato sem se napotil najprej tja. Poiskal sem stalno patruljo, ki sem jo bil poslal venkaj, določil sem ji primerno mesto na železniški postaji v Svetni vasi, od koder je imela dober razgled, in ji dal nekaj navodil.

V hipu, ko sem se od fantov poslavljal, sem zaslišal od mostov sem silno streljanje. Hitel sem k svojemu oddelku. Ob železniškem mostu sem mimogrede pogledal, če je straža na mestu, a straže nisem videl. V navzkrižnem ognju nemških strojnic in topov sem tekel dalje do stražnice, kjer so bili moji ljudje. Prišedši do njih sem določil podčastnika z 10 možmi in eno strojnico, ki naj bi takoj zasedel železniški most. Nato sem odredil drugi oddelek z eno strojnico za obrambo cestnega mostu. Toda preden je prvi oddelek krenil na odkazano mesto in se je drugi oddelek razvil, je nekdo zaklical, da so Nemci že prekoračili železniški most. Takoj nato je javil drugi, da so Nemci vdrli tudi čez cestni most. Tako je bila bitka dejansko izgubljena, preden se je bila prav pričela. Nemci so imeli na višinah tik onkraj Drave odlične postojanke, ki so jim dajale točen pregled vsega ozemlja okrog mostov in jim dovoljevale, da so mogli streljati ne samo s topovi, marveč tudi s strojnicami čez lastno prodirajočo pehoto. Napadli so z ogromno premočjo komaj eno uro po našem prihodu, v trenutku, ko sem bil na postaji v Svetni vasi in nisem mogel takoj organizirati obrambe. Čeprav sem od postaje do stražnice tekel, kar sem mogel, so med tem minile dragocene minute, ki so postale usodne.

Ker se je prvotni načrt obrambe izjalovil, sem v naglici razporedil svoj oddelek deloma v poslopju (U.: gostilna Simandl), deloma okrog poslopja, da bi na ta način zadržal nemški naval. Med bojem sem ponovno klical po telefonu Borovlje in javljal, kaj se dogaja. Dasi je vojaški telefonski aparat očitvidno še funkcioniral, sam spričo silnega trušča nisem mogel ničesar razumeti, na žalost me tudi v Borovljah niso razumeli, kakor sem zvedel pozneje. To je postalo usodno za poveljnika boroveljskega odreda majorja Lavriča in njegovega pribočnika poročnika Sirnika. Misleč, da smo še gospodarji humperških mostov in da je pot do njih prosta, sta se pripeljala z vozom municije, namenjene za nas, iz Borovelj proti mostovoma. Na poti so ju zajeli Nemci, ki so nam prišli med tem za hrbet. Major Lavrič je bil težko ranjen, poročnik Sirnik pa ubit.

Nemci so napadali najprej frontalno in se nam približali do razdalje, kjer so jih dosegle naše ročne granate. Ko s frontalnim napadom niso uspeli, so nas začeli obkoljevati. Proti večeru je bil njihov obroč sklenjen. Mojim ljudem je zmanjkalo streliva. V tej situaciji sem sklenil vztrajati s svojim oddelkom, dokler se popolnoma ne stemni, potem

pa se pod zaščito teme umakniti skozi nemške vrste proti Borovljam. Okrog šestih zvečer sem dal po triurnem boju znak za pojačan ogenj s strelivom, kar nam ga je še ostalo, takoj nato znak za umik. Umikali smo se v polni opremi z obema strojnicama skozi vas Liplje in dalje proti jugozapadu. V Lipljah, kjer je bila situacija najbolj kritična, sem si pomagal z zvijačo in zaklical nekaj nemških povelj. Preden so nas Nemci z gotovostjo spoznali, smo bili onkraj njihovih vrst, dosegli smo železniško progo in se, zasledovani od Nemcev, vrnili ob progi v Borovlje.

Sklenjeno se nas je vrnilo, če se ne motim, od vsega oddelka 12 mož. Oba moža, ki sem ju bil določil za stalno patroljo v Svetni vasi, sta se nam priključila v Trziču, potem ko sta sama prekoračila Karavanke. Nekaj ljudi je izginilo takoj, ko se je nemški napad začel in sem se vračal iz Svetne vasi. Teh ne omenjam rad. S pieteto se spominjam tistih, ki so padli, z veseljem in zadoščenjem onih, ki so v času, ko ni bilo prisege, ampak je moral zadoščati stisk desnice, samozavestno in hrabro opravili svojo dolžnost.

V Borovljah sem pustil svoj oddelek začasno na železniškem mostu in poslal po strelivo za puške in za obe strojnici. Sam sem šel poročat stotniku Dequalu, ki je, kakor so mi povedali, prevzel poveljstvo za ranjenim in ujetim majorjem Lavričem.»

Za Lavričem je prevzel poveljstvo boroveljske skupine nadporočnik Ahačič. Deqwal se je kot »orožniški stotnik« postavljal na stališče, da boj ne spada v njegovo kompetenco in je odšel s svojimi možmi čez Ljubelj v Trzič.⁶⁰

50. Skupina prostovoljcev. Jeseničani: Hanzi Gasar, Karol Klemenčič, Matevž Kristan, Janez Prešeren, Jože Stražišar, Stanko Svetina, Štefan Šavnik, Franc Šifrer, Avgust Stravs, Franc Vergelj, Jože Vipotnik, Valentin Zupan

51. Skupina prostovoljcev. Med njimi so tudi Jeseničani

Poročnik Ude je med tem zbral nekaj prostovoljcev ter odmarširal z njimi proti dravskima mostovoma. V spominih Rudolfa Marklja (pri U.) so tale imena: Rudolf Markelj, Jože Jabornik, Anton Okročnik, Rok Wergel, Pavel Klemenčič, Gregor Košir, Avgust Trojar, Franc Šmid, Pavel Kovač, Jaka Picelj, Anton Rogelj, Jože Homan, Franc Stroj, Rudolf Ahačič. Bili pa so še Aleksander Lukež, Janko Zupanc, Kunaver, skupno 17 fantov, in morda še kdo. Večina je bila Jeseničanov. Mračilo se je in rahlo deževalo. Ko so prišli že skoro na rob dobrovskega gozda, so zaslišali za seboj, levo proti Borovljam, streljanje. To je opozorilo poročnika, da je ustavil vod in šel naprej poizvedovat. Pri prvih hišah ga je ustavil klic »halt«. To bi mogla biti tudi pomota slovenskega bivšega avstrijskega vojaka, ki je po stari navadi večkrat zaustavljal še s »halt« namesto s »stoj«. »Živela Jugoslavija!« je zaklical poročnik. Odgovoril mu je strel. Vrnil se je k svojemu vodu. Marklja in Jabornika je poslal v Borovlje, da sporočita, da je zadel pri Goričah na Nemce. Nadporočnik Ahačič je Marklja in Jabornika takoj poslal nazaj z ukazom, da se Udetov oddelek vrne v Borovlje. Nista ga pa več našla, ker se je Ude s svojim oddelkom premaknil proti Podgori, h Karawankenhofu, da še tamkaj ugotovi, kakšen je položaj. Pri tem je večkrat prišlo do streljanja in metanja ročnih granat. Nekaj je bilo ubitih in ranjenih. Na slovenski strani je bil ubit Šmid, ranjen pa Picej. Vse to manevriranje med Goričami in Karawankenhofom je moglo napraviti na Nemce vtis protinapada. Knaus piše:

»Kompaniji Sorko in Gerstmann je ob 5. uri popoldne zadel protinapad jurišne čete lajtnanta Udeteta. Major Lavrič, ki je ta protinapad sam začel, je dobil pri Goričah od Žihpoljčanov težke strele skozi kolena in prsi in je prišel v ujetništvo, medtem ko je njegov adjutant Sirnik padel. Globoka tema, dež in ponovni odpor so povzročili, da sta prva in druga kompanija prenočili v Goričah in v Kožentavrih, medtem ko je kompanija Reinl dosegla lepi hotel Karawankenhof, kjer je našla bogate zaloge živila (I, str. 84—85). Nemško napredovanje se je na tej črti, kakor to opisuje Knaus, res ustavilo. Dejansko pa ni šlo za slovenski protinapad v pravem pomenu te besede, temveč le za premikanje Udetovega oddelka med Goričami in Karawankenhofom. Knaus govori o protinapadu očitno po Lavričevih spominih. Zakaj Lavrič pripoveduje o protinapadu, ki da ga je sam uvedel, je težko razumeti. Morda gre za prestižno pojasnilo nekam lahkomišelnega dirjanja proti dravskima mostovoma.

Ko je ugotovil položaj, se je poročnik Ude vrnil s svojim oddelkom ob železniški progi v Borovlje, ne da bi zadel na Nemce, ki so bili na železniškem mostu čez Borovnico vrženi nazaj, ne da bi Ude za to vedel. Na boroveljski strani mostu sta bila tedaj Mikelj Franc in Erzar starejši s strojnico, ki sta jo prinesla od humperških mostov in se na Lunačkovo povelje ustavila pri boroveljskem železniškem mostu. Z zadnjimi strelji sta podrla nekaj koroških Nemcev, ki so hoteli čez ta most vdreti v Borovlje. Polastila sta se odvržene nemške strojnice in z odvrženo nemško municijo streljala dalje. Na novem poveljstvu boroveljske skupine je dobil poročnik Ude ukaz, da prevzame vodstvo obrambe pri cestnem mostu čez Borovnico Borovlje—Dobrova.⁶¹ Pri železniškem mostu je poveljeval Aleksander Lunaček, pri podljubeljskem mostu pa menda poročnik Pangeršič.

Nova obrambna črta boroveljske posadke je torej postala Borovnica, ki je po dežju močno narasla in postala za napadalce resna ovira. Vsi trije mostovi na jugozahodni strani Borovelj so bili zastraženi, brez trdnejšega zavarovanja je ostalo ozemlje severno od Borovelj. Na to stran so oddelki boroveljske posadke le patroljirali. Številčno se je boroveljska posadka precej zmanjšala. Že Lavrič pripoveduje o tem. »50 pešcev in 17 pionirjev je porabilo Sir Falstaffove besede: ‚Previdnost je hrabrosti boljša polovica‘« piše Lavrič v spominih. A tudi 35 Srbov je pomenilo toliko, kakor da bi jih ne bilo. S svojim obnašanjem so vplivali celo negativno. Ko je novi poveljnik boroveljske skupine nadporočnik Ahačič pozval njihovega poveljnika podporočnika Kamperelića, naj bi okreplil posadko v Podljubelju in nadziral tudi Mali Ljubelj, se je Kamperelić uprl. Zjutraj, takoj ko so Nemci zopet napadli, je s svojim oddelkom prvi zapustil Borovlje in se umaknil v Železno Kaplo.⁶² Poglavitna teža bojev pri humperških mostovih in za Borovlje 7. in 8. januarja je bila na gorenjskih prostovoljcih, ki so prišli v Borovlje že 19. novembra 1918 z Lavričem.

Nemci so napadli 8. januarja ob 8. uri zjutraj z močnim artilerijskim in strojničnim ognjem. Boroveljska posadka se je branila še nekaj ur. Čez boroveljski cestni most Nemci, to je druga kompanija pod poveljstvom oberlajtnanta Sorka, niso mogli vdreti in tudi ne čez železniški

most, dokler posadke niso obkolili. 3. nemška kompanija je obkoljevala preko Podljubelja, 1. kompanija preko boroveljskega grušča severno od Borovelj. Čez most so vdrli šele, ko je strojničar Cilenšek dobil strel v roko in je strojnica utihnila. Nemško poročilo pravi: »Kompanija oberlajtnanta Sorka je zadela ob 9. na nekaj jugoslovanskih strojničnih gnezd. Ko pa se je uveljavilo dvostransko obkoljevanje in je mogla artilerija z Žihpolja dobro učinkovati, padca Borovelj ni bilo mogoče preprečiti.«⁶³ Toda šele, ko se je na ponovno povelje nadporočnika Ahačiča — povelje je prinesel nadporočnik Aleksander Lunaček potem, ko so vsi drugi Borovlje že zapustili — kot zadnji umaknil iz Borovelj oddelek strojnic pri cestnem boroveljskem mostu, je mogla Sorkova kompanija »vdreti« v Borovlje.

Naj omenim samo še eno nemško poročilo o bojih za Borovlje. Schumy, v stari Avstriji nekaj časa slovenski kmetijski potovalni učitelj, nato »Nemcem prijazni Slovenec«, po prvi svetovni vojni pa nekaj let koroški deželni glavar, omenja v svojem opisu boroveljskih bojov, da je bil Lavrič težko ranjen in ujet in adjutant Sirnik ubit. Nato pa pravi: »Ta dogodek je na bojno odločnost jugoslovanskih čet nedvomno vplival zelo deprimirujoče. Kljub temu je minilo naslednjega dne, 8. januarja nekaj ur, preden so mogle naše čete vdreti v Borovlje. Strelci v stolpih (in den Türmen) so morali biti najprej onesposobljeni za boj. Potrebno je bilo poseči vmes z artilerijo od Humperka in še z aeroplanom omehčati nasprotnike, preden so se umaknili. Ko ni uspelo, da bi boroveljsko posadko ujeli, se je posadka umaknila v smeri proti Frajbahu ter je odtod še vedno ogrožala levo krilo spodnjega Roža.«⁶⁴

Boroveljska skupina se je umaknila v edini še možni smeri skozi Bajtiše, deloma skozi Sele v Železno Kaplo, v večjem delu pa čez Hanjževo sedlo k Sveti Ani pod Ljubeljem. Kako je to, da koroški Nemci niso izrabili priložnosti in niso 8. januarja zasedli Ljubelja, kakor je od vsega početka zapovedal Hülgerth, je nerazumljivo. Verjetno gre za pojav nediscipliniranosti, zamudnosti, s katero je imel tudi koroški deželni poveljnik večkrat opraviti. Morda pa je to tudi zasluga tržiških sokolov in orlov, ki so na iniciativo stotnika Hrena 8. januarja zvečer zasedli Ljubelj in ostali na njem še čez dan 9. januarja do večera. V nasprotju s svojo obljubo so ga sicer zvečer 9. januarja nedisciplinirano zapustili in jih je poročnik Ude zaradi tega razorožil in zapodil v Trzič, bilo pa je vsekakor koristno, da je bil Ljubelj vsaj čez dan 9. januarja zaseden. Zaradi nediscipliniranosti teh prostovoljcev je bil Ljubelj nezaseden le nekaj ur. Preden so Nemci mogli za to zvedeti, je bil na Ljubelju zopet vod strojničnega oddelka s poročnikom Udetom.⁶⁵

Po zavzetju Borovelj se je obrnila pozornost koroškega deželnega poveljstva zopet k Področčici, h karavanškemu predoru. Tamkaj sta bila 6. januarja oslabljeni prvi bataljon ljubljanskega pešpolka, okrog 200 mož, in okrog 80 mož močna četa, ki je prišla na pomoč iz Borovelj in ki ji je poveljeval nadporočnik Vilman. V tej četi je bilo nad 40 koroških Slovencev, poveljevala sta jim poročnik Janko Gačnik in druga najmočnejša osebnost teh prostovoljcev štabni narednik Peter Čero. Z Bleda je prišel oddelek sokolov pod poveljstvom Jožeta Rusa. Ta oddelek je

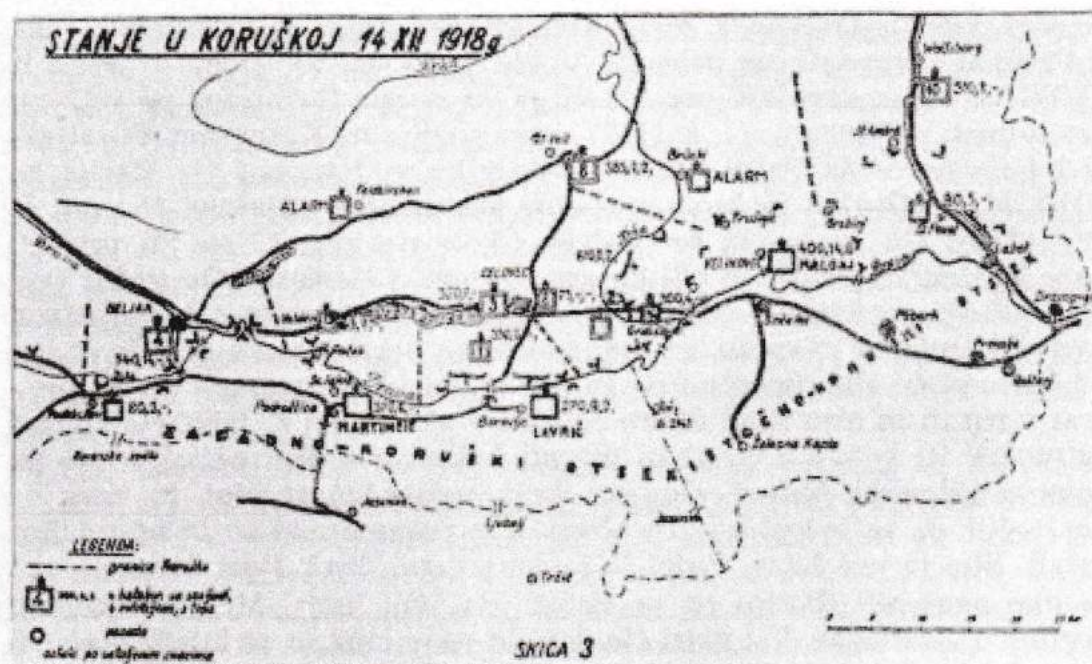
Boji v Rožu in Ziljski dolini leta 1918/19

zasedel pobočje Grašenice, poleg Suhega vrha druge ključne postojanke v obrambi karavanškega predora. V noči od 7. na 8. januar je prišla iz Ljubljane legija koroških prostovoljcev, ki je bila formirana po velikem protestnem zborovanju (1. 1. 1919) zoper nasilje na Koroškem. Poveljnik je bil nadporočnik Pavel Cvenkelj, vodniki pa Napokoj (iz Marije na Zilji), Mrak, Orožen in Jeras, poznejši Martinčičev adjutant. V legiji je bilo okrog 130 fantov in še moštvo štirih strojnic, ki so jih prinesli s seboj. Med legionarji so bili kurata Hafner in Marinčič, Gostinčar (sin krščanskega socialista Gostinčarja), Zorko Fakin, urednik Jutra, Jurca, poznejši profesor in komunist Stane Melihar, brata Kostanjevca in drugi; zelo pisana družba. Povečini pa so bili to dijaki, ki so imeli puško prvič v rokah in niso znali dobro ravnati z njo. Takoj 8. januarja zjutraj so morali iti v boj. Zavzeti bi morali kolodvor v Področčici, ki so ga imeli zasedenega Nemci. Ognjeni krst, neizkušenost, dež in sneg so povzročili, da se je legija slabo obnesla, le posamezniki so se zelo dobro držali. Bilo je več žrtev. Padel je šestnajstletni dijak Ivan Štrukelj, več je bilo ranjenih. Dobro so se držali Hafner, Jeras, Melihar, izredno pogumno Gostinčar. Vsi pisci člankov in spominov se strinjajo v sodbi, da je bilo zelo neodgovorno in brezobzirno pošiljati v boj pri karavan-

52. Nadporočnik Janko Vilman
z Jesenic, ki je padel
20. januarja leta 1919
pri Področčici

53. Položaji prostovoljcev na Koroškem v decembru leta 1918

škem predoru tako neizkušeno mladino. To bi bili morali vedeti seveda že v Ljubljani, fantje pa so šele na bojišču spoznali, da sama navdušenost brez ustreznega znanja, brez nekaj izkušenosti ne zadostuje. Mnogo se jih je vrnilo domov, druge so dodelili pomožnim službam, le majhen del se je uvrstil med borce.⁶⁶

Sledili so trije dnevi zelo ostrih bojev, v katerih je moral vsak vojak pokazati mnogo poguma in vzdržnosti. Bilo je slabo vreme, prehrana ljudi na položaju ni dobro funkcionirala. Kakor navadno v takih primerih je večkrat rešila situacijo predvsem drzna osebna iniciativa.

Nemško poročilo pravi: »8. januarja ob pol dveh popoldne je od majorja Sanitzerja prevzel poveljstvo na bojnem odseku pri Področici hauptman Banfield. Za 9. januar je nameraval hauptman Banfield izrabiti deževno in megleno vreme in nasprotnika vreči iz postojank pri predoru. Pod osebnim vodstvom je sestavil iz prostovoljcev oficirjev, iz moštva iz Vrbe in Spittala, iz mornarjev in dela 1. kompanije beljaškega bataljona, ki je prišla pravkar iz Beljaka, napadalno skupino, s katero je hotel s previdnim napredovanjem preko gozdnatih višin jugozahodno od Področice iznenaditi, kakor je upal, nasprotnika pri predoru. — Načrt se je kljub največjemu pogumu posameznikov in zglednemu pogumu samega hauptmana Banfielda izjalovil tik pred ciljem. — V nepričakovanem ognju dveh topov, ki so ju bili nekaj pred tem zložili iz vagona v predoru, se je napadalna skupina razkropila.«⁶⁷ Mnogo je bilo ranjenih.

To je bila zasluga artilerijskega nadporočnika Eda Pičmana. Pravkar je bil namreč pripeljal vlak iz Ljubljane dve havbici 10 cm, ki sta jima poveljevala nadporočnika Gregorič in Pičman. S težavo, a kar mogoče

hitro so havbici dobili na tla, na progo. Nadporočnik Stenovec opisuje: »Nemški izstrelki so prasketali po obokanem predoru in se odbijali. Moštvo je streljalo s puškami iz predora ven, seveda brez cilja. Nihče si ni upal ven, situacija je bila jako kočljiva... Hotel sem iti nazaj k strojnici, v tem pa se je zgodilo čudo, ki je odločilo. — Pičman Edo, ki je stal v gruči, zakriči: ‚živela Jugoslavija! fantje za meno!’ in steče k havbici, jo obstreljevan obrne proti Grašenici, nabaše, ko so streli padali na topov ščit, in sproži. Za njim steče četovodja Gostinčar s strojnico in prične streljati na prostem. To je odločilo, po četrtem artilerij-skem strelu je sovražni ogenj utihnil. Kot sem pozneje čul, so se Nemci ustrašili in zbežali. Nato sta havbici začeli streljati na nemške postojanke in na kolodvor.«

O tem dogodku so pisali tudi slovenski časniki. Malo je bojev, ki bi jih pisci iz nasprotnih taborov tako soglasno opisovali.

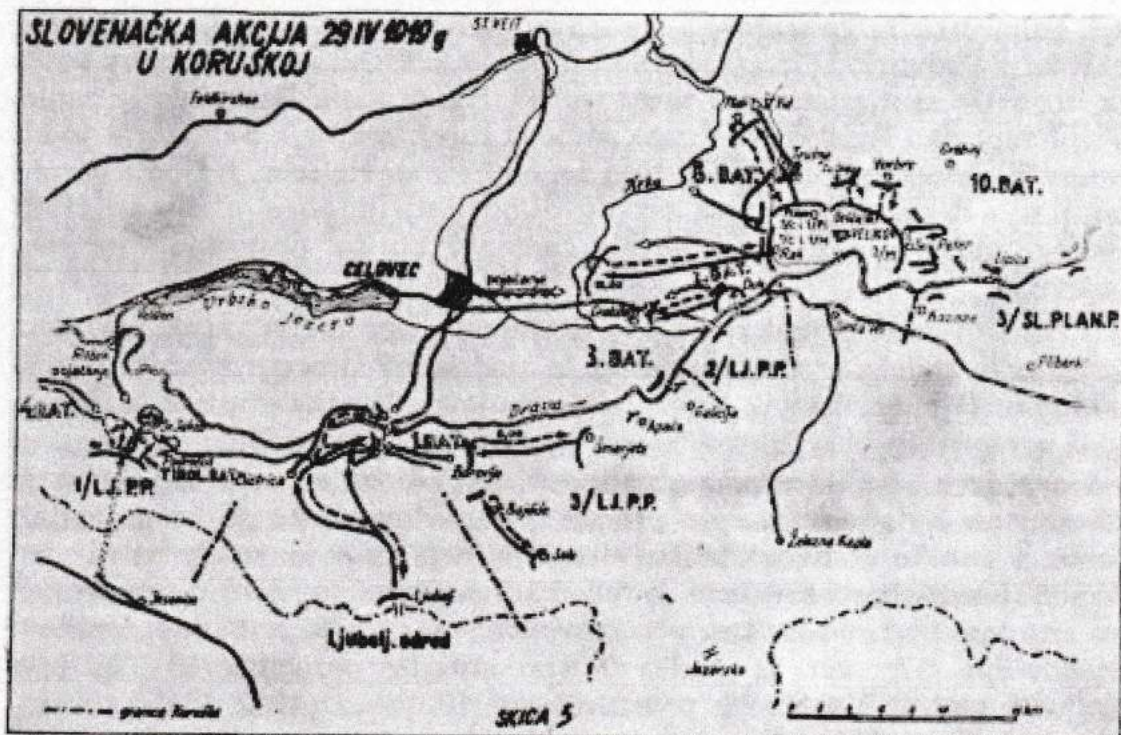
Dne 10. januarja je nemški napad organiziral lajtnant Erich Ebert. Prišel je pravkar iz akademije v Dunajskem novem mestu. V noči 10. januarja je namestil »poljski« top (Feldkanone) z eno strojnico kakih 500 m pred predorom. Naskočni oddelek, sestavljen iz mornarjev in folksverovcev iz Vrbe, je prežal v bližini. Hauptman Banfield je poslal pomožne čete še na obe strani predora. Za uvod je nemški »poljski« top oddal kakšnih 30 strelcev proti predoru in v hiše v njegovi bližini. Slovenci so bili iznenadeni, toda vedno bolj silovito so odgovarjali. Pomožne čete so prišle prepozno in napadalci so se morali umakniti. Lajtnant Ebert je padel. »Tako je moralo dozoreti spoznanje, da je mogoče nasproti Slovincem, ki so se tu borili zelo vztrajno (zähe), doseči cilj le s pomočjo zelo močne artilerije«. Koncentrirali so 2 gorska topa in 2 »poljska« topa pri kolodvoru v Področici, dve 15 cm havbici na Reki in dve 10 cm havbici v Podgorju. Pritegnjeni so bili še oddelki, ki so sodelovali v bojih za Borovlje in marijaziljski prostovoljci. Hauptmana Banfielda je zamenjal hauptman Eglseer, že druga zamena torej: majorja Sanitzerja je bil zamenjal hauptman Banfield, tega pa hauptman Eglseer. Najbolj verjetno so bile te zamenjave izraz nezadovoljnosti nižjih poveljnikov, vojaških svetov, moštva, »ki so zahtevali zameno, boljše prehrano, opremo, obleko.«⁶⁸

Na slovenski strani se je boj 10. januarja nesrečno začel. Sovražna granata je zadela pročelje predora in podrla moštvo pri havbici. Štirje podčastniki in en častnik so bili težje ranjeni. Nemške granate so zadele tudi personalno hišo železničarjev, tik nad progo na pobočju Grašenice, v kateri je bil tudi Jeseničan, nadporočnik Vilman z rezervo. Vilman je bil smrtno zadet. Nastala je precejšnja zmešnjava. Že so se pojavljali primeri panike. Izredno težko situacijo tega dne je rešila vztrajnost večine borcev prostovoljcev pred karavanškim predorom, predvsem pa izreden pogum moštva pri strojnicah z junaškim nadporočnikom Stenovcem. Ta dan je padlo 9 (po drugih poročilih 12) in bilo ranjenih nad 40 slovenskih prostovoljcev. 10. januar 1919 pred karavanškim predorom spada med najbolj krvave boje za severno slovensko mejo.

Naslednji trije dnevi so minili brez kakšnih pomembnejših pehotnih akcij od ene ali druge strani, pač pa se je od časa do časa še vedno pojavljalo medsebojno pozicijsko obstreljevanje. Do napada, na katerega so se pripravljali koroški Nemci in ki so ga hoteli izvesti s pomočjo močne artilerije, ni prišlo. Prišlo pa tudi ni do napada s Suhega vrha, ki ga je pripravljala slovenska obramba, da bi priborila ugodnejše postojanke (spomini Stenovca). Dne 12. januarja sta prišli na pomoč slovenskim borcem pred karavanaškim predorom dve četi Srbov 26. pešpolka iz Ljubljane (bivših avstrijskih ujetnikov). Mnogo so streljali in pritegnili nase pozornost koroških Nemcev. Imeli so tri mrtve in nekaj ranjenih. Okrepili pa so moralo slovenskih borcev.

Med tem pa je bil v bojih 12. in 13. januarja odbit napad koroških nemških čet tudi pri Velikovcu. Koroška deželna vlada je torej vprašala pri narodni vladi v Ljubljani, ali bi bila pripravljena, da se spor reši s pogajanjem. Narodna vlada je odgovorila, da je tudi ona za to, zahtevala je le, da koroške nemške čete takoj ustavijo boj. Koroška deželna vlada je ta pogoj sprejela.⁶⁹ Zjutraj 14. januarja je na vsej koroški fronti nastopilo premirje, ki je trajalo do konca aprila 1919. Zastopniki koroške deželne in ljubljanske narodne vlade so se 16. januarja 1919 sešli na pogajanjih v Gradcu.

Pri opisovanju teh bojov pa ne smemo pozabiti, da je bil boj koroških Nemcev izrazito imperialističen, bil je to boj, ki sta ga prevečali miselnost o nedeljivi Koroški in težnja ohraniti koroške Slovence v nemški oblasti, v sistemu germanizacije. Videli smo, da je le beljaški delavski in vojaški

54. Akcija slovenskih prostovoljcev 29. aprila leta 1919

svet vsaj v začetku bojev kazal protiimperialistično miselnost. Zavedal se je, da je ozemlje, ki ga je imelo po pogodbi Lavrič-Hülgerth zasedeno jugoslovansko vojaštvo, čisto slovensko. Naš boj pa je bil osvobodilni boj.

Ohranitev severnih vrat karavanškega predora v jugoslovanski oblasti je bil velik uspeh. Zaradi možnosti, da bi jugoslovanska vojska skozi predor napredovala v Rož, je nemškokoroška obramba imela pred predrom razmeroma številne čete. Ta uspeh je pomenil en argument več za jugoslovansko delegacijo v Parizu, ki je zavračala zahtevo Italijanov, naj bi bil jeseniški kot priključen Avstriji. Do tega časa je bilo število padlih in ranjenih na zahodni koroški fronti desetkrat večje kakor na štajerskem in na vzhodnem koroškem frontnem odseku.

Po padcu Podkloštra 5. januarja 1919 je »Šefmanova četa«, to je vojaštvo III. pododseka zahodne koroške fronte, 7. januarja 1919 postavila na Korensko sedlo obrambno postojanko. S folksverovci, ki so bili, kakor sem že omenil, poslani od Podkloštra proti Korenskemu sedlu, se je poveljnik tega odseka nadporočnik Šefman 14. januarja dogovoril za redne dnevne sestanke med 9. in 10. uro v nevtralnem pasu na koroški strani. Po odjugu marca meseca je »Šefmanova četa« patruljirala tudi na Petelinjeku. Tu in na Kamnitem vrhu je prišlo potem junija meseca še do prerivanja in prask med vojaštvom »Šefmanove čete« in Italijani.⁷⁰ To pa je bilo že v času, ko je bilo na pariški mirovni konferenci odločeno, da Ziljska dolina ostane v Avstriji in da ne bo imela niti možnosti, da bi se odločila za Avstrijo ali Jugoslavijo s plebiscitom. Takšna rešitev spora je ugajala tudi Italiji.

Premirje

Ponesrečena ofenziva konec aprila 1919

Zmagovita ofenziva od 28. maja do 6. junija 1919

Premirje sta na zahodni koroški fronti upoštevali obe stranki, na vzhodni pa nobena. Na vzhodni so koroške nemške čete kršile premirje res večkrat kakor jugoslovanske, še vedno pravzaprav slovenske enote. Med tem so slovensko vojsko krepili, vsaj številčno, vojaki letnikov 1895—1899, ki so bili mobilizirani okrog 20. decembra 1918 in so se morali zglašati pri kadrih 8., 11., 15., 18. in 20. januarja 1919. Zglašali pa so se z velikimi zamudami in z občutkom, da so primorani služiti vojsko,⁷¹ ter brez tistega navdušenja, s katerim so šli v boj prostovoljci novembra in decembra leta 1918. To je verjetno eden izmed razlogov za vojaške neuspehe konec aprila in v začetku maja 1919. Razen tega se je vedno bolj uveljavljal vpliv zaledja, ki je bilo zlasti na Kranjskem, v vseh slojih prebivalstva, protivojno in protivvojaško razpoloženo. Vključila se je tudi protivojna in protivvojaška propaganda. Nasproti temu so koroški Nemci vzpostavili dokaj disciplinirano, enotno vojsko, v kateri so se folksverovci, torej vojska, ki je bila pod močnim vplivom nemškoavstrijske socialnodemokratske stranke, popolnoma podredili nemškonacionalističnemu vodstvu. O vsem tem bo treba kdaj še posebej spregovoriti in tako končno rešiti to dokaj zapleteno vprašanje.

Naj v tej zvezi citiram del spominov, ki jih je napisal major Štefin (pri U.). Ta je bil nekako od 10. jan. 1919 do konca maja 1919 poveljnik zahodne koroške fronte. Mislim, da dogajanj v času premirja ni nihče drug tako dobro opisal. Treba pa je brati te spomine z razumevanjem. To je bil pač mož, ki je gledal na vse dogajanje predvsem z vojaškega stališča in ki je bil vedno pripravljen storiti vse, da ohrani disciplino čet, katerih poveljnik je bil. »Protikomunistično« razpoložen je bil predvsem s tega stališča. Aktualni del objavljam seveda v celoti, brez vsakega izpuščanja, ker pristno izraža duha pisca in časa, posebej v pripravah na ponesrečeno ofenzivo konec aprila 1919. O tej ofenzivi ni nihče drug izrekel tako zrele sodbe kakor Štefin. Takole pripoveduje:

»Po nesrečnih bojih v začetku januarja 1919 pri Borovljah, kjer je bil major Lavrič v borbi težko ranjen in v zahvalo zato v nekaterih ljubljanskih dnevnikih proglašen za izdajalca, sem dobil od Dravske divizije povelje, da prevzamem poveljstvo za zapadno Koroško, s sedežem v Radovljici. Prosil sem samo, da se mi dodeli za adjutanta poročnik Križanec, ki je služil pri 22. jurišnem bataljonu pod mojo komando in ki sem ga poznal kot odličnega in absolutno zanesljivega častnika. Moji prošnji je bilo ustrezno. Križanca so kmalu našli nekje v Mariboru in po par dnevih sva odrinila na novo mesto v Radovljico.

Fronta za zapadno Koroško se je razprostirala od Ljubeljskega pa do Korenskega prelaza. To bo v širini nekako 30 do 40 km. Za obrambo vse te sicer težko prehodne, pa vendar ogromne fronte se je nahajala na Ljubelju posadka kakih 150 pušk in par strojnic, pred predorom pri Področčici pa Martinčičeva garda kakih 250 pušk, nekaj strojnic in nekaj topov. Ostali prehodi preko Karavank so bili zastraženi od žandarmerijskih patrol, katerim naj bi prišle po potrebi krajevne straže na pomoč. Posadka cele fronte ni bila dovolj močna, da bi preprečila obmejno tihotapstvo niti da bi dobila, še manj pa sama izvedla kake napade. Vse skupaj se mi je zdelo nekako igračkanje z vojno, to tem bolj, ker smo imeli tik za sabo 4 in pol letno vojno.

Sicer pa je trenutno vladalo na frontah premirje. Sploh so si sledili koroški boji po več ali manj dolgih premirjih. Ta premirja pa niso skle pale vojaške, marveč civilne oblasti, ki so igrale vlogo nekakih sekundantov. Sploh so bili to časi, na katere so bile politične oblasti premalo pripravljene, vojaštvo pa vsled prestane vojne večinoma duševno in fizično izčrpano in za vojskovanje premalo navdušeno.

Naloga poveljstva za zapadno Koroško je bila pri vladajočih razmerah izvidniška in propagandna služba v Rožu, enotna preskrba trupe z vsemi potrebščinami, organizacija zbiranja demobilizacijskega blaga in vzdrževanje reda in discipline v vsem dovolj obsežnem gorenjskem kotu. Kar se tiče discipline in borbenega duha, je bila posadka pri Področčici na dostojni višini. Ta posadka je prestala uspešne boje v začetku januarja, kar je moralo in samozavest zelo dvignilo in to tem bolj, ker je kapetan Martinčič, ki je s svojo posadko živel v najtesnejšem kontaktu, razumel vzdrževati moštvo pri dobrem humorju ter je budno na to pazil, da vojaštvo ni prišlo preveč v dotiko z Jesenicami, kjer je komunizem zelo cvetel. Tudi disciplina posadke na Ljubelju je bila dobra, kjer so

prav tako pazili, da je moštvo ostalo izolirano od Tržiča. Glavni vzrok, da je bila disciplina pri Področnici in na Ljubelju dobra, pa je tičal v tem, ker so ti vojaki tako rekoč prišli s fronte zopet na fronto. Niso imeli namreč prave priložnosti, da bi jih okužil komunistični duh, ki se je v zaledju vedno bolj širil.

Konec februarja 1919 so prispele v Radovljico kot rezerva dve četi po 100 pušk in 1 naskočna prostovoljna četa od 60 do 80 pušk. Nastanjene so bile te čete v gradu v 2. in 3. nadstropju. V 1. nadstropju pa je bilo okrajno glavarstvo. Disciplina pri teh četah, dasi so redno vsak dan hodile na vežbe, ni bila na višini. Disciplinski prestopki so bili na dnevnem redu. Tudi župni urad in okrajno glavarstvo sta se pritoževala proti obnašanju tega moštva. Disciplinske kazni niso zalegle. Častniki, ki so bili neposredni predstojniki, so gledali preveč skozi prste ter so bili večinoma mnjenja, da se po domače več doseže, kakor s strogostjo. Resnica je, da so bili takrat taki časi, da smo morali biti zadovoljni, da je moštvo ostalo v kasarni in da se ni razšlo. Prostovoljna naskočna četa je bila, vsaj kar se borbenega duha tiče, mnogo boljša kakor ostali dve četi. Naskočni četi je bilo dodeljeno precej resnih že starejših mož, ki so se javili iz narodnostnega in patriotskega prepričanja za to vojaško službo. Seveda, kar se garnizijske discipline tiče, se je moralo tudi pri teh prostovoljcih marsikaj spregledati . . .

Slabo je vplivalo na častnike in moštvo brezdelje, kajti že 3 mesece je trajalo premirje in ni se vedelo, kaj se prav za prav namerava. Najmanj pozitivnega smo mogli izvedeti iz dnevnega časopisja, ki je čakalo o vsem mogočem in nemogočem, a nič povedalo. V začetku aprila sem dobil od neke politične osebnosti pismo brez datuma sledeče vsebine: Naša stvar v Parizu stoji slabo. Dobili bomo to, kar bomo zasedli. Najbolje bi bilo, da dobi naše vojaštvo z vstajo v Rožu povod, da na lastno pest udari in Koroško zasede. Ako bi prišlo vsled tega do kakega konflikta, bodo odgovorne osebe vzete v zaščito od merodajnih političnih činiteljev. — Ker je omenjena politična osebnost zahtevala tudi prošnje posameznih občin iz Roža za priključitev h kraljevini SHS, katerih prošenj se je že precej nabralo, sem šel drugi dan v Ljubljano, da osebno izročim te prošnje in kaj natančnejšega izvem, kaj se prav za prav namerava, kajti o kaki vstaji v Rožu ni bilo govora. Na kako eventualno vstajo so v Ljubljani že davno prej mislili. Poveljstvo za zapadno Koroško je bilo s pomočjo dnevnih patrol z ljudstvom v Rožu v stalnem stiku, toda razpoloženje za kak upor z orožjem je bilo vedno manjše. To idejo so imeli v ustih samo še dotični, ki so naprej vedeli, da bodo ostali v zavetju, ako bi se puške res sprožile. — S piscem omenjenega pisma sem se sestal dopoldne v njegovem stanovanju. Tu sem zvedel, da se namerava izvesti iznenaden napad od Velikovca pa do Področnice in sicer brez odpovedi premirja. Pri tem naj bi zavzeli Celovec, vse Vrbsko jezero in ne vem še kaj. Takoj sem izjavil, da z močmi, ki so trenutno na fronti, ta naloga ni izvedljiva. Glede na to, da dotični politik ni vedel, kakšne in koliko rezerv bi še prišlo v poštev, sva se domenila, da bom šel jaz h koman-

dantu Dravske divizije po tozadevne informacije in da se ob 4. popoldne ponovno snideva, ko mu bom mogel dati o tej zadevi definitiven odgovor.

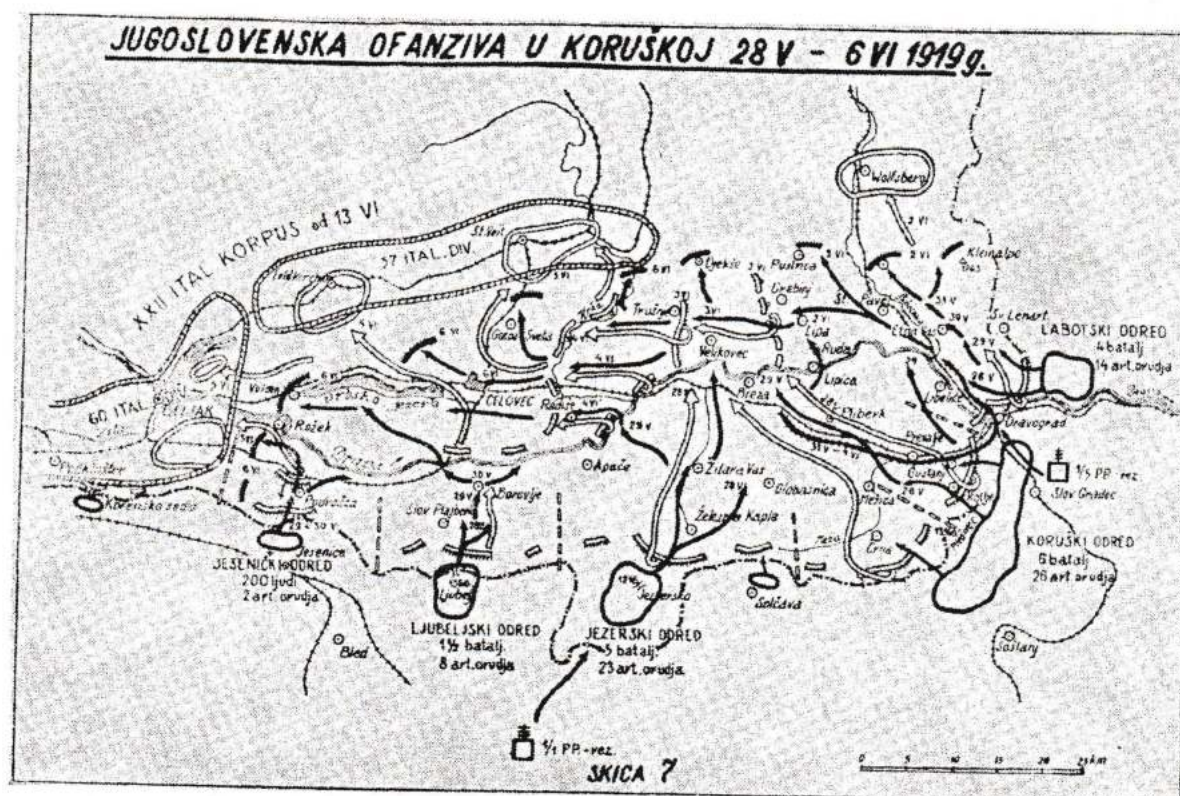
General Smiljanič me je takoj sprejel. Ko sem mu namignil, da bi bilo potrebno zavzeti južno Koroško, ni hotel o tem nič vedeti, ker je imel vezane roke. Izjavil pa je: Ako bi kdo od Vas komandantov koroških odsekov kaj podvzel na lastno pest in ako bi imel pri tem uspeh, bi mu on postavil vse rezerve takoj na razpolago, da bi se mogel tak uspeh razširiti. To sem hotel ravno zvedeti. Zato sem vprašal, kakšne rezerve bi bile za prvo silo na razpolago. Po dolgem študiju celokupnega staleža vse divizije se je izkazalo, da bi prišla za ves odsek zapadne Koroške v poštev kot rezerva samo ena četa kakih 80 pušk ter zelo dvomljive borbene vrednosti, ker je bila ta četa že par mesecev zaposlena v nekem skladišču kot delavska četa. Ko sem se ob 4. popoldne zopet sestal s politično osebnostjo, sem odločno odklonil sodelovanje pri nenadnem napadu, ker sem bil trdno prepričan, da se ta avantura s takimi močmi, ki so bile na razpolago, ne more in ne sme podvzeti. Obljubil sem, da bom z vso energijo zbiral še od ostalih občin izjave za priključitev h kraljevini SHS in da bom pospeševal propagandno delo za eventualno vstajo v Rožu. Po tem sva se razšla.

Vrnivši se še isti dan v Radovljico, sem angažiral vse sposobne častnike in podčastnike, ki so se prostovoljno javili za izvidniško službo in propagando. V nekaj dneh so bile zbrane priključitvene izjave skoraj vseh občin, ki do sedaj takih izjav s podpisi vsega odraslega prebivalstva še niso poslale. Vse omenjene patrole pa, ki so bile odposlane, so enodušno izjavile, da je razpoloženje za eventualno vstajo v Rožu minimalno. Bil sem kakor mnogi drugi naziranja, da je sedaj varnejša diplomatska borba kakor pa borba z orožjem. Mislil sem, da bodo številne prošnje za priključitev skoraj vseh občin iz Roža dobro služile diplomatom, toda ti so zahtevali, naj jim vojska pomaga k uspehu, niso pa ji mogli dati potrebnih sredstev za izvedbo te zelo težke naloge. Riskirani (tvegani) napadi so se mogli izvesti v prvih prevratnih tednih, sedaj pa je minilo skoraj pol leta od tistih časov. Ni bilo več mogoče domnevati, da bo sovražnik popolnoma spal, dasi je bilo premirje. Kajti samo tedaj, če bi pri nasprotniku vse spalo in bi teh par bataljonov, s katerimi smo razpolagali, že v prvi noči prispelo v Celovec, odnosno na črto, ki so jo hoteli doseči, bi se tak iznenaden napad posrečil, drugače pa ne. Taka hitra podjetja se dajo izvesti samo z motoriziranimi trupami... Po sestanku v Ljubljani je minilo že nekaj tednov. Nič se ni čulo o namerah za bodočnost. Kar dobim 26. aprila z jutranjo pošto ugodno rešeno mojo prošnjo za kratek dopust. Skoraj sem že pozabil na to prošnjo, kajti za dopust sem zaprosil najmanj pred 4 tedni. Telefoniral sem na Jesenice kapetanu Martinčiču, naj pride, da mu bom predal komando. Kapetana Martinčiča ni bilo ne na Jesenicah ne v Podrožnici. Po daljšem iskanju sem zvedel, da se je kapetan Martinčič zarana odpeljal na Jezersko. Bilo mi je takoj vse jasno. Mene se hočejo torej znebiti. Odtod nepričakovani 14 dnevni dopust. Zvečer se je javil Martinčič. Opravičeval se je, da je v zadnjem trenutku dobil povelje za sestanek na Jezerskem. Osebno, da ni mogel, po tretji osebi pa me zaradi tajnosti ni hotel obvestiti o svojem odhodu.

Nisem ga vprašal, kaj se namerava podvzeti, ker sem smatral nenadno dovoljenje dopusta in pa to čudno obnašanje kapetana Martinčiča za mojo odstavitev od poveljstva za zapadno Koroško. Še isti večer sem se odpeljal na dopust.«

Ljubeljska skupina pod poveljstvom stotnika Krena je štela konec aprila okrog 200 pušk, 4 težke in 4 lahke strojnice, 2 pehotna topa ter baterijo gorskih topov. V Selah je posadki poveljeval nadporočnik Rado Wute.

Dne 28. aprila ob 9. uri zvečer se je ljubeljska skupina premaknila v Ljubeljsko dolino do sv. Lenarta in odtod do Slovenjega Plajberka. Obšla je od Nemcev zasedeni Mali Ljubelj. Artilerija je zaradi snega zaostala v Ljubeljski dolini.⁷² V Slovenjem Plajberku se je kolona razdelila: glavna kolona okrog 120 mož je šla čez sedlo Vranjica v dravsko dolino do Št. Janža, druga z okrog 50 možmi in z eno lahko strojnico pod poveljstvom štabnega narednika Petra Čerota pa čez Strugarico v Bistrico v Rožu. Tudi 4 strojnice na konjih in 2 pehotna topova sta šla po tej manj strmi poti. Vso pot je snežilo ali deževalo. V dravsko dolino je druga ljubeljska skupina prišla premočena, utrujena. Zveze s slovensko napadalno skupino, ki naj bi preko Šmarjete prodrla do Borovelj, ni bilo mogoče dobiti, ker je bil njen napad odbit, dobiti pa ni bilo mogoče tudi zveze s Področčico, s karavanškim predorom. Tako je ljubeljska skupina obvisela tako rekoč v zraku. Položaj je bil ob 10. uri dopoldne takle: pred Trnjem in Svetno vasjo sta bili dve močni poizvedovalni patrolji. Pri brodu v Št. Janžu je bil poročnik Gačnik z 20 možmi in eno

55. Splošna jugoslovanska ofenziva 28. maja 1919

lahko strojnico, v Bistrici je bil Čero Peter s 50 možmi in eno lahko strojnico, v Št. Janžu pa glavčina 120 mož s štirimi težkimi in dvema lahkima strojnicama ter z dvema pehotnima topovoma. Prišlo je do več bojov z manjšimi sovražnimi patruljami, oddelki, orožniki.

Ob 11. uri se je začel napad na dravska mostova: ena kolona naj bi prodirala proti Svetni vasi, druga pa naj bi se prepeljala pri Št. Janžu z brodom na severni breg Drave in odtod napredovala proti Humperku, odkoder so Nemci s topovi, postavljenimi na cesti na humperškem pobočju, obstreljevali Št. Janž in kolono južno od Drave. Oddelku severno od Drave sta poveljevala poročnika Gačnik in Ude s 40 možmi in z dvema lahkima strojnicama. Od višjih podčastnikov sta bila pri tej skupini narednika Drago Pangeršič in pri strojnicah narednik Anton Babnik. Ta oddelek je neopažen prodiral proti Humperku in med potjo ujel nekaj nemških vojakov. Uspelo mu je priti za hrbet nemški artileriji na 150 do 200 korakov. Pri topovih je stalo tudi nekaj civilistov in nekaj žensk, ki so vselej, kadar je kakšna granata zadela Št. Janž — očitvidno jih je posebno bolela slovenska zastava, ki je visela iz zvonika šentjanške cerkve —, zavpili »heil«. Po kratkem posvetovanju sta Gačnik in Ude sklenila jurišati na artilerijo. Nekaj bi jih steklo kar čez travnik naravnost proti topovom, oddelek pod poveljstvom podčastnika T. M. naj bi prišel do topov po gozdnatem jarku desno. Lahki strojnici naj bi odprli ogenj z gozdnega roba in krili tiste, ki bi stekli proti topovom po travniku, ki se je nagibal proti kraju, kjer so stali nemški topovi. Po nekaj zastraševalnih strelih v zrak so se ženske med vriščem razbežale, z nadaljnjimi strelji sta bila zadeta dva artilerista. Skupina z Gačnikom in Udetom je, krita s strojničnim ognjem, s klici »hura« stekla proti topovom. Malo jih je sledilo in Nemci so po nekaj trenutkih zbežanosti, dobro kriti za topovskimi ščiti, odprli ogenj na napadalce. Gačnik, Pangeršič in Ude so dosegli kozolec dvojnik (p. d. topler), Gačnik se je zgrudil, ranjen v nogo. Pangeršič in Ude sta obstala za zidanim stebrom kozolca, lepa tarča za obstreljevanje. Krogle so pikale v steber, kadilo se je od ometa, ki je pršel na vse strani. Pri kmetskem vozu je ležal Gačnik in stokal. Dobil je še drugi strel v nogo, sedaj v kost. Kmalu se je pokazalo, da obkoljevalna skupina pod poveljstvom T. M. ni izvršila svoje naloge. Nemci so zaobrnil top in z nekaj kartečami zadeli obe strojnici. Utihnili sta. Narednik Anton Babnik je bil smrtno zadet, ranjena sta bila še Tržičan Markič in Jeseničan Slamnik. Na travniku pri kozolcu so ostali le še ranjeni Gačnik, Pangeršič in Ude. Iz neznanega vzroka je streljanje nekoliko ponehalo. Gačnik pripoveduje: »Poročnik Ude in narednik Pangeršič me zaneseta v bližnji hlev, toda močno streljajo na oba v trenutku, ko me nosita, da me morata trikrat spustiti na tla, da obvarujeta sebe in mene nadaljnjih poškodb...« Ostal je v ujetništvu.

Tako se je končal napad druge ljubeljske skupine na nemško artilerijo na humperškem pobočju. »Zvezna skupina Perko (U.: major Perko, Slovenec iz Škofje Loke, a poročen s Celovčanko, je bil komandant celovškega 1. VWB in frontnega odseka pri dravskih mostovih) in tudi usoda Celovca sta bili z drzno sovražno obkoljevalno akcijo hudo ogroženi«, tako piše, s pretiravanjem seveda, nemški zgodovinar Wutte (str. 204).

Medtem je bila tudi glavna kolona južno od Drave pri Svetni vasi zaustavljena in odbita. Oklopni vlak, ki se je okrog 12. ure pripeljal iz Celovca do Svetne vasi, se je ob 3. uri popoldne med streljanjem šestih strojnic, ki so bile na njem nameščene, pomaknil dalje proti Št. Janžu. Slovenci so ga hudo obstreljevali in tako se je s poškodovano lokomotivo umaknil. Ko pa je nemški poveljnik Perko zbral pri Svetni vasi še nove čete in je bilo tudi po vesteh iz boroveljske strani in iz Št. Jakoba jasno, da se je ofenziva ponesrečila, je stotnik Kren zaukazal umik. V boju je bil ubit drugi najboljši podčastnik strojnične čete narednik Willenpart. Nekaj je bilo ujetih. V ujetništvo je zašel med drugimi tudi Jože Šter, ki je pozneje napisal spomine na ujetništvo v Marchtrenku, med drugo svetovno vojno pa je umrl v koncentracijskem taborišču. Pet strojnic, dva pehotna topa in 60 pušk (ujetnikov in nekaj odvrženih) je prišlo v nemške roke. Umaknili so se po isti poti, po kateri so prišli. Kako to, da skupina, ki je bila v Bistrici, o tem umiku ni bila obveščena, ni znano.

Teže je bilo s skupino, ki se je umikala od Humberka. Nekaj je bilo ujetih, ostanek okrog 30 mož pa se je pod poveljstvom poročnika Udeteta zbral na severnem dravskem bregu pri šentjanškem brodu. A brod je bil na južnem bregu. Dva moža, eden od njih ujetnik, Slovenec, ki se je priključil ljubeljski skupini, sta se hotela v majhnem čolnu prepeljati do broda in ga prepeljati na severno stran. Nemci pa so močno streljali, skočila sta v Dravo in eden je priplaval na breg. Oddelek je, obstreljevan sicer, a krit za kamnitim bregom Drave, počakal do noči, se od tam v mraku premaknil do broda pri Bistrici in se tamkaj pripeljal na južni breg. V Bistrici se je na kolodvoru ta oddelek združil z oddelkom Petra Čera. Ko Čero ni vedel povedati Udetu, kakšna je pravzaprav situacija, je poročnik Ude prepustil poveljstvo četovodji Šmidu in se s Čerom ter še z enim vojakom z derezino odpeljal proti Št. Janžu, ki so ga bili že zasedli Nemci. Nemci so začeli nanje streljati in Čero, Ude in tretji vojak so se vrgli z derezine in se vrnilo proti Bistrici. Na malem železniškem mostu pred bistriškim kolodvorom so srečali četovodjo Šmida, ki je ravno nadziral straže. Iz daljave kakšnih sto korakov so bili ravno še priče nemškemu naskoku na po večini spečo posadko na bistriškem kolodvoru. Ujeli pa so jih Nemci začuda malo. Poročnik Ude, Čero in Šmid so zbrali večino ljudi, ki so vdrli iz kolodvorske čakalnice in so se z njimi umaknili čez Strugarico in Slovenji Plajberk zopet v Ljubeljsko dolino in na Ljubelj. Imeli so srečo, da je četa, ki jo je odposlal nemški poveljnik Perko, da bi preprečila umik ljubeljske skupine, zakasnila.

Dne 30. aprila zvečer je bila ljubeljska skupina zopet na Ljubelju ter je edina izmed vseh skupin, ki so se udeležile te ofenzive, ohranila vsaj izhodiščne postojanke. Dezerterjev ni bilo, vojaki, ki so se med boji pri Svetni vasi in pri Št. Janžu — Krenovo uradno poročilo omenja 49 pogrešanih — porazgubili, so se po nekaj dneh vrnilo.

Jugoslovanske čete pri karavanškem predoru so napadle 29. aprila v zgodnjih jutranjih urah.⁷³ Začetni uspehi so bili znatni. 1. četa I. bataljona ljubljanskega pešpolka in naskočna četa pod poveljstvom nadporočnika Jakoba Potočnika sta zavzeli Svatne. Druga četa je prodrla celo do Reke (Mühlbach), kjer je zajela dve nemški havbici. Skupno so ujele

te čete okrog 250 koroških Nemcev. Kolodvor v Področčici je zasedla 4. srbska četa, ki pa je pri nadaljnjem prodiranju obtičala. Zataknilo se je tudi 3. in alpinski četi, ki bi morali čez Suhi vrh priti v Podgorje, kjer so bili Tirolci, in v Št. Jakob. Zapadel je visok sneg in četi sta se vrnili, tako piše v Martinčičevem dokaj skopem uradnem poročilu o šestdnevnih bojih pri karavanškem predoru konec aprila in v začetku maja 1919. Št. Jakob je zavzela še le četa ljubljanskega pešpolka, ki je štela okroglo 60 mož in ki je pod poveljstvom nadporočnika Maksa Peterlina prišla 29. aprila naravnost iz Ljubljane. Četa je prišla preko Svaten in ponoči zavzela Št. Jakob ter ujela tamkajšnjo nemško posadko okrog 100 mož.

Nemški protinapad 30. aprila je vodil koroški deželni poveljnik Hülgerth osebno. S severozahodne strani je napadla kompanija nekega hauptmana Petza. Z zahodne strani so prodirali 1. in 2. kompanija beljaškega 4. WVB in kompanija strojnic ter prostovoljci iz Marije na Zilji. 3. kompanija beljaškega 4. VWB je napravila sunek proti Področčici preko Svaten. Z vzhoda pa so pritisnili potem, ko je havbica onemogočila slovenske strojnice, ki so streljale iz zvonika šentjakobske cerkve. Dne 30. aprila ob 3. uri popoldne so Nemci zopet zavzeli Št. Jakob, četo ljubljanskega pešpolka pod Peterlinovim poveljstvom pa je zadela ista usoda, kot jo je ponoči ta četa pripravila nemški šentjakobski posadki. Dne 2. maja so Nemci zopet zavzeli kolodvor in pri tem ujeli poveljnika alpinske čete Badjuro. (Badjura je že konec maja pobegnil iz ujetništva, tako tudi Peterlin, večina ujetnikov pa se je mogla vrniti še le konec avgusta.) S tem so se morali Nemci za nekaj dni zadovoljiti, kajti slovenske čete so zasedle zopet pobočje Grašenice in Suhega vrha, glavni obrambni postojanki severnih vrat karavanškega predora. Koroški Nemci so v nadaljnjih dneh nakopičili za napad na karavanški predor še nove čete. Prišli so tudi folksverovci iz Klosterneuburga, z Dunaja pa dve gorski bateriji. Pripravljenih za pomoč koroškim Nemcem pa je bilo še več drugih folksverovskih bataljonov na Dunaju in v okolici. Po Martinčičevi oceni so Nemci zbrali v tistih dneh za napad na karavanški predor okrog 3.500 mož, proti katerim je stalo na jugoslovanski strani manj kakor 500 mož.

Z granatami iz 16 topov naj bi se 4. maja zjutraj začel napad na karavanški predor.

»Naš položaj je bil tako slabo zaseden, da so Nemci s svojo proti-ofenzivo zaradi naše maloštevilnosti morali uspeti, kjerkoli so hoteli. Zavzeli so najprej Grašenico, ki jo je branil blejski Sokol, zatem pa je padel tudi Suhi vrh, na katerem se je nahajala maloštevilna srbska četa«, piše v svojih spominih Martinčič. Ujetnikov je bilo razmeroma zelo malo, tudi po nemškem poročilu le okrog 50, znatne pa so bile izgube vojnega materiala, zlasti težkega orožja, a strojnice so bile skoraj vse rešene. Skozi predor in čez karavanške vrhove so se jugoslovanske čete izpred karavanškega predora umaknile na Jesenice. Kaj vse se je dogajalo na Jesenicah, o tem prepuščam besedo zopet Štefinu:

»Kapetan Martinčič je v zadnjih dneh opazil, da se Nemci pripravljajo za protinapad. Privlekli so na položaj že več topov. Vprašan, kako

ocenjuje on situacijo, je izjavil, da se boji samo za levo krilo na Grašnici, da je postavil tja Blejce, na katere se zanese. Glede na dejstvo, da je ta posadka v začetku januarja, dasi je bila takrat najmanj za polovico šibkejša, vzdržala večdnevne nadmočne napade, je bila komisija mnenja, da se bo tudi sedaj držala, ako bo napadena. Ker je izgledalo, da bodo Avstrijci prav kmalu napadli, sem dal kapetanu Martinčiču vse rezerve na razpolago, ki so se itak nahajale tam od zadnjega ponesrečenega napada pred predorom. Kako je bil ta iznenadni napad z dne 29. aprila izveden, mi je le toliko znano, kar sem slišal od drugih, saj sam nisem bil udeležen. Nočem se spuščati v kritiko te lahkomiselne avanture. Za nas Slovence je bilo usodnega pomena, ker smo morali klicati Srbe na pomoč, da so nam pomagali zopet iz blata, v katerega smo zašli. Osebnost imam pa še danes zadoščanje, da sem se takrat tako odločno branil udeležiti se te afere, ki zaradi neodpovedanega premirja tudi ni bila popolnoma čista!

V nedeljo, 4. maja, me je prebudilo ob 5. zjutraj močno topovsko streljanje. Vedel sem takoj, da Avstrijci napadajo Področico. Skušal sem dobiti zvezo s kapetanom Martinčičem. Dobiti je ni bilo mogoče, ker je bila zveza že pretrgana. Nisem mnogo premišljal in sem se odpeljal na Jesenice. Na cestnem ovinku pri Javorniku pride nasproti avtu 20 do 30 vojakov, ki so v neredu maširali proti Radovljici. Dam avto ustaviti. Poročnik Križanec je skočil z vozila, dohitel vojake in jih vprašal, kam gredo. Moštvo je bilo že podivjano. Namesto odgovora so naperili puške na poročnika Križanca. Ta je pritekkel nazaj in mi poročal, kaj je doživel. Torej tako daleč smo! Hitro na Jesenice, da rešimo, kar se rešiti da, sem ukazal šoferju. — Na Jesenicah je vladal pravi kaos, cesta je bila zatrpšana od vojaških voz, na katerih je bila naložena različna prtljaga. Večina voz je bila že vprežena in pripravljena, da vsak čas krene. Vojaške in civilne osebe so letale sem ter tja. Vse je vpilo. Izgledalo je, da je vse izgubilo glavo. Najprej sem pozval vse častnike, kolikor jih je bilo trenutno na Jesenicah, da se takoj zbero v čakalnici na železniški postaji, kamor sem se podal zaradi telefonske zveze na vse strani. Preden so se častniki sešli, sem ukazal štacijskemu poveljniku kapetanu Potočniku, ki mi je poročal o situaciji pri Področici in o ukrepih, ki jih je že izdal iz lastnega nagiba, naj se prepriča, ako so straže na izhodih iz mesta zanesljive, ter jim zabiča, da ne sme noben vojak zapustiti Jesenic, da se cesta in ulice takoj izpraznijo, da se takoj vsi vozovi sprežejo in naloženi tovari vrnejo na prejšnja mesta itd. Glavno pa, kar sem ukazal, je bilo, da zbere vse vojake, pisarje, posilne itd., ki niso bili v boju, ter jih oboroži in pripravi za eventualno uporabo. — Od navzočih častnikov je bil nadporočnik Est edini, ki je znal streljati s strojnico. Njemu sem ukazal, naj vzame strojnico, ki se je nahajala v skladišču, in par ljudi ter naj čimprej zasede južni izhod predora pri Hrušici. Poročnik Est je svojo nalogo vzorno izvedel. Dal je izhod iz predora za silo zabarikadirati, potem je pa sam pri strojnici čepel več ur, ker je samo on od vseh navzočih znal z njo ravnati, dasi — kakor mi je pozneje zaupno povedal — sploh ni bila uporabna, saj drugače ne bi bila v skladišču. Toda glavni smoter je bil dosežen.

Najbolj ranljiva točka je bil izhod iz predora. Tja je postavil en poljski top, ki je poleg drugih topov nekako ob 14. uri prispel iz Ljubljane. Od tam bi se mogli vsak trenutek pojaviti Avstrijci. Ljudje, ki so videli, da straži izhod častnik, so se pomirili in to pomirjenje se je polagoma razširilo na vse Jesenice. — Proviantni častnik je dobil povelje, naj takoj začne kuhati menažo in sicer povečano porcijo. Iz vojne skušnje mi je bilo dovolj znano, da nobena stvar ne vpliva na vojaka v paničnem begu bolj pomirljivo kakor polni kotli. Tudi od ostalih 5 ali 6 častnikov je dobil vsak svojo nalogo. Že po nekaj minutah se je opazilo, da se vrača red in da izgineva brezglavje, ker je že vsak vedel, kaj mu je storiti. Komaj sem napravil za silo red pri vojaških organih, so prišli na vrsto civilni. Najprej je prišel k meni inšpektor drž. železnic Negovetič. Vprašal me je odločno, ako res obstaja kaka nevarnost za Jesenice, ker je v tem primeru njegova dolžnost, da takoj dirigira ves vozni park, aparate itd. proti Ljubljani in reši, kar se rešiti da. Pomiril sem ga ter mu izjavil, da za Jesenice ni absolutno nobene nevarnosti. Prosil sem ga, naj skrbi za to, da se bo promet na železnici normalno vršil in da bo vladal red. Če se ne motim, sem dal g. Negovetiču tudi pismeno garancijo, da sam prevzamem za sigurnost Jesenic vso odgovornost. Po Negovetiču se je javil pri meni ravnatelj KID ing. Hofman. Ta mi je sporočil, da so se zbrali vsi delavci — par tisoč po številu — v tovarni ter da zahtevajo, da se Jesenice predajo brez boja, z drugimi besedami, da naj naša vojska zapusti Jesenice, za nadaljnje da bodo skrbeli delavci sami. Kakor sem pozneje zvedel, je bila pripravljena že deputacija, ki naj bi šla z rdečimi zastavami skozi predor nasproti rdečim bratom z one strani.⁷⁴ — Mirno, toda odločno sem izjavil ravnatelju Hofmanu: 'Gospod ravnatelj, recite Vašim delavcem, da za Jesenice in tovarno KID ne obstaja niti najmanjša nevarnost. Delavci naj se takoj razidejo in podajo na svoje domove. Če se to ne bo zgodilo v najkrajšem času, bo napravilo vojaštvo red.' Ravnatelj je bil prepričan od moje odločnosti in ker sam ni bil naklonjen komunističnim idejam, se je potrudil, da je pomiril delavce tako, da so se kmalu razšli. — Med tem in celo dopoldne so vpraševale različne pošte, komandirji raznih žandarmerijskih stanic iz okolice Jesenic, posebno pa od zapadne strani vse do Rateč, kaj naj store. Poštarjem sem seveda priporočil, naj ostanejo na svojih mestih in vzdržujejo telefonsko službo — dasi je bila nedelja — in poslujejo do nadaljnjega v permanenci. Žandarmerijskim komandirjem pa, ki sem jih večino sam pozval na telefon, sem ukazal, naj takoj zasedejo, ako tega še niso storili, določene jim prelaze preko Karavank. Vsi komandirji so izvršili svojo dolžnost. Samo eden, ne spominjam se več, ali z Dovjega ali iz Mojstrane, se ni dal priklicati na telefon. Oglasil se je šele popoldne. Na vprašanje, zakaj se ni tako dolgo javil, je odvrnil, da je iskal konje za voz, na katerega je že natovoril vse svoje pohištvo in svojo družino ter naivno vprašal, ali je bolj varno, če se poda na Bled ali bo še lahko dosegel Jesenice. Ves dan sem bil miren, toda ta brezvestnost me je tako raztogotila, da sem prepričan, da ta možakar, dokler je še služil pri žandarmeriji, ni nikdar več mislil najprej na svojo in svoje družine varnost. Povedal sem mu, kar je zaslužil.

Dotok iz Podrožčice čez Karavanke odstopajočega vojaštva je bil vedno večji. Čete so bile popolnoma razkrojene. Vodstva ni bilo nobena. Vojaki so prihajali v malih in večjih gručah. Posebno dotični, ki so po dve uri taval skozi predor, so popolnoma zgubili glavo. Situacijo so res rešili samo polni kotli menaže. Tukaj se je vse ustavilo, drugače bi drvelo proti Ljubljani. Tako pa se je moštvo pošteno najedlo in vsak je šel nato voljno na odrejeno zbirališče. Ko sem okoli poldne imel toliko časa, da sem se orientiral na terenu, kako bi kazalo zasesti novi položaj, ter sem šel v ta namen na razgledno točko v smeri Sv. Križa, mi pride nasproti kapetan Martinčič v spremstvu par vojakov. Od njega sem šele izvedel za pravi vzrok katastrofe in da govorice, kakor da je polovica posadke ujeta, da jih je mnogo padlo itd., niso točne. Polom je nastal vsled tega, ker so Avstrijci nepričakovano zavzeli Grašenico in brez odpora pridrveli do predora samega. Vse je odpovedalo. V svetovni vojni je bilo mnogo takih slučajev v velikih, še več pa v malih razmerah, da so se položaji, zadeti na najobčutljivejših točkah, nepričakovano hitro zrušili.

Prvo, kar sem vprašal Martinčiča, je bilo, kaj je ukrenil pri umiku za zasedbo prelaza Rožce in grebena sploh. Ne na prelazu ne na grebenu ni ostala niti ena patrola, ker so častniki zgubili vsako vodstvo nad moštvom. Ta ugotovitev je bila zame porazna. Bil sem prepričan, da bo šel umik samo nazaj do grebena. Zato sem dopoldne s tako sigurnostjo trdil, da za Jesenice ni nobene nevarnosti. Torej razen strojnice in enega poljskega topa pred predorom, katere je poročnik Est več ur osebno čuval — pozneje mi je povedal, da je zato tako vztrajal pri strojnici, da ne bi nihče prišel na to, da je pokvarjena — ni bilo faktično niti ene puške v zaščito Jesenic na grebenu Karavank. Zakaj Nemci niso zasledovali in zakaj niso zasedli vsaj obmejnega grebena, mi je nerazumljivo. Menda so se res tepli pred predorom za bojni plen, kakor se je pozneje izvedelo. To je bila naša sreča v nesreči; kajti, če bi se pojavila ena sama patrola in začela od daleč streljati na Jesenice, bi bila nastala taka panika, ki je ne bi bilo mogoče več zajezi (U.: nekoliko pretiravanja!). Ko sem zvedel, kako kritična je naša situacija, sem takoj poiskal nekaj častnikov ter jim ukazal, naj brez odlašanja zberejo vsaj prostovoljce, s katerimi bi mogli čimprej zasesti Golico in prelaz Rožco. Res se je našlo nekaj častnikov (njih imena sem pozabil), podčastnikov in uvidevnih mož, tako da sem mogel že v prvih popoldanskih urah napotiti večji oddelek na Golico in na najvažnejše prelaze. Ob 7. zvečer sem dobil po telefonu poročilo, da je fronta na grebenu Karavank vzpostavljena. Razen kakih 40 do 50 mož, ki so obšli kordon straž na Jesenicah in nadaljevali pot proti Kranju, je ostalo vse na Jesenicah. Že zvečer 4. maja je bil ustroj posameznih edinic zopet urejen. Tudi tistih 40 do 50 dezertterjev se je še isti večer ali pa tekom 5. maja vrnilo na Jesenice, kjer je bila vsa žandarmerija avizirana, da ubežnike takoj zavrne nazaj... Razen nekaj topov in municije, ki so ostali na položaju, in par ujetih mož ni bilo nobenih izgub...»

Mesec maj, do začetka ofenzive 28. maja, je na zahodni koroški fronti potekal dokaj mirno. Patrulje slovenskih posadk na karavanskih vrhovih so na svojih obhodih večkrat zadele na Nemce. Tako je patrolja

pod poveljstvom Miha Čopa prodrla prav na kolodvor Področčico in napravila nekaj škode. Spustila je npr. v slepi tir proti Beljaku lokomotivo.

Nemci so sredi maja meseca hoteli zavzeti Ljubelj. Perkonig, ki ta napad zelo dramatično opisuje, navaja kot datum tega napada 25. maj. (Kolikor se spominjam, je bilo to nekega dne v prvi polovici maja.) Opisuje pa Perkonig takole: »Zbor odločne mladine se je zbral v Borovljah, študenti, mladi uradniki, fantje iz Roža, kot voditelji sama znana imena... vsi s privrženci, ki prisegajo nanje, prekipevajoči od veselja nad zaupanjem v njihovo sposobnost, še vsi pijani od vtisov prazničnega slovesa iz Celovca: vriskajoče mesto, cvetlice, mahanje z robci, dekleta z mokrimi, ponosnimi očmi, godba, govori. Do roba so polni spominov na odhod iz Celovca. Nad vsem tem pa vznemirljiva grozljivost pred bližajočo se prigodo: zavzetje Ljubelja!«⁷⁵

Toda napad, uveden s takim pompom, je ljubeljska skupina komaj opazila in ga z lahkoto odbila. »Tihi umik, brez pesmi, skoro prikrivan, je vrgel upanje Rožancev v prepad bojazni,« tako piše Perkonig.

Sicer je potekal maj v pripravah za ponovno, to pot jugoslovansko ofenzivo. Šele sedaj se je centralna jugoslovanska vlada, v kateri so imeli poglavitno besedo radikali s Pašičem, odločila, da Sloveniji pošlje vojaško pomoč. Na podlagi sklepa ministrstva za vojno mornarico je komanda dravske divizijske oblasti 3. maja 1919 izdala pozivni razglas, s katerim poziva na »šesttedenske orožne vaje« pet letnikov, rojenih v letih 1890—1894. Z letniki 1895 do 1899, ki jih je decembra 1918. leta mobilizirala že narodna vlada v Ljubljani, je bilo tako mobiliziranih deset letnikov slovenskih fantov in mož. Razen tega pa je poslala vrhovna komanda srbske vojske v Slovenijo še redno srbsko vojsko: 8. pešpolk, po dva bataljona 1. in 7. pešpolka, nekaj konjenice in precej artilerije. Organiziranih je bilo pet »odredov«: labotski, koroški, jezerski, ljubeljski in jeseniški odred. Le jezerski odred je bil sestavljen iz samih srbskih čet. V labotskem in ljubeljskem so bili sami Slovenci, v koroškem odredu pa so bili srbski le ena baterija in dva eskadrona konjenice. Šest drugih baterij in šest in pol bataljonov pehote je bilo slovenskih. Poveljniki odredov so bili sami Srbi, le labotskemu odredu je poveljeval general Maister. Rezerva je bila sestavljena iz Srbov.⁷⁶

V dvomu, ali naj na zahodni koroški fronti poteče ofenziva preko Rožčice ali preko Ljubelja, je zmagalo štefinovo stališče, da naj poteče preko Ljubelja. Od jeseniškega odreda so torej slovenske čete razen Šefmanovih prostovoljcev in enega voda I. celjske gorske baterije 24. maja 1919 prišle na ljubeljski odsek fronte in so se združile z ljubeljsko skupino v ljubeljski odred. Za poveljnika ljubeljskega odreda je bil določen podpolkovnik Sava P. Tripković. Obe srbski četi, »Šefmanova četa« in menda alpinska četa so z nekaj gorske artilerije sestavljali jeseniški odred.

Po brezuspešnih pogajanjih, v katerih je dravska divizijska oblast zahtevala, da se nemškoavstrijske čete umaknejo na izhodiščne položaje pred boji 29. aprila, je general Smiljanić zaukazal napad. Ofenziva se je začela 28. maja.

Boji v Rožu in Ziljski dolini leta 1918/19

Iz »Sastava Ljubeljskog odreda«, ki ga je v letih pred drugo svetovno vojno na prošnjo legije koroških borcev napisal Tripković in se je ohranil, je razvidno, iz katerih vojaških oddelkov je bil sestavljen ljubeljski odred okrog 600 mož in kakšna je bila maršruta posameznih oddelkov. Objavljam ga v slovenskem prevodu, tudi šarže so navedene s slovenskimi izrazi:

»Komandant odreda: podpolkovnik Sava P. Tripković
Adjutant: poročnik Rabič Viktor
Avditor: sodni stotnik dr. Munda
Prov. komora: poročnik Slanovec Lojze

I.

Vzhodna (desna) kolona:

Komandant kolone: major Štefin Matija
Adjutant: poročnik Križanec
Prejšnji komandant ljubeljske skupine stotnik Kren Friderik je med ofenzivo obolel in z Gerlovca odšel v zaledje.
Trije vodi pehote: komandant nadporočnik Ahačič Janko (skoro sami prostovoljci)
Jurišna četa: komandant nadporočnik Potočnik Jakob
Vod lahkih strojnic (32 vojakov, 4 strojnice, sami prostovoljci), komandant poročnik: Ude Lojze
Četa težkih strojnic (na mulah), komandant: poročnik Hajnrihar Franc.
Ta četa je prodirala po dolini Bajtiše.

En vod čete nadporočnika Ahačiča je prodiral kot desno (vzhodno) krilo desne (vzhodne) kolone ljubeljskega odreda pod poveljstvom nadporočnika Pangeršiča preko Sel z nalogo, da vzpostavi zvezo z jezerskim odredom.

Vzhodna kolona je prodirala preko Gerlovca v smeri Borovelj.

II.

Zahodna (leva) kolona:

Komandant kolone: stotnik Martinčič Miroslav
Adjutant: praporščak Jeras Bazilij
Poveljnik 1. čete: nadporočnik dr. Pikuš Janko
Poveljnik 2. čete: nadporočnik Est Rudolf
Poveljnik 3. čete: nadporočnik Tauber Karl
Poveljnik čete strojnic: nadporočnik Stenovec Franc
Zahodna kolona je prodirala preko Slovenjega Plajberka proti Borovljam.

III.

Artilerija

2 havbici 150 mm, komandant: nadporočnik Ločnikar, vodnik: poročnik Polak
3. ljubljanska baterija, komandant: nadporočnik Gregorič Oton, vodniki: nadporočnik Pičman Edo, poročnik Krhne Štefan in praporščak Potočnik Janko.

56. Dr. Matko Potočnik
s Koroške Bele, zgodovinar
in član razmejitvene komisije
ter častni občan bivše občine
Koroška Bela

3. ljubljanska baterija je imela 2 havbici 100 mm in 2 poljska topa 80 mm. Gorska baterija, komandant: poročnik Zobec Pavel, pozneje nadporočnik Perko Franc.

Smolo je imela gorska baterija poročnika Pavla Zobca. Opazila jo je nemška baterija, ko se je ravno pomikala skozi Sv. Lenart in jo z nekaj zadetki razbila. Pehota Martinčičeve kolone je zadela na odpor pri Malem Ljubelju. Premagala ga je 29. maja po artilerijski pripravi.

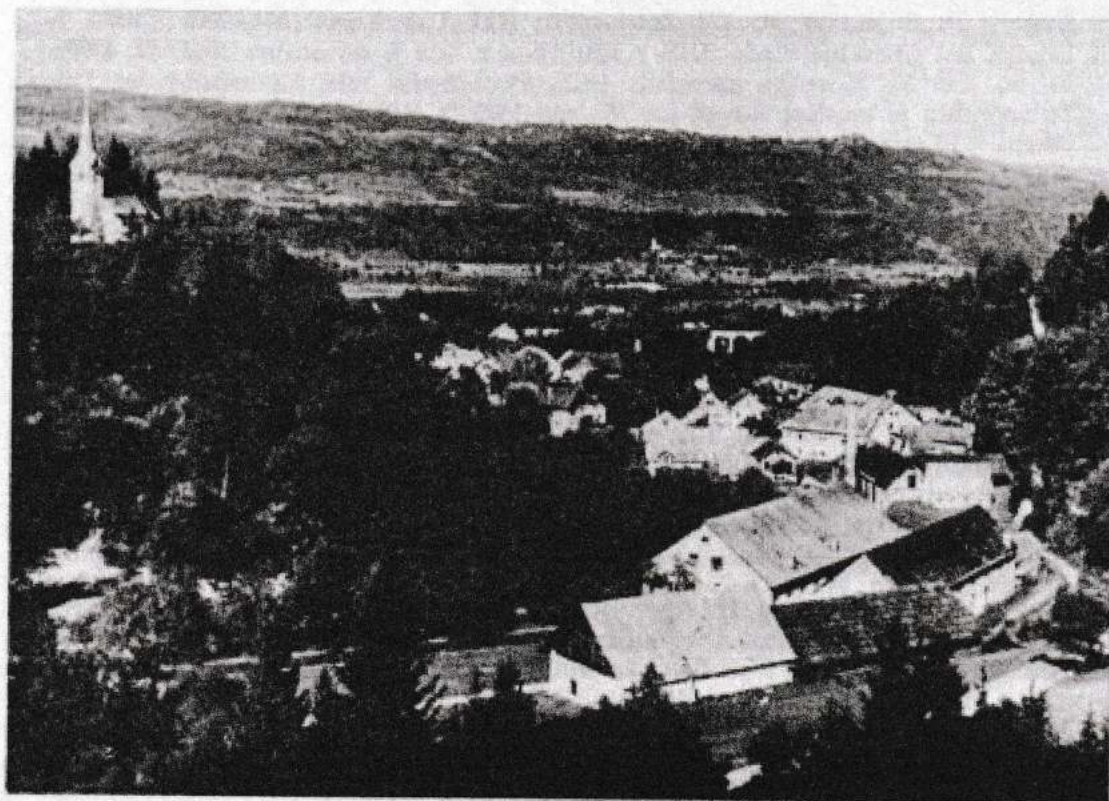
Desna, vzhodna kolona je prenočila na Gerlovcu in se 29. maja spustila proti Borovljam. Na močnejši odpor je zadela pri Doleh pri Borovljah. S koncentričnim napadom vseh oddelkov je bil odpor kmalu strt, Nemci so zapustili vse strojnice in zbežali proti Borovljam in dalje. Nasproti je prišla deputacija boroveljskih meščanov in izjavila, da se mesto preda. Major Štefin je ukazal poročniku Udetu, da s svojim vodom lahkih strojnic prvi vkoraka v Borovlje. Na poti proti Borovljam je zagledal vod v smeri dravskih mostov dva ognjena stebra. Nemci so se umaknili na severni breg Drave in razstrelili za seboj mostove.

Nemška vojna poročila govore sicer tako, kakor da so imeli v jugoslovanski ofenzivi od 28. maja do 6. junija Nemci opraviti poglavitno

s Srbi. Socialnodemokratski pisec Lagger piše npr. o ljubeljskem odredu: »Ves napor, vse žrtve so bile zaman proti številčno premočnim, dobro oboroženim in boja vajenim srbskim četam, ki so jim poveljevali aktivni častniki.«⁷⁷ Glavno težo bojev so povsod nosile slovenske čete. V ljubeljskem odredu sta bila Srba samo poveljnik podpolkovnik Sava P. Tripković in njegov »posilni«. Tudi na vzhodni koroški fronti je izvojeval najtežje boje koroški odred. Srbski general Marić piše: »Tudi če bi poraz pri Velikovcu (U.: v začetku maja 1919) pripisali na rovaš slovenskega vojaka, je temu slovenskemu vojaku po enem mesecu uspelo, da ta poraz ne samo popravi, temveč ga spremeni v sijajen vojaški uspeh, ki ga je v polnem poletu ponesel na Gosposvetsko polje.«⁷⁸

Do sklenitve premirja je prišlo šele v naslednjih dneh, toda za ljubeljski odred so bili boji z zavzetjem Borovelj končani.

»To so bili burni časi«, tako končuje Štefin svoje spomine, »pravi revolucionarni pokret. Posebno bivši aktivni častniki smo imeli težko stališče. Po večini v narodnostnem duhu premalo vzgojeni, v političnem smislu popolnoma nevešči smo bili zlasti političnim junakom v spotiko. Edina naša opora so bili številni rezervni častniki, posebno oni, ki so se po dolгих letih vrnili iz strelskih jarkov in s katerimi smo ramo ob rami branili severno mejo. Vsi so bili izvrstni tovariši in odlični častniki. Njim se je zahvaliti, da ni zaradi dolge svetovne vojne demoralizirano moštvo zapadlo vplivu komunizma, da se je kolikor toliko obdržala na fronti

57. Bistrica v Rožu

disciplina in da je naposled v majski ofenzivi posebno ljubeljski odred, ki je obstajal izključno iz slovenskih častnikov in mož, častno izvršil svojo nalogo.

Naj omenim na koncu imena dotičnih rezervnih častnikov, ki so mi ostali neizbrisno v spominu. To so bili: poročnik Križanec, Ahačič, Rabič, Ude, Bole, Potočnik Jaka, Čop Miha, Hudales, Pičman, vojna kurata Dejak in Marinčič.«

OPOMBE

1. Edvard Beneš, *Der Aufstand der Nationen*, Berlin, 1928, stran 578;
2. Prim.: Silvo Kranjec, Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije, *Zgodovinski časopis* XVI, 1962, stran 224—225;
3. Karel Tschuppik, Ludendorf, Leipzig, 1931, 369—370;
4. Dr. Josip Jerič, *Narodni svet*, zbornik *Slovenci v desetletju 1918—1928*, Ljubljana, 1928, str. 145—147;
5. Dr. Dragoslav Janković i dr. Bogdan Krizman, *Gradja o stvaranju jugoslovenske države*, I. Tom, Beograd, 1964, str. 373—374;
6. Zbirka spisov *Narodnega sveta za Štajersko*, Pokrajinski arhiv v Mariboru;
7. *Freie Stimmen*, 26. Oktober 1918, Nr. 248;
8. Sejni zapisnik *Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 1. novembra*, Arhiv Slovenije (AS);
9. *Naprej*, 29. julija 1915, str. 173, *Zgod. arhiv KIJ*, Tom V., str. 354—355;
10. Uradni list *Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 9. novembra 1918*, št. 4/49;
11. Alfred Lavrič, *Koroški spomini*, 1923, Pooblastilo, str. 63; odslej le: Lavrič. Te spomine je napisal Alfred Lavrič leta 1923 in jih dal razmnožiti na pisalnem stroju v 10 izvodih. Sami spomini obsegajo pravzaprav le 49 strani in so povečini ponatis člankov, ki so izhajali v *Slovenskem narodu* v oktobru in novembru 1922. Spominom je priloženih 30 prilog, raznih dokumentov, službenih spisov in člankov, ki so izšli v časnikih. Na str. 2 je naštetih 6 inštitucij, ki jim je Lavrič te Spomine poklonil. To so: NUK, Istorijško odelenje glavnog djeneralštaba in Bibliotheque Nationale v Beogradu, Univerzitetna knjižnica v Zagrebu, Kriegsarchiv Wien in Archiv für Kärntner Geschichte v Celovcu. Tri primerke je ohranil »pro domo«. Eden od teh primerkov je v moji posesti. Verjetno gre za dvoje tipkopisov in paginiranje morda za kakšno stran variira.
O Lavriču prim. še: SN, 11. januarja 1919, A. p.;
12. Lavrič, str. 63;
13. Dr. Martin Wutte, *Carinthia* 1940, str. 65—66;
14. Josef Friedrich Perkonig, *Heimat in Not*, Celovec, 1921, str. 27—29;
15. Dr. Martin Wutte, *Kärntner Freiheitskampf*, Weimar, 1943, str. 86; odslej le: Wutte;
16. Siegmund Knaus, *Freiheitskämpfe in Deutsch Österreich*, *Kärntner Freiheitskampf I*, Berlin, 1941, str. 28 in 132; odslej le: Knaus I ali II (delo je izšlo v dveh knjigah); Perkonig, *Heimat in Not*, str. 44—45; Knausovi knjigi sta še najbolj mirno in objektivno pisan nemški opis bojev na Koroškem in Štajerskem, kar je tembolj zanimivo, ker sta knjigi izšli l. 1941 in 1942 v Berlinu. Knaus je bil nekdanji avstrijski general.
17. Hans Lagger, *Abwehrkampf und Volksabstimmung*, Klagenfurt, 1931, str. 45;
18. Perkonig, *Heimat in Not*, str. 29;
19. Julij Felaher, *Slovenska zahodna Ziljska dolina v prevratnih dneh v letih 1918—1919*. *Zgodovinska resnica o 24. novembru 1918 v Št. Stefanu*, *Kronika* XVI, 1968, št. 2, str. 114—115;

Boji v Rožu in Ziljski dolini leta 1918/19

20. Op. U.: Če bom Primožičeve spomine ponovno omenil, je to predvsem zaradi tega, ker so bili ti spomini po drugi svetovni vojni skoro edini vir, iz katerega so se naši politični in strokovni delavci pri CK ZKS, pri Muzeju narodne osvoboditve in drugod informirali o bojih za severno mejo na Koroškem 1918/19. Primožičevi spomini so zelo nezanesljiv zgodovinski vir. To je zmedeno, neurejeno kopičenje raznih trditvev, na te trditve so preračunani okrnjeni citati iz časnikov in literature. Mnogim tem trditvam nasprotujejo že znana zgodovinska dejstva, vsem bistvenim pa še razni dokumenti; a tudi med seboj si večkrat nasprotujejo. Napisani so bili ti spomini šele po drugi svetovni vojni in jih nosi težnja osvetliti takratno slovensko dejavnost na Koroškem, posebej v beljaškem okraju, skozi prizmo današnje socialistične družbe in marksizma, a na zelo neinteligenten način, zlasti brez ločevanja, kaj je bilo tedaj najvažnejše, kaj je bilo mogoče, kaj pa ne. Od primera do primera so ti spomini tudi upravičena kritika vodilnih sil in mož tiste dobe, toda kritika, ki so jo izrekli tudi drugi pisci v objavljenih spisih, a stvarno in dokumentirano in ne z zmerjanjem. Da je tudi sam storil kaj napačnega, to Primožiču ne pride niti na misel.
21. Knaus I, str. 26;
22. Dr. Erwin Steinböck, *Die Volkswehr in Kärnten*, Wien — Graz, 1963, str. 27—28; odslej le: Steinböck;
23. Knaus I, str. 26;
24. Prim.: Viktor Andrejka, *Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes*, zbornik *Slovenci v desetletju 1918—1928*, Ljubljana, 1928, str. 276—277 in *Zdravko Seručar, Vojne akcije u Koruškoj 1918/19 godine*, Beograd, 1950, str. 29; odslej le: Seručar;
25. Prim.: 70. sejni zapisnik Deželne vlade za Slovenijo 7. marca 1919, AS;
26. Seručar, str. 29, v nasprotju z navedbami na strani 38—39, po katerih je bilo 14. decembra na Koroškem na slovenski strani le 1600 vojakov-borcev, okrog 40 strojnih pušk in 10 topov, na nemški strani pa tega dne 3400 vojakov, 50 strojnic in 7 topov; Lavrič, str. 19 in 24. Pripominjam še, da je mnogo števil, ki se v raznih naših ali nemških spisih navajajo, negotovih in da variirajo tudi za večja števila.
27. Perkonig, *Heimat in Not*, str. 43; Wutte, str. 88, 92; Knaus I, str. 28;
28. Več o tem prim.: Lojze Ude, *Ljubeljski odred v Rožu*, *Tovariš*, 5. novembra 1968, št. 45, str. 20—23;
29. Listo teh Jeseničanov mi je leta 1938 na mojo prošnjo poslala jeseniška krajevna organizacija Legije koroških borcev. Je prepis originala, ohranjen je tudi vrstni red originala.
30. Knaus I, str. 133;
31. Prim. še: Knaus I, 28; Wutte, 92 in Steinböck, str. 73;
32. Lavrič, str. 12—14;
33. Wutte, str. 75—76;
34. Spis P. k in dr. K-en, str. 8, muzej v Trziču; Hans Lager, *Ferlach*, zbornik *Abwehrkampf und Volksabstimmung*, Celovec 1930, str. 46—48, odslej le Lager;
35. Prim.: Lojze Ude, *Ljubeljski odred v Rožu*, *Tovariš*, št. 45/1968, str. 29;
36. Spomini Petra Čera, pri U.; tudi 29 prijav teh prostovoljcev za članstvo v »Organizaciji koroških prostovoljcev« (OKP), ki jo je kot odsek Društva jugoslovan-skih dobrovoljcev za Slovenijo leta 1920 organiziral pisec tega spisa, je še ohranjen.
37. Lavrič, str. 19;
38. Prim.: Lojze Ude, *Boj za Maribor in štajersko Podravje leta 1918/19*, *Zgodovinski časopis* XV, 1961, str. 120—123;
39. Knaus I, str. 73;
40. Felaher, str. 116;
41. Wutte, str. 111;
42. Steinböck, str. 73;
43. Spomini Janka Gačnika, pri U.;
44. Spomini stotnika Miroslava Martinčiča, pri U.;

45. Seručar, skica 3;
46. Lavrič, str. 34 in 87—90;
47. Prim.: Wutte, str. 123;
48. Razni spomini, zlasti: spomini Hermana Vidmarja, Eda Zorka, pri U.; spomini Avgusta Rauhekarja, Jakoba Lavsegerja, tehniški muzej železarne Jesenice; osebni podatki OKP Gregorja Wistna in Radnika Antona iz l. 1920, pri U.;
49. Spomini Karla Šefmana, tehniški muzej železarne Jesenice;
50. Lojze Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje, Z Č XV, 1961, str. 131;
51. Knaus I, str. 71;
52. Spomini stotnika Miroslava Martinčiča;
53. Knaus I, str. 77;
54. Prim.: še spomine Karla Tauberja, pri U.;
55. Knaus I, str. 73, pod črto;
56. Knaus I, str. 79;
57. Matej Martič, osebni podatki OKP iz leta 1920 pri U.;
58. Prim.: Knaus I, str. 81;
59. Knaus I, str. 83;
60. Po pripovedovanju Janka Ahačiča 11. maja 1969;
61. Več o tem: Lojze Ude, Od Ljubelja do Drave, Tovariš, št. 48/49/1968, str. 18—20;
62. Po pripovedovanju Janka Ahačiča 11. maja 1969; primera tudi Dequalovo poročilo v Lavričevih Koroških spominih, str. 101 in Seručar, str. 41, pod črto;
63. Knaus I, str. 85;
64. Vincenc Schumy, Um Kärntens Einheit und Freiheit, Wien, 1950, str. 103;
65. Prim. še: Lojze Ude, Težave koroškega prostovoljca v zaledju, Mohorjev koledar 1969, str. 90—101;
66. Spomini Miroslava Martinčiča, Franca Stenovca, Bazilija Jerasa, Matije Maležiča, Laha Ivana in osebni podatki OKP Jerneja Hafnerja iz leta 1920, pri U.; ti spomini so vir tudi za opis nadaljnjega poteka bojev pri karavanškem predoru.
67. Knaus I, str. 88;
68. Knaus I, str. 88—89;
69. Prim.: Wutte, str. 145;
70. Spomini Karla Šefmana, tehniški muzej železarne Jesenice;
71. Prim. še: Lojze Ude, Boj za severne slovenske meje po prvi svetovni vojni, Nova pot, št. 10—12/1968, str. 492—493;
72. Pohod ljubeljske skupine in njen boj od 28. do 30. aprila 1919 pri Svetni vasi, pri Humperku, pri št. Janžu in pri Bistrici v Rožu je opisan po sledečih virih: uradno poročilo stotnika Krena dravski divizijski oblasti z dne 1. maja 1919, katerega overovljeni prepis iz Vojnozgodovinskega inštituta v Beogradu je pri U., nadalje pa po spominih Janka Gačnika, po lastnih spominih in po: Knaus II, str. 13—16 ter Josef Friedrich Perkonig, Heimat in Not, Celovec 1921, str. 144—168;
73. Tudi ta napad in nadaljnji bojni potek je kakor v opombi št. 72 opisan poglavitno po uradnih poročilih Martinčiča oz. po Knausu II.
74. Op. U.: Verjetno gre v tem primeru tudi za učinek apokrifnih revolucionarnih letakov, ki jih je po odredbi načelnika generalnega štaba koroškega deželnega poveljstva Kohla v tisočih trosilo nemško letalstvo, kakor to pripoveduje neki Josef Brungereuth v članku »Bosheiten«, zbornik Kampf um Kärnten, Celovec 1938, str. 160—162. Take letake omenja tudi Albin Prepeluh v knjigi Pripombe k prevratni dobi, str. 212.
75. Perkonig, Heimat in Not, str. 207—209;
76. General Ljubomir M. Marić, Iz mog komandovanja Koroškim odredom, Ratnik, Beograd, 1927, julij-avgust, str. 57—59; odslej le: Marić, Ratnik;
77. Lager, str. 54;
78. Marić, Ratnik, 1927, september, str. 34.